

JUBILEUMI TANULMÁNYOK

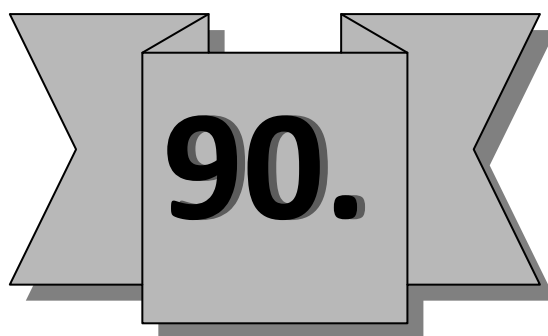
A PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM EGYETEMI KÖNYVTÁR ÉS TUDÁSKÖZPONT
PEKÁR MIHÁLY ORVOSI ÉS ÉLETTUDOMÁNYI SZAKKÖNYVTÁR ALAPÍTÁSÁNAK
90. ÉVFORDULÓJÁRA

ORVOSI KÖNYVTÁRAK MEDICAL LIBRARIES

A Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetségének hivatalos lapja
Official Journal of Hungarian Medical Library Association

2016. 13. ÉVFOLYAM KÜLÖNSZÁM

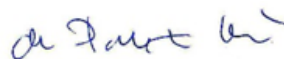
KÖSZÖNTŐ / EDITORIAL	3
Palotai Mária: Kedves Kollégák!	4
Fischerné Dárdai Ágnes: Köszöntő a Pekár Mihály Könyvtár alapításának 90. évfordulója alkalmából	4
ELŐADÁSOK / LECTURES	6
Ésik Szabolcs – Martos Veronika: Pekár Mihály életútja képekben	6
Lengvári István: Pekár Mihály munkássága levéltári dokumentumokban	10
Karádi Zoltán: Pekár Mihály tudományos munkássága	14
Süle Tamás: Pekár Mihály és a Kis Akadémia	16
Schmelczér-Pohánka Éva: A Tóth Lajos Könyvtár és az orvoskar intézeti és klinikai könyvgyűjteményei az Erzsébet Tudományegyetem időszakában	24
Gracza Tünde: Possessorok nyomában: A Tóth Lajos Könyvtár állományát lapozgatva...	32
Regele Tímea: Semper bonis artibus – Ex librisek a Tóth Lajos Könyvtár és az Előd Könyvtár gyűjteményében	48
Az ünnepi megemlékezés képekben	60
SZERZŐI ÚTMUTATÓ / INSTRUCTIONS FOR AUTHORS ..	62

Kedves Kolléga! Kedves Olvasó!

Ezzel a most megjelenő különszámmal szeretnénk hagyományt teremteni. A jubiláló könyvtárakra ezentúl egy-egy-egy különszámmal hívjuk fel a figyelmet. Azt hiszem, hogy megérdemlik!

90 év nagy idő egy ember, de egy könyvtár életében is! Idén a pécsi Pekár Mihály Orvosi és Élettudományi Szakkönyvtár ünnepeli alapításának 90. évfordulóját. A jubileumi konferencián elhangzott előadások szerkesztett változatából állt össze ez a szám. Sok érdekes és hasznos információt tudhatunk meg Pekár Mihályról és az általa létrehozott könyvtár életéről. Mindezt gazdag képanyaggal illusztrálva.

Minden Kedves Kollégának szívből kívánom, hogy még sok évfordulót élhessenek meg a könyvtáraikban!

Dr. Palotai Mária

MOKSZ elnök

Köszöntő a Pekár Mihály Könyvtár alapításának a 90. évfordulója alkalmából

Kedves Kollégák! Tisztelt Dékán Úr! Tisztelt Professzor Urak! Kedves Könyvtárosok! Kedves Megjelent Vendégek!

Nagyon sok szeretettel köszöntöm az itt megjelenteket abból az alkalomból, hogy az Általános Orvostudományi Kar Szakkönyvtárának 90. alapítási évét ünnepeljük.

Nagy megtiszteltetés a számunkra, hogy Miseta Attila Professzor Úr, az Általános Orvostudományi Kar dékánja megtisztelte ezt a rendezvényt, és köszöntötte a részt vevőket. A dékáni vezetés jelenléte, illetve, az Általános Orvostudományi Kar jeles képviselőinek az érdeklődése azt bizonyítja, hogy a könyvtár fontos a képzés, az oktatás, a kutatás számára.

Köszöntőmben mindenekelőtt arra hívom fel a figyelmet, hogy vannak dolgok, amelyeknek az értéke az évek múlásával egyre inkább növekszik. A könyvtár is olyan, mint a jó bor: ahogy telnek az évek, az évtizedek, egyre jobb lesz, érettebb lesz: E megállapításnak nem mond el-lent az, hogy könyvtáraink, a legmodernebb szakmai tartalmakat, a legkülönbébb nyomta-tott és digitalizált tartalmakat kínálják a tanulni, a kutatni vágyók számára.

Örömmel konstátálom, hogy az eddigi történeti jellegű konferenciáink hagyományait egy ki-csit most megszakítva nem csak történészek, nem csak levéltárosok, hanem orvosok, illetve a Pekár Mihály Könyvtár azon munkatársai álltak a pódiumra, akik ugyan nem történészek, de történeti jellegű kutatómunkát folytattak elsősorban Pekár Mihály életével, munkásságával kapcsolatban. Így mutatkoznak be könyvtáros kollégáink: Ésik Szabolcs, dr. Gracza Tünde, és Regele Tímea.

A jubileumi konferencia megszervezésének kezdeményezője és motorja a Pekár Mihály Könyv-tár jelenlegi vezetője, dr. Gracza Tünde, aki már hosszú évek óta lelkes kutató munkát folytat a könyvtáralapító elődök munkásságának felkutatásában, a könyvtár történetének feltárásá-ban.

E konferencia nagy értéke volt, hogy a Pécsi Tudományegyetemen létező közgyűjtemények képviseltették magukat a konferencián. Fontosnak tartom kiemelni, hogy az egyetemen mű-ködő közgyűjtemények – az Egyetemi Könyvtár, az Egyetemi Levéltár, és az Egyetemtörténeti Múzeum – fontos szerepet töltenek be az egyetem életében. Ez a fontos szerep abban fogal-mazható meg, hogy kohéziót teremtenek az egyetemi közösségekben, erősítik az összetartozás érzését, és megteremtik a közös egyetemi identitást. Ezek a közgyűjtemények tevékenységük által arra hívják fel a figyelmünket, hogy a múltunk nélkül nem érthetjük meg a jelenünket, és a múltunk és jelenünk értő tudása nélkül nincs esélyünk arra, hogy olyan jövőt építsünk, amelyet elterveztünk. Fontos tehát a múlt relikviáinak gyűjtése, a múlt eseményeinek minél pontosabb feltárása.

Ehhez a gondolathoz kapcsolódva fűzöm a második megjegyzésemet, amely az előadások hallgatása közben tudatosult bennem, ugyanis olyan orvostudósok előadásait hallhattuk, akik szakmájuk történetével kapcsolatos gondolataikat adták elő. Rendkívül tiszteletre méltónak és követendőnek tartom azt a gyakorlatot, amit az orvosok – a mi pécsi orvosaink – a professzió-történet ápolása kapcsán végeznek. Nem tudok Magyarországon még egy olyan szakmát, amely a saját hivatását ilyen értő módon, ilyen szeretettel, ennyire gondosan ápolná. Számos példát lehetne felsorolni annak bizonyítására, hogy hány olyan professzió van, amelyeknek nincs megírva ez a története. Köszönet az orvosoknak, hogy példát mutatnak abban, hogy hogyan kell a saját szakmánk iránti szeretet, elköteleződést ápolni, és az 1000 éves orvoslás történetét magas színvonalon művelni, amely egyben tudománytörténet művelése is.

És végezetül, meg kell említenem, hogy ez a professzió-kutatás, az orvosi professzió történetének feltárása egyben lokálpatriotizmus is. Minden előadásban szerepelt, hogy „pécsi, pécsi, pécsi”. Keresték, kutatták az előadók azokat a pécsi vonatkozásokat, amelyek számunkra rendkívül kedvesek és személyesek, és egyben a tudománytörténeti, vagy a tágabb magyarországi történeti folyamatokba beágyazódnak.

Az előadások során Benke József neve is elhangzott, akinek elvülhetetlen érdemei vannak abban, hogy az orvosláshoz kötődő tárgyi emlékeket összegyűjtötte, és megteremtette az alapját egy egyetemtörténeti múzeum létrehozására, amely végül 2010-ben Lénárd László rektor kezdeményezésére született meg a Könyvtár szervezeti keretében.

Zárogondolatként ehhez az egyetemtörténeti gyűjteményi gondolathoz kötődve, arról szeretném a tisztelt megjelenteket tájékoztatni, hogy a Modern Városok Program támogatásának köszönhetően bízunk abban, hogy a jelenlegi Pekár Könyvtár tovább bővíthet, és méltó helyre kerülhet az orvostörténeti gyűjtemény is. Kiszolgálva az egyre népesebb hallgatóságot, terveink szerint mind területileg tud majd a könyvtár bővülni, mind pedig olyan szakmai tartalmakat tudunk kínálni, amelyek tovább öregbítik a 90 éves Pekár Mihály Orvosi és Élettudományi Szakkönyvtár hírnevét.

Dr. Fischerné Dr. Dárdai Ágnes

egyetemi tanár, főigazgató

Pécsi Tudományegyetem

Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont

[1] A 2016. szeptember 30-án az emlékülés megnyitásakor, és befejezésekor elhangzott főigazgatói beszéd szerkesztett változata.

Pekár Mihály életútja képekben

Ésik Szabolcs - Martos Veronika

PTE ETKK Pekár Mihály Orvosi és Élettudományi Szakkönyvtár

E-mail: esik.szabolcs@lib.pte.hu

Nemhogy a régmúltat, de sokszor a közelmúltat, a bőrünkön érzett történelmet sem ismerjük igazán. Sőt, talán minél régebbre tekintünk vissza, annál jobb lehetőségünk van egészében szemlélni a dolgokat, átlátni a tettek hálóját. Épp, mint egy impresszionista festményt: ha messzebből nézzük, jobban látjuk.

Hogy egy picit most árnyalhassuk ezt a képet – a Pekár Mihály alapította könyvtár 90 éves évfordulója alkalmából rendezett emlékülésre – mi, a PTE ETKK Pekár Mihály Orvosi és Élettudományi Szakkönyvtár munkatársai igyekeztünk névadónkról, az orvostudományi könyvtár elkötelezett alapítójáról a teljesség igényével összegyűjteni minden róla készült, fellelhető vizuális dokumentumot: fényképet, szobrot, festményt, plakettet.

Tettük ezt azért, hogy ne maradjon méltatlanul elfelejtve, ki volt ő és mennyit tett, szervezett, harcolt az egyetemért.

Kutatásunk eredménye önmagáért beszél: több, mint 30 olyan dokumentumot találtunk, amelyen szerepel Pekár Mihály – gyermekkortól a sírig. A képeket időrendi sorrendbe szedtük, és bár némelyikük minősége hagy némi kívánnivalót maga után, reményeink szerint impozáns a végeredmény.

Külön köszönet a PTE ETKK Történeti Gyűjtemények Osztálya munkatársainak a rendelkezésünkre bocsátott képekért, amelyekből válogathattunk.

A közreadott képekhez kapcsolható események az egyetemtörténeti munkákból már ismertek lehetnek, ezért nem vállalkozunk most valamennyi részletes ismertetésére.

Néhány érdekességet azonban szeretnénk kiemelni. Ilyen például az egyetem természettudományi és bölcsészkarának kétszárnyú, patinázott **bronzkapuja**, amelyet Trischler Ferenc szobrászművész készített 1993-ban. [1. ábra] A kapun 6 darab, egyenként 40 cm-es ülő szobor is helyett kapott, mégpedig – az alkotó elmondása alapján – az egyetem prominens személyiségeit megidézendő. Pekár Mihály így illusztris társaságban került megörökítésre, ugyanis a kapun megtalálható még Nagy Lajos (1326-1382) királyunk, kappenbach-i Vilmos (13??-1374) püspök, Molnár Kálmán (1881-1961) jogászprofesszor, Klimó György (1710-1777), továbbá Vargha Damján (1873-1956) irodalomtörténész, a *Maurinum* igazgatójának szobra is.

1. ábra Pekár Mihály szobra az egyetem bölcsész- és természettudományi kara bejáratának kapuján

2. ábra A sokkezű Brahma

Utóbbihoz szervesen kötődik a pécsi Nagy Lajos Kollégium létrehozása kapcsán végzett tevékenysége, azonban nem itt, hanem a Szent Mór Collegium, a **Maurinum** lépcsőjén találkozhatunk vele több fotón is. [3. ábra]

3. ábra Pekár Mihály a Maurinum lépcsőjén

A kortárs – Ángyán János (1886-1969) – Pekár élettani tevékenységéről írta: „értett ahhoz, hogyan kell az emberi szervezet bonyolult szerkezetét a természettudományok változatos módszereivel apróra bontva feltárni, részletműködéseiben világosan értelmezni”, de úgy gondoljuk, ugyanez a szemlélet jellemezte az egyetem érdekében kifejtett munkásságát is.

Talán belátható, hogy ilyen szintű precizításra való hajlam és elemző látásmód nélkül nagyon nehéz lett volna olyan kiterjedt és megbecsült életművet létrehozni, mint amelyet Pekár Mihály hagyott maga után.

A 2016. szeptember 30-i ünnepségen bemutatott képek forrásai

Pekár Mihály emlékezete 1871-1942. Budapest : Kis Akadémia kiadása, 1944.

- Pekár Mihály gimnazista korában, cca. 1888.: 165. o.
- Pekár Mihály asszisztens korában, cca. 1895.: 165. o.
- Pekár Mihály a neki köszönhető egyetemi láncok egyikével, az 1920-as évek eleje: 97. o.
- Pekár Mihály dolgozósobájában kollégájával, cca. 1926.: 149. o.
- A sokkezű Brahma. Kürthy György karikatúrája, cca. 1927.: 153. o.
- Pekár Mihály szeretett filodendronával, cca. 1928.: 136. o.
- 1930. okt. 19-én Sopronban, az evangélikus teológiai fakultás új épületének felavatása alkalmából, 1930.: 179. o.
- Pekár Mihály előadás közben, cca. 1937.: 127. o.
- A Magyar Érdemrend Középkeresztjének átadása alkalmából. Az egyetem tanévnyitó ünnepi ülésén 1940. okt. 10-én: 173. o.

PTE ETKK Történeti Gyűjtemények Osztályától kapott fényképek:

- Sikorski-Zsolnay Júlia festménye Pekár Mihályról, 1925.
- Fénykép Pekár Mihályról, cca. 1911.
- A pozsonyi M. kir. Erzsébet Tudományegyetem orvostudományi karának munkatársai, 1918.
- Díszdoktoravatási ünnep a Nádor szálló téli kertjében. Díszebéd Fischer Ferenc, Nendvitch Andor, Kornfeld Móric tiszteletére. Fénykép, 1927.?
- A Szent Mór Kollégium (Maurinum) alapkövetelési ünnepsége. Ünnepi közgyűlés 1928. április 22-én. Csoportkép.
- A sub auspiciis gubernatoris avatás résztvevői a Szent Mór Kollégium bejáratánál. Csoportkép. Zsabokorszky Jenő fényképe, 1931.
- Az Erzsébet Tudományegyetem 1932. október 2-i tanévnyitója. Csoportkép.
- Hóman Bálint díszdoktori előadását tartja a Rákóczi úti Aulában. Csoportkép, 1935.
- Pekár Mihály előadás közben, 1937-1938.
- Az Erzsébet Tudományegyetem 1941 szeptemberi tanévnyitójának résztvevői a Szent Mór Kollégium (Maurinum) bejáratánál. Csoportkép.
- Professzorok a Maurinum lépcsőjén, cca. 1941.
- Pekár Mihály sírja.
- A pécsi egyetem megnyitása. 1923. október 14. Csoportkép.

Ésik Szabolcs fotói:

- Pekár Mihály szobra az egyetem bölcsész- és természettudományi kara bejáratának kapuján, különböző nagyításokban, Trischler Ferenc, 1993.
- Pekár Mihály mellszobra, Kisfaludi Strobl Zsigmond alkotása.

Továbbiak:

- Ismeretlen eredetű fénykép Pekár Mihályról, kitüntetésekkel, kerettel és keret nélkül, 1940.
- Dudits Andor freskója a Halasy-Nagy József Aulában 2009-ben, különböző nagyításokban és szögekből. Forrás: tgyoblog: https://tgyoblog.wordpress.com/2016/05/24/dudits-andor-freskoja-az-erzsebet-tudomanyegyetemen/#_ednref10. Letöltve: 2016.08.29-én.
- Dudits Andor Gász Máté által retusált freskója. Forrás: <https://www.behance.net/gallery/18201137/Mural-retouching-Fresko-retusalas>. Letöltve: 2016.08.25-én.

A 9. oldalon: válogatás a 2016. szeptember 30-i ünnepségen bemutatott képekből.

Pekár Mihály munkássága levéltári dokumentumokban

Lengvári István

Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár

E-mail: lengvari.istvan@pte.hu

A nagyhírű élettan-professzor, egyetemszervező, a közéletben is aktív tudós életére és munkásságára vonatkozóan több összefoglalás is napvilágot látott [3][7], sőt abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy halála után több szerző tollából emlékkötet is megjelent [1]. Ebben tudós kortársai (Entz Béla, Császár Elemér, Réthly Antal, stb.) mellett Dezső testvére tanulmánya is olvasható. Más forrásokból, például Thienemann Tivadar bölcsészprofesszor visszaemlékezéséből kedélyes magánéletére vonatkozó információk is napvilágot láttak.[16] A személyes, első kézből származó információk felbecsülhetetlenek, jól egészítik ki az alább bemutatandó forrásokat.

A fiatal Pekár Mihály [1]

A levéltárakban elérhető, Pekárra vonatkozó forrásokat két fő részre oszthatjuk. Az egyik, a hivatali működésére vonatkozó információk, melyek különféle szervezetek ránk maradt iratanyagában találhatók meg, a másik a félhivatalos és magánlevelezés. Előbbiek közös jellemzője, hogy tényszerűen rögzítenek különféle adatokat: Pekár életpályájának főbb állomásait, egy szervezet (jelen esetben az Erzsébet Tudományegyetem) valamely egysége (kara) vagy egésze irányítása során felmerülő ügyeket. Utóbbiak természetesen nem elsősorban a vizsgált személy, hanem az intézmény történetére vonatkozó adatokat és történéseket közölnek.

A legfontosabb dokumentumok az Erzsébet Tudományegyetem pozsonyi, átmeneti budapesti majd pécsi időszakából[4] egyrészt az orvoskari,[12] másrészt az egyetemi tanácsulési jegyzőkönyvek.[8][10] Az egyetemi tanács ülései tudósítanak Pekárnak a pozsonyi alapítást követő évek aktív munkájáról, majd a menekülni kényszerülő intézmény mindennapjairól, így letartóztatásáról és internálásáról is. Az egyetem Pécsre költözésével kapcsolatos feladatok kidolgozásával is őt bízták meg 1921-ben, de eközben dolgozik az egyetemi tanárok fizetésének rendezésével kapcsolatban is. 1927 elején, már mint pécsi professzor lesz a felsőház tagja. A jegyzőkönyvek rögzítik ebbéli tisztsége során tett felszólalását az egyetem fennmaradása és további fejlesztése tárgyában 1933-ban. Többször hírt kapunk a pécsi Nagy Lajos kollégiummal kapcsolatos ügyekről: Pekár vezetője volt az intézménynek. Fontos feladata volt az Egyetem Gazdasági Bizottságának irányítása, de hírt kapunk kitüntetéseiről és arról is, hogy kit és mikor helyettesített az oktatásban. 1942-ben nyugdíjazásáról majd né-

hány hónappal később halálhíréről is beszámolnak az egyetemi tanácsülések jegyzőkönyvei.

Bár hét tanéven keresztül volt az orvosi kar dékánja az egyetem mindhárom városában, az orvoskari jegyzőkönyvek kevesebb információt tartalmaznak munkásságáról. Ennek van egy objektív oka is: csak 1926-tól állnak rendelkezésünkre a kar jegyzőkönyvei. A már említetteken kívül társadalmi szerepvállalására, egyetemi munkabizottságokban való részvételére, rendkívüli oktatói feladatok ellátására vonatkozó bejegyzéseket találunk. Egyedülálló volt és jól mutatja Pekár Mihály megbecsültségét, hogy halálhírére a kar 1942. október 30-án rendkívüli kari ülést hívott össze.

A kari ülések mellett a rektori hivatal[11] és az orvoskar iktatott iratai[9][13] is tartalmaznak Pekárra vonatkozó iratokat illetve az ő munkájával elintézett ügyeket. Mindkét forrás részben tükrözi az egyetemi és az orvoskari tanácson felmerült ügyeket, illetve (amennyiben fennmaradt előbbi iratai) részletesebb információkat is nyújthat utóbbiakról. Sok a Pekár nevéhez kapcsolható diákjóléti ügy: ez természetesen a fent említett kollégiumi vezetői tisztségéhez kapcsolódik. De ő intézkedik nyári tatarozási szervezésében, szakmai kapcsolatok kiépítésében, légoltalmi ügyekben is – mint ahogy korszaktól függetlenül ezt egy felelős egyetemi vezető teszi. A fentiekén túl, a teljesség kedvéért említjük meg, hogy a Nagy Lajos Kollégiumnak is fennmaradt egy csekély terjedelmű iratanyaga.[14] A sort lehetne folytatni olyan kapcsolódó, más levéltárakban található iratokkal (például más egyetemek fondjai) melyekben sporadikusan minden bizonnyal találhatók még rá vonatkozó információk, ezek feltárása azonban még nem történt meg.

Levelezőlap Pekár Mihálynak címezve [15]

A „hivatalok” iratai mellett a Pekárra vonatkozó levéltári iratanyagok másik részét a saját személyes illetve félhivatalos leveleiből álló forráscsoport alkotja. Ezek sajnos nem tanulmányozhatók egy közgyűjteményben, az irategyüttes az elmúlt évtizedben történt szétszóródása szomorú példája történeti forrásaink pusztulásának. Mivel a köziratnak nem minősülő levelezés iratai szabadon eladhatók és vásárolhatók a valaha (talán még egy évtizede is) egyben tárolt gyűjtemény ma már két közgyűjteményben és a legtöbb esetben már nem ismert magángyűjtőknél található; legnagyobb része „láthatatlan” a kutatás számára, az iratok eredeti kontextusa végképp elveszett. A PTE Egyetemi Levéltárát is egy papírrégiség-gyűjtő kereste fel 2009-ben: a tulajdonában lévő Pekár-levelezést ajánlotta fel megvásárlásra intézményünknek. Happ Róberttől ezt követően több alkalommal vásároltunk iratokat, illetve a gyűjtő ajándékozott is belőlük levéltárunknak. Az ő szíves szóbeli közlése alapján ismert, hogy a levelezés egy része egy szegedi antikváriumon keresztül került be a gyűjtői körforgásba. Az nem tudható, hogy a később, budapesti árveréseken felbukkanó iratok ennek részét képezték-e. Intézményünk ezután már közvetlenül árverési vásárlásokkal egészítette ki a korábban megalapozott gyűjteményt.[15] Kerültek iratok árverésekről jóval nagyobb mennyiségben Budapest Főváros Levéltárába is,[2] így bár nem egyben, de a kutatás számára elérhetők ezek is. Sajnos megbecsülni sem tudjuk azt,

hogy az egész levelezés milyen terjedelmű lehetett. Amit tudunk: Budapesten 1030, míg Pécsen 243 irat került be levéltárba. Az interneten is hozzáférhető árverési katalógusok képeiből van még tudomásunk jónéhány levélről (szerencsére így legalább ezek tartalma ismert). 2015 folyamán még egy több iratból álló, Szentgyörgyi Albert és Pekár Mihály levélváltásait tartalmazó kollekció is felbukkant, de további sorsa most még ismeretlen. Az ismert dokumentumok alapján feltételezhető hogy Pekár Mihály példás rendben archiválta levelezését, a beérkező leveleken rögzítette az elintézés módját, ha született válaszlevél, akkor gépiratos másolatot is készített vagy készíttetett és azt is eltette. Sajnos a darabonkénti értékesítéssel az összetartozó levél+válaszlevél-fogalmazványok is két dokumentumként ismertek vagy kerültek különféle gyűjteményekbe. A család egy ideig biztos gondját viselte a levelezésnek, ezt mutatja, hogy a fővárosi levéltárban őrzött irategyüttesbe Pekár Mihály elhunytát követő részvétnyilvánításokat tartalmazó levelek is bekerültek.

Levél Pekár Mihály számlavezető bankjától [15]

Az bizonyos, hogy a részben ismert levelezés alapján is a Pekár életrajz és munkásság nemcsak új információkkal, de új szempontokkal is gazdagodott. Az egyik ilyen Pekár életpályájának Pozsony előtti időszaka.[6] A levelezés beszámol a három fiú, Károly, Dezső és Mihály közösen eltöltött ifjú éveiről, utóbbinak az orvosi pályán tett első lépéseiről. Az 1900-as Párizsi Világkiállításon minisztériumi felkérésre a budapesti és kolozsvári egyetemek bemutatkozását ő szervezte, ennek mindennapjaiba enged betekintést az erről készült elszámolás. Jól nyomon követhető az is, hogy milyen szerteágazó, öccse Dezső révén a fizikusokkal is kialakított nemzetközi kapcsolatrendszere volt. Tudósítást kapunk a levelezésből is, hogy 1914-től Tóth Lajos egyetemi ügyosztályán dolgozik, a fő feladat a pozsonyi egyetem orvoskarának megszervezése volt. A világháború és az első pécsi évekből kevesebb levél maradt ránk illetve ismert. Míg a korai levelezés a szakmai kapcsolatrendszer kiépítésének korai eredményeiről is tudósít, a harmincas-negyvenes évek dokumentumai már a pályája csúcsán álló elismert orvosprofesszor és közéleti ember mindennapjaiba engednek bepillantást. Az egyetem és a diákjólét ügyei mellett csak elvétve találunk magánjellegű levelezést. Megnő azonban a mindenféle protekciót kérők száma, legyen az egyetemi előmenetel, pénzügyi kölcsön vagy állás megszerzése, az ilyen levelek száma a két közgyűjtemény két fondjában 27%-ra tehető. A töredékes anyagból is jól nyomon követhető az a gazdag kapcsolatháló, mely a felsőházi tagsággal csak tovább bővült. A protekciókérő levelek társadalomtörténeti szempontból való bemutatására egy forrásközléssel már tettünk kísérletet[5], de ezt további kutatásokkal még tovább lehet és kell mélyíteni, például az egyetemi vagy az országos politikai kapcsolatok bemutatásával, a levelezés teljes feloldozása pedig minden bizonnyal még több fontos életrajzi adatot fog feltárni.

Források és irodalom

- [1] Pekár Mihály 1871–1941 emlékezete. [Szerk. nélkül.] (A Kis Akadémia Könyvtára 62.) Budapest, 1944. 35–142.
- [2] Budapest Főváros Levéltára, XIV. 170. Pekár Mihály orvosprofesszor, felsőházi tag magánlevelezése.
- [3] Lénárd László: Pekár Mihály, az Erzsébet Tudományegyetem első rektora. In: *Pécsi-Baranyai Történelmi Arcképcsarnok* CD-ROM. (Szerk. Dr. Ódor Imre és Lengvári István) Pécs 2003.
- [4] Lengvári István – Pohánka Éva: A pozsonyi, majd pécsi M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem. In: Fedeles Tamás – Lengvári István – Pohánka Éva – Polyák Petra: *A pécsi felsőoktatás évszázadai*. Pécs, 2011. 49–83.
- [5] Lengvári István: „Papírforma szerint talán én volnék a legkvalifikáltabb, de hát ez ma kevés az üdvösségre.” Protekciókérések Pekár Mihály pécsi orvostudományi professzor levelezésében. *Korall* 50. [szám] (2012) 202–216.
- [6] „Édes Doctorka!” Pekár Mihály korai évei. In: Csóka-Jaksa Helga – Schmelcz-Pohánka Éva – Szeberényi Gábor (szerk.): *Pedagógia – Oktatás – Könyvtár. Ünnepi tanulmányok F. Dárdai Ágnes tiszteletére*. Pécs, 2014. 521–528.
- [7] Ódorné Gracza Tünde: Pekár Mihály, a könyvtáralapító. *Orvosi Hetilap* 142. (2001) 2858–2860.
- [8] Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, VIII. 1. a. A Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem iratai. A Rectori Hivatal iratai. Az Egyetem Tanácsának ülésjegyzőkönyvei 1914–1923.
- [9] Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, VIII. 1. f. Pozsonyi M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem iratai, Az Orvostudományi Kar iratai, 1918–1923.
- [10] Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, VIII. 101. a. M. kir. Erzsébet Tudományegyetem iratai, A Pécsi Egyetem Tanácsának ülésjegyzőkönyvei 1923–1944.
- [11] Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, VIII. 101. b. M. kir. Erzsébet Tudományegyetem iratai, A Rectori Hivatal iktatott iratai, 1923–1951.
- [12] Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, VIII. 105. a. M. kir. Erzsébet Tudományegyetem iratai, Orvosi Kar és intézeteinek iratanyaga, Kari ülési jegyzőkönyvek, 1926–1951
- [13] Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, VIII. 105. b. M. kir. Erzsébet Tudományegyetem iratai, Orvosi Kar és intézeteinek iratanyaga, Iktatott iratok, 1923–1947.
- [14] Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, VIII. 108. d. Diákjóléti intézmények iratai, A Nagy Lajos Collegium iratai, 1924–1949.
- [15] Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, XIV. 7. Dr. Pekár Mihály irathagyatéka
- [16] Thienemann Tivadar: *Az utókor címére. Életrajzi feljegyzések*. Sajtó alá rend. Koncz Lajos. Pécs, 2010.

Pekár Mihály tudományos munkássága

Dr. Karádi Zoltán Professzor Úr betegsége miatt csupán a fenti című előadás hangzott el a Jubileumi ünnepségen, 2016. szeptember 30-án. Professzor Úr előadásához összegyűjtöttük és a Magyar Tudományos Művek Tárában (MTMT) közkinccsé tettük a Pekár Mihály által írt tudományos munkák bibliográfiai adatait. Ez a lista képezte Karádi Professzor Úr előadásának alapját.

Könyv

1922

Winter Margit, Hortobágyi Béla
Egyéb szerzőség: Pekár Mihály (vál.);
Észlelőkönyv az élettani gyakorlatokhoz
Budapest: Mai Henrik és fia, 1922.
Könyv /Felsőoktatási tankönyv /Oktatási
3., lényegesen átdolg. kiad.

1920

Winter Margit
Egyéb szerzőség: Pekár Mihály (vál.);
Észlelőkönyv az élettani gyakorlatokhoz
Budapest: Mai Henrik és fia, 1920.

1905

Alexander Bernát, Dalmady Zoltán, Gorka Sándor, Lenhossék Mihály, Pekár Mihály, Ranschburg Pál,
Semayer Vilibald
Alexander Bernát, Lenhossék Mihály (szerk.)
Az ember testi és lelki élete, egyéni és faji sajátosságai
Budapest: Athenaeum, 1905. 782 p.

Könyvrészlet

1944

Pekár Mihály
Statisztikai adatok Pekár Mihály egybeállításában
In: Szathmáry László (szerk.)
Pekár Mihály emlékezete 1871-1942 . Budapest: Kis Akadémia, 1944. pp. 208-213.
(A Kis Akadémia Könyvtára; 62.)

Pekár Mihály

Az emberi test szerkezete és működése
In: Alexander Bernát, Dalmady Zoltán, Gorka Sándor, Lenhossék Mihály, Pekár Mihály, Ranschburg Pál,
Semayer Vilibald
Alexander Bernát, Lenhossék Mihály (szerk.)
Az ember testi és lelki élete, egyéni és faji sajátosságai. 782 p.
Budapest: Athenaeum, 1905. pp. 91-288.

Folyóiratcikkek

1937

Pekár M., Lelkes Z

Einfluß der Vagusreizung auf den idioventrikulären Rhythmus

PFLÜGERS ARCHIV FÜR DIE GESAMTE
PHYSIOLOGIE DES MENSCHEN UND DER TIERE
238:(1) pp. 66-73. (1937)

1914

Pekár Mihály

Emlékirat a középiskolai orvosi egészségtanári állás újjászervezése érdekében

EGÉSZSÉG 28: pp. 286-299. (1914)

1910

Pekár M., Tezner E

Untersuchungen über die Herzfunktion an einem Fall von Ectopia cordis congenita

JAHRBUCH FÜR KINDERHEILKUNDE UND PHYSISCHE ERZIEHUNG 72: pp. 300-308. (1910)

1909

Farkas Géza, Pekár Mihály

Az arteriás és vénás, valamint az oxygénés és szénsavas véredvek concentratiós viszonyairól

MAGYAR ORVOSI ARCHÍVUM 17: pp. 456-466. (1909)

1903

Pekár Mihály

A vér vastartalmának meghatározásáról

ORVOSI HETILAP 47:(44) pp. 689-693. (1903)

1900

Pekár Mihály, Heim Pál

Orvosi dolgok a párisi kiállításon

ORVOSI HETILAP 44:(42) pp. 658-659. (1900)

Pekár Mihály, Heim PálA XIII. nemzetközi orvosi congressus Párisban:
(1900. augusztus 2-9.)

ORVOSI HETILAP 44:(34) pp. 528-529. (1900)

Pekár Mihály, Heim Pál

Az orvosi deontologia I. internationalis congressusa Párisban.: (I. congrés internat. de médecine professionnelle et de déontologie médicale.) (1900. július 23-28)

ORVOSI HETILAP 44:(32) pp. 503-504. (1900)

Dr. Karádi Zoltán előadást tart a PTE ETKK Pekár Mihály Orvosi és Élettudományi Szakkönyvtár alapításának 90. évfordulója alkalmából rendezett ünnepi megemlékezésen

Pekár Mihály, Heim Pál

A XIII. nemzetközi orvosi congressus

ORVOSI HETILAP 44:(32) pp. 496-497. (1900)

Pekár Mihály, Heim Pál

Az orvosi sajtó I. nemzetközi congressusa

ORVOSI HETILAP 44:(34) pp. 529-530. (1900)

Pekár Mihály és a Kis Akadémia

Süle Tamás

drsuletamas@t-online.hu

Száztizenhét éve, azaz 1899. december 2-án alakult meg Budapesten a Kis Akadémia. Közel fél évszázados fennállása során sok olyan tagot tudhatott soraiban, akik már az alapításkor nagynevű tudósok voltak, vagy később lettek a magyar tudományos-, vagy művészeti élet neves, meghatározó személyiségei. A Kis Akadémia megalakulásában és későbbi működésében az orvosok vezető szerepet játszottak [9].

A Kis Akadémia története

De vajon mi is volt a Kis Akadémia? Olyan baráti társaság, amely a budapesti tudományegyetemi, illetve műegyetemi tanársegédek maguk között csak „hétfő esték”-nek nevezett közös vacsoráiból alakult ki és házirendjük szerint az összejevetelek kizárólagos célja a tudományos ismeretek kölcsönös tanítás útján történő bővítése és a baráti összetartozás ápolása volt. Nem fogadtak be „akárkit”, mert kimondták, hogy „összejeveteleink új résztvevője csak az lehet, akit egyhangú szavazással veszünk föl. Szavazás alá csak öt eddigi résztvevőtől ajánlott személy bocsátható.” [14]

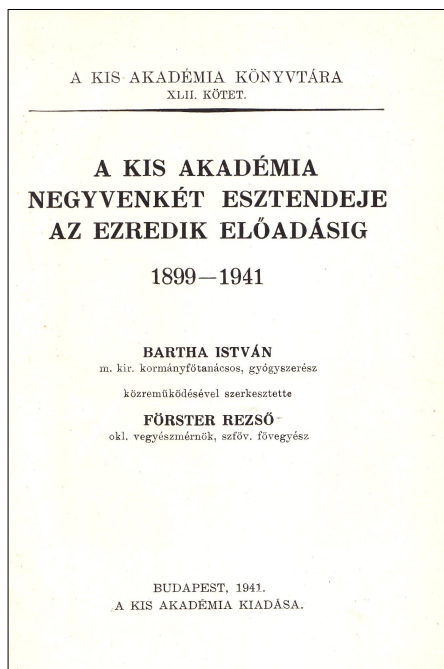
Pekár Dezső – Pekár Mihály testvéröccse –, aki a megalakuláskor tanársegéd volt báró Eötvös Loránd (*Buda, 1848. július 27. - †Budapest, 1919. április 8.) fizika intézetében, így írt a kezdetekről: „Klug Nándor professzor, bár nem igazán bízok mozgalmunk sikerében, megértő örömmel bocsátja a fiatalság rendelkezésére élettani tantermét. Itt tartja meg Pekár Mihály 1899. december 2-án az "Egyetemi Asztaltársaság" – ugyanis eleinte így nevezték magukat – legelső előadását "A tengelyfonál funkciója" címmel. Előadás után testületileg a Pulitzer vendéglőbe mentünk vacsorára, azután levonultunk a pincehelyiségbe, amint mondtuk a "bumsztiba", ahol zene játszott és női kiszolgálás élénkítette a hangulatot.” [14] – Klug Nándor (*Kotterbach, 1845. október 1. - †Budapest, 1909. május 14.) a budapesti Orvosi Karon az Élettani Intézet igazgató professzora volt.

A Kis Akadémia tagjai között gyakorlatilag az összes tudomány- és művészeti ág képviselője megtalálható volt. A teljesség igénye nélkül csupán néhány, ismert nagy nevet sorolunk fel. Íme: Eötvös Loránd fizikus, Winkler Lajos kémikus, Jávorka Sándor botanikus, Cholnoky Jenő földrajztudós, Lóczy Lajos geológus, Buchböck Gusztáv kémikus, Réthy László muzeológus és numizmatikus – aki Löwy Árpád „művésznévén” közkedvelt pajzán, olykor már trágárnak is mondható versek írója volt – Császár Elemér nyelvész, Uray Tivadar színész és Kopits János szobrászművész, aki később, mint látni fogjuk maradandó alkotásokkal írta be magát a Kis Akadémia történetébe. És az orvosok közül is pár híres név: Alexander Béla radiológus, Dollinger Gyula sebész, aki az elsők között végzett ortopédiai műtéteket hazánkban, Farkas Géza élettanász, Jendrassik Ernő ideggyógyász, Lenhossék Mihály anatómus, Pertik Ottó patológus, Verebely Tibor sebész, Hutyra Ferenc patológus. [14]

A Kis Akadémia működését jól összegzi az az előszó, amely az 1941-ben megjelent, 647 oldalt számláló kötetet vezeti be, és amit a könyv egyik szerzője, Förster Dezső vegyész-mérnök, „székesfővárosi fővegyszer” írt: „A Kis Akadémia baráti kör, amely az elmúlt csaknem 42 év alatt kettős célját híven betöltötte: egyrészt 271 rendszeres résztvevője 1000 előadást tartott, amelyeken a baráti kör keretén belül az egyes előadók a saját tudomány-szakuk, működési vagy érdeklődési körük legújabb vívmányait, megállapításait és eredményeit közölték társaikkal, ezen kívül 52 kirándulást rendezett Budapesten, a főváros környékére, az ország néhány nevezetességének megtekintésére és tanulmányozására, másrészt a fennállása alatt elhunyt 210 tagján kívül ma is nyilván tartott 280 résztvevője mindenkor hűségesen ápolta a baráti összetartást.

Az első harminc év alatt 1 évkönyvön kívül, az utolsó tizenkét év alatt egy mecénás bőkezűsége folytán 40 előadásuk jelent meg nyomtatásban. A Kis Akadémia könyvtárának ez a 42-ik kötete. Ezen kívül kiadta kéziratként az ősi szokásokat és három serlegbeszédet is.

A Kis Akadémia két serleget alapított (Eötvös Loránd báró és Farkas Géza egyetemi tanárok emlékére), három emléktáblát emelt (Farkas Géza, Buchböck Gusztáv és Winkler Lajos professzorok emlékére, előbbi az egyetemi élettani, utóbbi kettőt az egyetemi kémiai intézetben), egy arcképet leplezett le (Eötvös Loránd báróét az egyetemi kísérleti fizikai intézetben) és két barátunk arcképét küldötte szét résztvevőinek (Farkas Géza és Buchböck Gusztáv professzorokét).” [14] [1. ábra]

1. ábra A Kis Akadémia jubileumi könyvének címlapja

Ez a tudománytörténeti szempontból rendkívül sok és értékes adatot, életrajzot tartalmazó könyv élvezetes olvasmánynak sem akármilyen, mert pl. az „Apróságok a Kis Akadémia életéből” című fejezetben a tagok rövidebb-hosszabb visszaemlékezéseit olvashatjuk nem csak az előadásokról, hanem a közös vacsorákról, kirándulásokról is. Sokszor csak néhány, de érdekes sor tudósít arról, hogy a tudományok mellett az élet vidámabb oldalát is örömmel fogadták a tudós férfiak. Íme egy illusztratív példa Augustin Béla doktor tollából: „Különös élménye volt a vacsoráknak, amikor rendszerint a vége felé Réthy László, alias Lőwy Árpád jelent meg hosszúgalléros felöltőjében, egy hosszúkás táskával, amelyből előkerültek a versei. Ekkor kiküldtük a tereméből a pincéreket és bezártuk az ajtókat. Réthy egy-egy jobb versére még a különben mindig komoly Eötvös báró is elnevette magát.” [14]

Pekár Mihály tevékenysége a Kis Akadémiában

Ha a tagok névsorában pécsieket keresünk, akkor gyakran örülhetünk, mert sok ismert névre bukkanunk. Így például Sipőcz Gézáéra, aki az első igazgatója volt az 1905-ben felépült Rét utcai elmeorvóintézetnek. Aztán sorolhatjuk az 1923-ban Pécsre költözött hajdani pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem Orvosi Karának vezető személyiségeit: pl. Ángyán János belgyógyász, Bakay Lajos sebész, ifj. Imre József szemész, Heim Pál gyermekgyógyász, Entz Béla patológus, Scipiades Elemér szülész-nőgyógyász, Tóth Zsigmond anatómus, Rhorer László biofizikus, Gorka Sándor biológus professzorokat és végül, de nem utolsó sorban Pekár Mihály élettan professzort. [8] Pekár a Kis Akadémia életében fontos szerepet játszott, amire utal az is, hogy három periódusban (1899-1903, 1905-1910, 1911-1919) és összességében a második leghosszabb ideig, 17 évig volt a szervezet vezetője. (Ilyen vonatkozásban a szintén pécsi, Gorka Sándor a rekorder, ő ugyanis két részletben összesen 20 évig volt a társaság első embere.)

Mint fentebb már olvashattuk, Pekár, mint az egyik alapító tag tartotta az első előadást, majd még az évek során jó néhányat, de ezek közül is említésre méltó, hogy a 25 éves jubileumon, 1924. december 1-én, már

pécsi professzorként is ő volt a kiválasztott. Ünnepi előadását „Az idegrendszer felépítésének alapelveiről” címmel tartotta meg. Itt említjük, hogy az ezredik előadást szintén pécsi professzor, nevezetesen Gorka Sándor mondhatta el 1941. március 8-án „Az élő szervezetek szabályozó és irányító hatóanyagai (ergonok, biokatalizátorok)” címmel. Mint alább látni fogjuk ennek az előadásnak numizmatikai vonatkozása is van, amennyiben egy érem megszületésének apropója lett. Végül a Kis Akadémia 42 esztendejét megörökítő könyvből a visszaemlékezők közül Pekár Dezsőt idézzük: az előadás után „a Magyar Tisztviselők Országos Egyesületének külön helyiségében, a vacsorán ünnepi beszédben Kelen Béla felavatta az Eötvös-serleget, amelyet szeregett, nagynevű patrónusunk emlékére alapítottunk. A serlegbe báró Eötvös Loránd és a Kis Akadémia körül kiváló érdemeket szerzett vezetőink: Farkas Géza, Gorka Sándor, Pekár Mihály, Winkler Lajos nevét vésettük be. Ily módon a Kis Akadémia a többiekkel együtt Pekár Mihály buzgó és eredményes működéséért őszinte hála-ját és köszönetét kívánta megörökíteni.” [14]

Sajnos a háború ezt a hasznos és jól működő szervezetet sem kímélte. Így írt erről Gorka Tivadar: „A második világháború alatt erősen lecsökkent a Kis Akadémia működése. 1944-ben már nem volt előadás. Még megjelent Pekár Mihály emlékezete című kiadványuk (Förster, Entz, Hortobágyi, Ángyán, Gorka szerk.). Lengyel Béla kémia professzor emléktábláját már nem avatták fel a közbejött német megszállás miatt. A Kis Akadémia működése 45 évi fennállás után szűnt meg.[1]

Pekár Mihály és az Erzsébet Tudományegyetem

De Pekár nem csak a Kis Akadémia életében volt meghatározó személyiség, hanem a pozsonyi és majdan a pécsi egyetem történetében is. Ezért, ha röviden is, de ismertetjük szakmai életútját. Pekár Mihály (*Arad, 1871. augusztus 21. - †Pécs, 1942. október 29.) apai és anyai ágon is jeles értelmiségi családból származott. A szülői házból hozta magával a haza és a tudományok szeretetét. Iskolai tanulmányait Aradon végezte, majd a Budapesti Tudományegyetem Orvosi Karán 1897-ben szerzett diplomát. Érdeklődése korán az élettan felé fordult, így már 1895-ben díjtalan gyakornok volt a Klug professzor vezette Élettani Intézetben, ahol orvosdoktorrá avatása után is dolgozott, egészen 1914. júliusáig. Ekkor a kultuszminiszter felkérte, hogy legyen az orvosi és természettudományi ügyek referense, és ilyen minőségében vegyen részt az ekkor induló debreceni és pozsonyi egyetemekkel kapcsolatos szervezési munkálatokban. Sajnos az időközben kitört világháború ezt a munkát is félbeszakította és Pekár két évig az újpesti hadikórház és annak a belgyógyászati osztályát vezette. Háborús szolgálataért több kitüntetésben is részesült. Amikor végre az 1918-19-es tanévben megindulhatott a pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetemen az orvoscépzés is, akkor a kultuszminiszter felterjesztésére IV. Károly király Pekár Mihályt kinevezte a Kórtan Tanszékre nyilvános rendes tanárnak, majd dékánnak is megválasztották. Mint ismeretes 1919. január 1-én a cseh csapatok megszállták Pozsonyt és január 28-án Zoch Samu pozsonyi zsupán (délszláv eredetű szó, jelentése ispán, kerületi vezető) bezáratta az egyetemet és tanárait rendőri felügyelet alá helyezte. Szeptember 22-én a hatóságok elkobozták az egyetem minden felszerelését, és tanárait kiutasították a városból. Ezért az egyetem Budapestre költözött – akár csak a hasonló sorsa jutott kolozsvári egyetem is – ahol Pekár dékán szívós szervezőmunkájának eredményeként sikerült az egyetem intézeteit és klinikáit elhelyezni, igaz, hogy elég mostoha körülmények között. Az oktatás az 1920-21-es tanévben kezdődhetett meg, részben az Állatorvosi Főiskolán, részben különböző fővárosi kórházakban. [6, 7]

Budapestnek a saját és a két „vándor egyetem”, vagyis a pozsonyi és a kolozsvári túl sok volt, így egyre sürgetőbbé vált a jövevények vidéki elhelyezése. Több miniszteriális szintű megbeszélés és sok huzavona után meg egyezés született, hogy a pozsonyi egyetem Pécsre, a kolozsvári pedig Szegedre költözhessen. A minisztérium kérésére az egyetemek megbízottakat neveztek ki, akik a Pécsre, illetve Szegedre költözés előkészítését és lebonyolítását kapták feladatul. A pozsonyiak ezzel a nehéz munkával Pekár Mihály orvoskari dékánt bízták meg, mint később kiderült, nagyon szerencsésen, mert ő igen sokat tett az ügy érdekében. Végleges döntésre a Nemzetgyűlés 1921. júniusában tartott ülésén került sor, ahol előterjesztették, majd több hozzászólás és vita után elfogadták a két egyetemre vonatkozó törvényjavaslatot. Az 1921. évi XXV. törvénycikk 1. § kimondja: „Székhelyüknek a trianoni béke következtében történt elvesztése miatt az 1872. évi XIX. törvénycikkkel felállí-

tott kolozsvári m. kir. Ferenc József Tudományegyetem ideiglenesen Szegeden, az 1912. évi XXXVI. törvénycikkel felállított pozsonyi m. kir. Erzsébet királyné Tudományegyetem pedig ideiglenesen Pécsen nyere elhelyezést.” A kolozsvári egyetem 1921-ben elköltözött Szegedre, de a pozsonyi kényszerűségből továbbra is Budapesten maradt. A költözés egyik fő akadály a Pécs szerb megszállása volt, amely alól csak 1921. augusztus 22-én szabadult fel a város. Ezt követően kezdődhetett csak meg az elhelyezés tényleges előkészítése. [6, 7] Pekár szerepéről a Pécsre költözésben így írt Lénárd László, a kései tanszéki utód: „Tárgyal, kilincsel, Pécsre utazik. Tárgyal a város és a megye kormánybiztosaival, Nendtvich Andor polgármesterrel, gróf Zichy Gyula püspökkel és a város katonai parancsnokával. Pekár minden erejét latbaveti, hogy két év alatt (1921-1923) megteremthesse az oktatás pécsi megindulásához szükséges feltételeket. Pekár munkájához régi barátja, az 1922. júniusában kinevezett kultuszminiszter, gróf Klebelsberg Kunó minden segítséget megad. Pekár megszállottan dolgozik. Négy évig egyedül vezette az egyetem gazdasági hivatalát, hogy a költségeket csökkentse. Közben 1922. tavaszán kinevezték az Élettani Tanszék élére, melyet húsz éven keresztül, haláláig, 1942-ig vezetett. [2. ábra] Pekár az 1922-25-ös években ismét orvostudományi dékán lett és dékánként irányította az egyetem átköltöztetését...De csak az 1924-25-ös tanévtől teljes az egyetem: Pekár rendkívüli szervezőmunkájának eredményeként ekkorra készültek el a klinikák és költöztetett Pécsre az orvosi kar teljes oktató személyzete a felsőbb évfolyamokkal. Ekkortól Pekár már csak prodekáni tisztséget vállalt: összesen hét tanévben volt dékán és négy tanévben viselt prodekáni tisztséget...” Régi óhaját, hogy az orvostudományi könyvtár létrejöhön, 1926-ban tudta megvalósítani. Saját intézetéből, az Élettani Intézetből két nagyobb helyiséget ajánlott fel erre a célra, állást szerzett, s a *Tóth Lajos Könyvtár* megkezdhetette működését... 1927. januárjában lett a főrendi ház tagja. Ettől fogva, mint az országos politika résztvevője dolgozott az egyetemekért.” [4] Itt jegyezzük meg, hogy aki az orvostudományi könyvtár története után bővebben is érdeklődik, az részletes adatokat és korabeli dokumentumokat talál Ódor Grácia Tünde „Egy valóra vált álom” című írásában. [5] Meg kell jegyeznünk, hogy a könyvtár ma már a hajdani alapító nevét viseli: *Pekár Mihály Orvosi és Élettudományi Szakkönyvtár*-nak nevezik.

2. ábra Pekár Mihály emléktáblája az Élettani Intézetben

Pekár Mihály 1942-ben, 71 éves korában Pécsett hunyt el. Végső nyughelye a temetőkápolna mögött a G parcella I. sorában az 1-2. számú sírhelyen található. Emlékét és a pécsi egyetem iránti szeretetét és elkötelezettségét vörös gránit síremléke őrzi és tudatja az utókorral, ugyanis a nevét és életidejét jelző évszámok alatt az alábbi, arany betűkkel írt idézet olvasható: „Itt pihenhessek a pécsi temetőben és haló poromban is lelki szemeim örködjének a pécsi egyetem jövője fölött.” A név fölött a gránitlapon Pekár Mihály bronzból öntött, balra néző profil portréja, előtte pedig ugyancsak vörös gránitból formázott kereszt látható. A 44 cm átmérőjű dombszerű Kopits János alkotása. [3., 4., 5. ábra]

3., 4., 5. ábra Pekár Mihály síremléke a pécsi temetőben és a síremlék két részlete

A Kis Akadémia numizmatikai hagyatéka

A Kis Akadémia sok egyéb értékes hagyatéka mellett jelentős, de bizonyos értelemben „majdnem láthatatlan” éremművészeti örökséget is hagyott az utókorra. Amint az a fentebb már idézett könyvükből [14] és Varannai Gyula írásából [12] is kiderül, Kopits János szobrászművész – aki maga is tagja volt a Kis Akadémiának – a vezetők közül huszonhármat megmintázott. A plakettek azonos méretűek, mindegyik 195x130 mm nagyságú bronzöntvény, készítésük ideje bizonytalan, leginkább az 1930-as évekre tehető. A pécsiek közül Gorka Sándort, Pekár Mihályt és Rhorer Lászlót örökítette meg a művész.[7, 8, 9] Ugyancsak pécsi vonatkozású az a Kopits alkotta, 165 mm nagyságú, egyoldalas öntött bronz érem, amelyen az első és az ezredik előadót, vagyis Pekár Mihályt és Gorka Sándort mintázta meg. [7, 8, 9, 12] A Pekár és Gorka plaketteket a Kis Akadémia jubileumi kötetében [14] a 109. oldalon látható – sajnos nem túl jó minőségű – képen mutatjuk be, amelyen még

másik négy vezető is helyet kapott [6. ábra], míg a Rhorer plakettéről eredeti képet tudunk mutatni.[7. ábra]
Az első és ezredik előadó, vagyis Pekár Mihály és Gorka Sándor közös érmének képét pedig a „Százötven év pécsi orvosi érmei” c. kötetből [8] kölcsönöztük. [8. ábra]

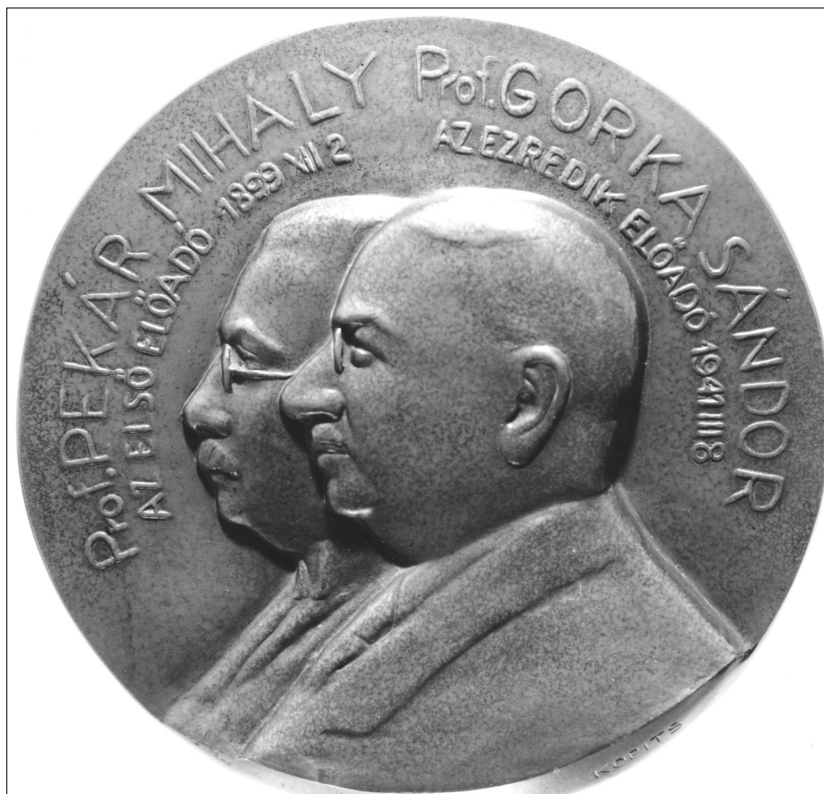
6. ábra Pekár Mihály és Gorka Sándor plakettjei

7. ábra Rhorer László plakettje

A Kis Akadémia 24 darabot számláló éremtára megalkotójának rövid életrajzát illetően Vértess László írásából idézünk: „Kopits János 1872. szeptember 9-én Kaposvárott született. Szülővárosában és Sopronban járt iskolába, művészi tanulmányait Budapesten folytatta. Tanulmányútjainak városai: Velence, Firenze, Róma, Nápoly, München, Regensburg, Nürnberg, Würzburg, Rotenburg. Szobrász-, érem-, festőművész lett. Számos köztéri szobor, síremlék alkotója, templomi szobrok restaurátora, legszebb festményei a korabeli Kaposvár hangulatát idézik. Kopits János Budapesten, 1944-ben halt meg”. [13]

Visszatérve a Kis Akadémia érmeivel kapcsolatban fentebb használt „majdnem láthatatlan” jelzőre, azt kell tudnunk, hogy ezek a medálok egyedi példányok és az ábrázolt személyek magántulajdonát képezték, ma pedig valószínűleg a családjaik féltve őrzött relikviái. Ezért még a nagy közgyűjteményekben, mint pl. a Nemzeti Múzeum, vagy a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum éremtárában sincsenek meg. Ennek okán az ismert, teljességre törekvő professzionális éremkatalógusok [2, 3, 11] is csak a leírásukat közlik, de képüket nem. Viszont a Varannai cikkből [12] és a Huszár-Varannai-ból [3] tudjuk, hogy 17 plakettnek a gipsz öntőmintája annak idején a Nemzeti Múzeum éremtárába került. Kérésünkre a múzeum munkatársai alapos kutatómunkát végeztek a minták után, de sajnos ez nem járt eredménnyel, a gipszek nem kerültek elő. Ennek több oka is lehet, pl. az, hogy az elmúlt 80-85 év alatt az idő „vasfoga” elporlasztotta őket, vagy talán valamely raktár láthatatlan zugában alusszák örök álmukat.

8. ábra Az első és az ezredik előadó közös érme

A PTE OEC Könyvtárának jubileumi érme

Végezetül, arról az éremről számolunk be, amely 15 évvel ezelőtt látott napvilágot. 2001. júniusában a Pécsi Tudományegyetem Orvostudományi és Egészségtudományi Centrum Könyvtára jubileumi tudományos ülést rendezett. Akkor volt 75 éve annak, hogy a jogelőd – az 1926-ban alapított – orvostudományi könyvtár megkezdte működését. A könyvtárat az alapító Pekár Mihály – aki egyben az intézmény első igazgatója is lett – javaslatára, Tóth Lajos kultuszminisztériumi államtitkárról nevezték el. Ez az érem a fentebb ismertetett orvos-könyvtári jubileumi tudományos ülésen került bemutatásra. [9. és 10. ábra] A medál nem csak az egykori könyvtárnak nevét adó Tóth Lajosnak, hanem az alapító Pekár Mihálynak is emléket állít. Az előlapon középen a PTE címere, 7 vízszintes sorban pedig az alábbi szöveg látható: MKETE / TÓTH LAJOS / KÖNYV / TÁRA / 1926-2001 / PTE OEC / KÖNYVTÁRA, alul BLASKÓ mesterjegy és 2001 évszám olvasható. (A rövidítések feloldása: MKETE= Magyar Királyi Erzsébet Tudomány Egyetem, illetve PTE OEC = Pécsi Tudományegyetem Orvostudományi és Egészségtudományi Centrum.) A hátoldalon IN MEMORIAM szöveg, valamint stílszerűen nyitott könyv egyik lapján PEKÁR / MIHÁLY 1871 / 1942, a másikon pedig TÓTH / LAJOS / 1856 / 1926 neve és születési, illetve halálozási dátuma, míg középen az orvostudomány jelképeként a mitológiai gyógyító Aszklepiosz attribútuma, a „kígyós bot” kapott helyet. Balra lent BL mesterjegy, jobbra lent pedig MMI évszám olvasható.

A 92 mm átmérőjű öntött bronz érem megálmodója Ódorné Gracza Tünde a PTE OEC könyvtár igazgatója, kivitelezője pedig Blaskó Lajos budapesti művész volt. Az éremből mindössze 12 darab készült, melyekből a PTE akkori rektora Tóth József, az Orvosi Kar dékánja, Fischer Emil, a tudományos ülés előadói, az Orvosi Kar múzeuma és a budapesti Semmelweis Orvostörténeti Múzeum kaptak egy-egy példányt ajándékba (10).

9. ábra A PTE OEC Könyvtár jubileumi érmének előlapja

10. ábra A PTE OEC Könyvtár jubileumi érmének hátlapja

Hivatkozások:

- [1] Gorka Tivadar: A Kis Akadémia és a magyar orvostudomány. *Comm. Hist. Artis Med.* 1970, 54, 147.
- [2] Huszár Lajos, Procopius Béla: *Medaillen- und Plakettenkunst in Ungarn*. Verlag des Vereins der Medaillenfreunde. Budapest, 1932.
- [3] Huszár Lajos, Varannai Gyula: *Medicina in nummis. Hungarian coins and medals related to medicine*. Medicina Könyvkiadó. Budapest, 1977.
- [4] Lénárd László: Az „egyetemalapító”: Pekár Mihály. In: *Jubileumi tanulmányok. A Pécsi Tudományegyetem Orvosi Könyvtára alapításának 75. évfordulójára*. Pécs, 2001. Szerk.: Ódorné Gracza Tünde
- [5] Ódorné Gracza Tünde: Egy valóra vált álom. A PTE OEC Könyvtára történetének első fejezete 1926-1946. In: *Jubileumi tanulmányok. A Pécsi Tudományegyetem Orvosi Könyvtára alapításának 75. évfordulójára*. Pécs, 2001. Szerk.: Ódorné Gracza Tünde
- [6] Süle Tamás: Az Erzsébet Tudományegyetem Orvosi Kara és az önálló Orvostudományi Egyetem rövid története és numizmatikai emlékei. *Comm. Hist. Artis Med.* 1982, 97-99, 227.
- [7] Süle Tamás: Baranya és Pécs orvostörténelme érmeken. *Baranyai Helytörténetírás* 1989. 593–681. A Baranya Megyei Levéltár Évkönyve. Pécs, 1989. Szerk.: Szita László (Baranyai Levéltári Füzetek 138.)
- [8] Süle Tamás: Százötven év pécsi orvosi érmei 1845-1995 (Tanulmányok és források Baranya megye történetéből 2.) Baranya Megyei Levéltár. Pécs, 1996.
- [9] Süle Tamás: A Kis Akadémia centenáriuma. *Pécsi kisakadémikusok. Baranyai Orvos* 1999. dec., 14.
- [10] Süle Tamás: Jubileumi érem. 75 éves az orvosi egyetemi könyvtár. *Pécsi Dénár* 2001, I/2, 4-5.
- [11] Török Pál: *Magyarországi érem- és plakettművészet 1850-1945*. Magyar Éremgyűjtők Egyesülete. Budapest, 2011.
- [12] Varannai Gyula: A Kis Akadémia plakettjei. *Az Érem*. 1957. 7. szám, 107-108.
- [13] Vértés László: Kopits János pécsi vonatkozású orvosi plakettjei. *PTE Orvoscari Hírmondó* 2006. november-december, 38.
- [14] A Kis Akadémia negyvenkét esztendeje az ezredik előadásig 1899-1941. Budapest, 1941. A Kis Akadémia könyvtára XLII. kötet. Szerk.: Bartha István, Förster Dezső

A Tóth Lajos Könyvtár és az orvoskar intézeti és klinikai könyvgyűjteményei az Erzsébet Tudományegyetem időszakában

Dr. Schmelczér-Pohánka Éva

Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont

Történeti Gyűjtemények Osztálya

pohanka@lib.pte.hu

A Pécsre áthelyezett (1920. XV. törvénycikk) pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetemen az oktatás a város szerb megszállása és a város felkészülése miatt csak 1923 októberében kezdődhetett meg: addig az univerzitas Budapesten működött tovább. Az orvoskar berendezkedése még hosszabb időt igényelt, így az intézetek és klinikák átadása csak az 1924/25-ös tanévre valósult meg.

A pozsonyi egyetemi könyvtár köteteit a csehszlovák kormány lefoglalta, így már Budapesten megkezdtek az új bibliotéka alapjainak lerakását, de az érdemi munka majd csak Pécsen kezdődhetett meg. 1923-ban az egyetem képviseletében Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter (1922–1931) és Nendtvich Andor pécsi polgármester (1906–1936) közbenjárására gróf Zichy Gyula megyéspüspök (1905–1926) a tulajdonjog sértetlenségének fenntartásával átadta a püspöki bibliotékát az egyetem használatába: ez lett a pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárának legnagyobb különgyűjteménye. Az univerzitas „modern” állománya a budapesti alapokon e mellett gyarapodott tovább.

Az egyetemi könyvgyűjtemények alapítása

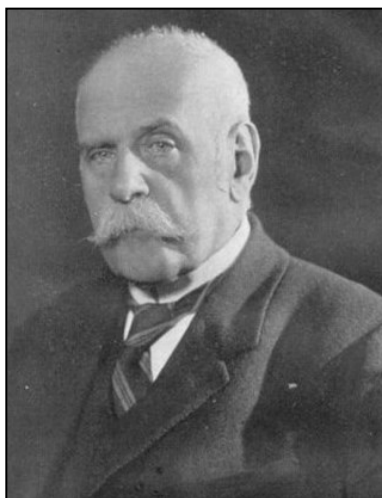
A Pécsre került Erzsébet Tudományegyetem „központi” Könyvtára mellett az egyes karokon belül működő szemináriumok, intézetek, az orvoskari klinikák közvetlen használatra kisebb-nagyobb szak- és tankönyvtárakat rendeztek be maguknak: ezek egy részét ma a kötetben levő tulajdonbélyegzővel tudjuk azonosítani. Ekképpen a Jog- és Államtudományi Kar [14 szemináriumi könyvtár], az Orvostudományi Kar [11 intézeti és 8 klinikai könyvtár]; a Bölcsész- és Nyelv- és Történettudományi Kar [13 intézeti könyvtár], végül az Evangélikus Hittudományi Kar [7 szemináriumi könyvtár].

Ezen könyvgyűjtemények fejlesztésére közvetlen éves átalányt nem kaptak, csak az kari/intézeti dotációból csoportosíthattak át eseti összegeket. A könyvtárakat kijelölt hivatalnok, intézeti vagy klinikai gyakornok, néhány helyen maga az intézetigazgató, a szeminárium vezetője működtette. Legtöbbször lehetőség volt a karon belüli szemináriumok/intézetek és klinikák közti dokumentumhasználatra, továbbá a bennük való kutatást belső használatra készített, helyi leltárak, és/vagy szerzői, esetenként szakkatalógusok is segítettek. Ez a hálózat az Erzsébet Tudományegyetem időszakában független volt a „központi” könyvtártól, de felé statisztika-beszolgáltatási kötelezettsége volt. Csak 1949-től a devizaköteles könyv- és folyóirat-rendelések miatt hangolták össze beszerzéseiket.

A Tóth Lajos Könyvtár

Ez a metódus a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Orvostudományi Karán is megfigyelhető volt: az egyes intézetek és a klinikák szakáguknak megfelelő szakkönyveket gyűjtöttek egybe. Pekár Mihály orvosprofesszor, prodékán nagy álma azonban – a püspöki könyvtár hiányzó orvostudományi anyagát pótolandó – egy olyan bibliotéka felállítása volt, „...mint a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem orvostudományi karának könyvtára. Ezt a könyvtárat egyetemünk legőszintébb barátja, Tóth Lajos emlékének akarta szentelni”[1.] A 8000 kötetes „*orvostermészettudományi könyvtár*” (csak a könyvállomány, folyóiratok nélkül), a Tóth Lajos

Könyvtár alapjainak lerakása az 1925/26-os tanévben vette kezdetét. Pekár ezzel kívánt a pécsi egyetemért olyan sokat tett Tóth Lajos Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium egyetemügyi államtitkára emléke előtt tisztelni. A szakbibliothéka ügyében tett fáradhatatlan tevékenységét búcsúztatására kiadott emlékkötetben sem felejtették el megemlíteni.[2.]

Dr. Tóth Lajos VKM államtitkár

A bibliothéka több kisebb-nagyobb magángyűjteményből tevődött össze, de alapállományát tekintve Tóth Lajos (1856–1926) orvos-államtitkár megvásárolt könyvtára, valamint id. Szily Kálmán (1838–1924) tudománytörténész könyvhagyatékát foglalta magába. További kisebb-nagyobb könyvgyűjtemények egészítették ki az ország orvosainak felajánlásából, hagyatékából.[3.]

A könyvtár helyszíne a Rákóczi út 80. szám alatti Élettani Intézet két alagsori helyisége volt, amelyet Pekár ajánlott fel: egyet a könyvek raktározására, egyet pedig az olvasóterem berendezésére.[4.] Az 1930-as évek elején a jogi kar új épületbe költözésének tervezeteivel párhuzamosan a központi épület felszabaduló helyiségeinek hasznosítása is előtérbe került az orvosi karon. Pekár Mihály és a Kari Tanács ragaszkodott hozzá, „...hogya a Tóth Lajos-könyvtár a II. emeleten kapjon helyiségeket annál is inkább, mert a benne elhelyezett nagyértékű Szily Kálmán-féle könyvtár benne foglalt magyar nyelvészeti munkáival és folyóirataival a bölcsészettudományok érdekeinek szolgálatában is nagy szerep betöltésére van hivatva.” [5.]

A könyvtárat az egyetemi almanachokban az 1936/37-estől egészen a 1940/41-es tanévig az orvostudományi intézetek, klinikák és egyéb egészségügyi egységek felsorolása után, külön egységként tüntették fel, megnevezve az igazgató és a beosztott napidíjas személyét.[6.]

Az igazgatók és munkatársak

Pekár Mihály élettan professzor, a Tóth Lajos Könyvtár megálmodója

Pekár Mihály lehetetlent nem ismerő munkájára kollégája, Entz Béla így emlékezett vissza: „*Minden energiáját arra fordította, hogy egyetemét és elsősorban az orvosi kart megerősítse s az orvosképzést tökéletesítse. E törekvésének eredménye a Tóth Lajos Könyvtár létesítése, amelyre nem csak sok munkát áldozott, hanem anyagi erejéhez képest nagy áldozatokat is hozott, hogy a könyvtárat minél jobban felszerelje.*” [7.] 1942. október 29-én bekövetkezett haláláig gondos egy személyben igazgatója/gazdája volt a bibliotékának. Őt Gorka Sándor követte az igazgatói megbízásban (1942. október 30. – 1944. március 24.). Gorka hosszas betegsége miatt két év után a Kari Tanács átadta a munkálatokat Lissák Kálmánnak (1944. március 25. – 1945. január), aki a légoltalmi terv értelmében a Tóth Lajos Könyvtár alagsori helyiségekben szerette volna az Élettani Intézet műszereit, könyveit elhelyezni. Erre meg is kapta az engedélyt.[8.]

A bibliotéka munkatársai az önálló működés idején, a Rákóczi úti épületben a kari hivatal vagy egyes intézetekről kijelölt dolgozók voltak: így Édes Karola (1927–1929), Hopp Irén (1929–1936) és Ditrói Irén (1936–1945).

A könyvtár fenntartása

Az Orvostudományi Kar vezetése a lehetőségeihez mérten igyekezett biztosítani az anyagi szükségleteket a Tóth Lajos Könyvtár beszerzéseinek. A kari dotációból a bibliotéka – fontosságát bizonyítandó – Pekár időszakában egyenlő részben részesült az intézetekkel és a klinikákkal: a felsorolásokban kiemelten utolsó tételként mindig szerepelt. Egy példa: 1941-ben a 2450 pengőn túl 515 pengő 78 fillér kiegészítést kapott a gyűjtemény. Személyi költség nem merült fel, hiszen a működtetést biztosító személyzet az egyetem, azon belül is a kar állományában volt, így havi bérét annak a terhére fizették ki.

Az állomány feldolgozása

A Tóth Lajos Könyvtár állományának feldolgozását először Fitz József könyvtári igazgatósága idején (1930–1934), 1934 őszére tervezték, de a munkát végül csak Domanovszky Ákos igazgató égisze alatt (1935–1942) 1935 júniusában tudta megkezdeni Várkonyi Nándor, aki irodalom- és kultúrtörténészként 1924 és 1956 között a „központi” egyetemi könyvtár munkatársa volt. Ahogy visszaemlékezésében, a *Pergő években* leírta, neki kellett kezdetben „szabadon és nagy passzióval” a katalogizálás (folyóirat-állomány nélkül) mellett a Tóth Lajos „emlékkönyvtár” raktári állványzatait, valamint a csatlakozó olvasótermet, katalógusszekrényeket, bútort, kizsámítania, megterveznie.[9.] Őt önálló, kétoldalú és három fal menti, mozgatható polctávolságú állványon, nagyság szerint rendszerezve, 550 polcfolyóméternyi anyagot helyeztek el. Emellett egy nagyobb és egy kisebb létra, szék került a raktárba. A leendő olvasóterem berendezési tárgyai az alábbiak voltak: egy 84 fiókos katalógusszekrény (mintegy 84.000 cédulával), továbbá három üveges szekrény, kettő, 2,5 méter magas könyvállvány, íróasztal, írógép, fogas, mosdókagyló, két olvasói asztal, székekkel, végül egy dobogó a könyvtári felügyelőnek.

Az első öt hónapos munkával – 1935 júniusa és októbere között – Hopp Irén segítségével a 209 polcfolyóméternyi anyag raktárát állították fel. Ezután kezdődhetett a katalogizálás munkája, amelyben az 1936/37-es tanévtől Ditrói Irén segítette Várkonyi munkáját. Eredetileg szerint ötféle katalógus elkészítését tervezték: 1/ *fehér*: a betűrendes; 2/ *sárga*: címszavas; 3/ *kék*: szakrendi; 4/ *rózsaszínű*: helyrajzi; 5/ *zöld*: adományozók. Utalókkal együtt ez 6–8 cédula elkészítését is jelentette egy-egy műről. Ám az állomány nagysága nem kívánt meg ennyire összetett feldolgozást, továbbá igencsak lassan tudtak haladni. 1936. december végén Pekár Mihály és az egyetemi könyvtár igazgatója, Domanovszky Ákos egyetértésben a betűrendes és a szakkatalógusra korlátozta a feldolgozási munkákat, a későbbi kiegészítés reményében: ekképpen hatcédulás rendszerből csak kettőt tudtak ez idő alatt elkészíteni. Segítséggel csak 1938-ra fejeződtek be a katalogizálási munkálatok, amelyről Várkonyi 1938. június 15-én egy hat oldalas hivatalos jelentést is készített.[10.] Tervben volt még a folyóirat-állományok összeolvasztása és rendszerezése is, de ez ismét több havi munkát jelentett volna, így végül idő hiányában elmaradt. A teljes könyvtár (könyv- és folyóirat-állomány) közel 22.000 kötetet számlált.

Az Orvostudományi Kar intézeti és klinikai könyvtárjai

A Tóth Lajos Könyvtár mellett az orvoskaron az egyes intézetek és klinikák könyvgyűjteményei is magukra vállalták a tudományos kutatások és a szakirodalmak gyűjtésének feladatait. Ezen egységek kezdetektől fogva

SZÁM	INTÉZET	CÍM	ÁLLOMÁNY (kötet vagy mű)	GYARAPODÁS 1938 ÓTA (kötet vagy mű)	KATALÓGUS	SZEMÉLYZET
1.	Orvosi Fizikai Int.	Rákóczi út 80.	550	63	ABC-katalógus	Bánfis Júlia
2.	Anatómiai Int.	Dischka Győző u. 5.	kb. 950	ck. 130	szakleltár	mindenkori mb. gyakornok
3.	Élettani és Biológiai Int.	Rákóczi út 80.	3665	1066	szakkatalógus	Ember Sára levéltári tiszt
4.	Kóronctani Int.	Dischka Győző u. 5.	3200	79	névsoros cédulakatalógus	Dr. Szabó Zsolt gyakornok
5.	Törvényszéki Orvostani Int.	Dischka Győző u. 5.	150	17	gépielt betűrendes katalógus (intézeti munka)	Dr. Beöthy Konrád int. ig.
6.	Gyógyszertani Int.	Vitéz u. 3.	1121	188	számkatalógus	Dr. Lichner György tanársegéd
7.	Közegészségtani Int.	Vitéz u. 3.	1513	152	szak- és szerzői-katalógus	Dr. Szabó István tanársegéd
8.	Kórtani Int.	Vitéz u. 3.	4	nincs adat	nincs adat	nincs adat
9.	Kémiai Int.	Rákóczi út 80.	1127	153	tárgy- és szerzői katalógus	Dr. Szabó Dezső adjunktus
10.	Belklinikai	Garai u. 3.	kb. 6000	666	könyv- és folyóiratkartoték	beosztott tisztviselő
11.	Sebészeti Klinika	Dischka Győző u. 5.	650	nincs adat	leltárkatalógus	Dr. Gősfay Sándor, klinikai műtőorvos
12.	Szemklinika	Garay u. 1.	1365	39	van	Dr. Nagy Sarolta egyetemi gyakornok
13.	Szülő- és Nőbeteg Klinika	Édesanyák útja 13-15.	1625	91	1944-es katalógus az egyetemei könyvtár munkatársai csinálták	a klinika adjunktusa és a mellette beosztott klinikai gyakornok
14.	Ideg- és Elmeklinika	Rét u. 2.	2361	1019	intézeti leltár és folyóirat-katalógus	intézeti orvosi kar
15.	Gyermecklinika	József Attila u. 9.	998	1944: 1191 1945: 930	házi katalógus	megbízott orvosok felváltva Dr. Takács Emma
16.	Bőr- és Nemikórtani Klinka	Attila u. 14.	925	66	szakleltár, szerzői katalógus	Dr. Mérő Kára
17.	Stomatológiai Klinika	Ferenciek utcája 33. I. em.	400	mind 1938 utáni gyarapodás	nincs	Dr. Tornócs Éva egyetemi gyakornok

rendelkeztek saját kézikönyvtárral, amely a mindennapi szakmai felkészültségben segítette az orvosok munkáját. Az egyes kis könyvgyűjtemények gyakran egészültek ki az ott dolgozó professzorok ajándékaival, hagyatékaival (Pl. Ideg- és Elmeklinika – lásd id. Reuter Camillo; Gyermekklinika – Heim Pál). Az orvostudományi helyszínek száma és távolsága miatt (Rákóczi út 80., Dischka Győző utca 5. és 7., Vitéz utca 3., Garay utca 1., Édesanyák útja 13–15., Rét utca 2., Attila utca 14., József Attila utca 9., Ferenciek utcája 33.) már valószínűleg az 1930-as évek elején Pekár Mihálynak egy meglehetősen nehéz döntést kellett hoznia. Engedélyezte, hogy az új szerzemények ezentúl ne a Tóth Lajos Könyvtárba, hanem az egyes intézetekbe, klinikákra kerüljenek letétként, hiszen a professzorok, tanársegédek, esetleg hallgatók számára az oktatási és gyógyítási munkák mellett a szakkönyvek, új folyóiratcikkek olvasását helyben így tudták könnyebben meg tudták oldani. *„Ezt a szép ter-
vét [t.i. Pekár Mihály Tóth Lajos orvos-természettudományi könyvtár működtetése – S-P É] azonban már nem
tudta az eredeti elgondolásnak megfelelően megvalósítani.”* [11.]

Fennmaradt források hiányában az intézeti/szeminárium/klinikai könyvtárak állományának nagyságát, használhatóságát csak visszavetítve egy 1949 februárjába bekért, a Vallás- és Közoktatási Minisztérium rendeletére készített statisztikai kimutatásból ismerhetjük meg. [12.] Az Orvostudományi Kar egyes egységeinek egy 10 pontos kérdőívre kellett választ adnia. Az állományadatok sajnos a nem egységes adatközlés (kötetszám, műszám nem következetes használata) miatt csak körülbelül adhatók meg: a század közepére mintegy 26.000 kötetes állománnyal kell számolnunk ezen könyvgyűjtemények esetében is.

Az adatokból világosan látszik, hogy 1938 után, 10 év alatt csaknem 8000 kötetre rúgott a könyv- és folyóirat-állomány növekedése. Ez az állományrész, amelynek egy része vagy akár a teljes sor a Tóth Lajos Könyvtár része lett volna. Ezek az átadással az egyes intézetekben és klinikákon maradtak letéti állományként.

A Tóth Lajos Könyvtár az Egyetemi Könyvtárban

1944 márciusában a könyvtár rendezése, és az olvasók számára való használhatóvá tétel még mindig problémaként jelentkezett. Az 1944-es leltározás során Lissák Kálmán azt állapította meg, hogy a bibliotéka inkább történeti, irodalmi és társadalomtudományi vonatkozású, és csak kisebb hányadában orvos-természettudományi. Az orvosi témakörből való folyóiratoknál és tankönyveknél is az volt a meglátása, hogy inkább első világháborút megelőző időszakban keletkeztek: tehát hiányoztak belőle az új kutatási eredményeket bemutató szakmunkák, hiszen – mint az említettük – a Pekár idején vásárolt újabb kiadványok pedig rögtön az egyes intézetek könyvtáraiba kerültek, a könnyebb hozzájutás érdekében. Továbbá a hiányosságok és a duplumpéldányok megléte is nehezítette annak kezelését. A legfőbb meglátás és talán a végső döntésmeghozatalban szerepet játszó tény a rendezetlenség volt, amely legalább két főnek egy jó fél éves munkájával lehetett volna felszámolni, végül legalább egy állandó könyvtáros szakmai feladatára lett volna szükség a működtetéshez. [14.] Emellett a könyvtárhelyiségek más célokra való hasznosítása is szerepet játszhatott a könyvanyag átadásához.

Végül hogy a könyvtárat Lissák Kálmán javaslatára az Orvostudományi Kar 1945. júniusi elhatározása szerint először letétbe helyezte az egyetemi könyvtárba, egyúttal a feldolgozást a könyvtárra bízva. [15.] Winis Nándor megbízott igazgató (1942–1946) a Könyvtári Bizottság 1945. november 28-i ülésén jelezte, hogy a Tóth Lajos Könyvtárat helyszűke miatt csak részletekben tudják átvenni: elsődlegesen leválogatnák belőle a duplumpéldányokat, majd a megmaradó részt beépítenék az egyetemi bibliotéka állományába. Krisztics Sándor rendes tag aggodalmát fejezte ki, hogy eme lépéssel szemben az őrző kar fellephet, de Entz Béla orvostudományi dékán (1944/45. tanév) megnyugtatta: *„...az Orvostudományi Kar lemond erről a könyvtárról, mert az őt leginkább érdeklő természettudományi anyag ma már csak történelmi érték.”* Holub József ezzel a lépéssel nagy segítséget látott, hogy a tervekben szereplő, újraalapítandó bölcsészettudományi kar a Tóth Lajos Könyvtár értékes Szily Kálmán-féle nyelvészeti anyagával értékes kutatási alapanyaghoz juthat. [16.] Így végül 1946 áprilisára a Pekár Mihály által alapított orvos- és természettudományi könyvtár beolvadt az Egyetemi Könyvtár központi állományába, önálló szakkönyvtári mivolta megszűnt, de ahogy megfogalmazták ezzel a lépéssel: *„... az eddig alig használt anyag nyilvános közkinccsé válik.”* [17.]

A Tóth Lajos Könyvtár átvett állományát az Egyetemi Könyvtárban átleltározták: a köteteket 80.000–110.000-es gépszámokat kaptak: beérkezés szerinti folyószámot, de nem folytatólágos számozással, hiszen nem

különgyűjteményként vette át a könyvtár. Az átvett gyűjtemény feldolgozása az aktuális politikai viszonyok – „anyanyelvi” kitelepítések, B-listázás – miatti létszámcsökkenés következtében igen lassan haladt. Ezzel az egyetemi bibliotéka egy nagy és gazdag orvosi, természettudományi és nyelvészeti anyaghoz jutott.

A pécsi egyetemi könyvtár a Szepesy utca 3. szám alatt 1964-ig külön orvosi olvasótermet biztosított a hallgatók, oktatók és az orvostudomány egyes szakágai kutatóinak.

Az orvostudományi olvasóterem az egyetemi könyvtár Szepesy utca 3. szám alatti épületének földszintjén

Pecséthasználat

Valószínűsíthető, hogy ekkor került bele a kötetekbe azon pecsétek, amelyeken *A Pécsi M... Erzsébet Tudomány Egyetem. Tóth Lajos Könyvtára 1926.* feliratú, a Kir[ályi] jelző kivakarása látható. Az országban a „királyi” jelző mindenféle változatát az Ideiglenes Nemzeti Kormány törölte 1945. március 21-i rendeletével. A könyvtár 1945. július 3-án kapta kézhez az utasítást, így az ez után feldolgozott kötetekbe kerülhettek csak be a „hiányos pecsétek”. A PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjteményében található könyvtári pecsétek között ma is fellelhető egy Tóth Lajos Könyvtári darab, amelyről azonban nincs kivakarva a „kir.” rövidített jelző, ekképpen megállapíthatjuk, hogy legalább két ugyanilyen feliratú pecsét létezett. Ezen tények ismeretében feltételezzük, hogy Várkonyi Nándor feldolgozása idején, az állomány hovatartozását jelezve bepecsételték az egyes kötetekbe, párhuzamosan az ismert adományok-hagyatékok tulajdonosait megnevező bélyegzőkkel.

A Tóth Lajos Könyvtár pecsétje 1945 előtt és után

A Tóth Lajos Könyvtár utóélete

A Tóth Lajos Könyvtár orvostudományi állományát 1964 szeptemberében adta át/vissza a Pécsi Egyetemi Könyvtár képviseletben Fényes Miklós könyvtárigazgató (1957–1984) a Pécsi Orvostudományi Egyetem (POTE) Központi Könyvtára vezetőjének, Ruzsásné Faluhelyi Veronikának (1961–1999), annak időszerű volta-ra és helyhiányra hivatkozva. Itt valószínűleg az állomány muzeális jellege miatt „*megtűrt gyűjteményként foglalt helyet*” csaknem 40 évig. A numerus currens, a betűrendes, helyrajzi, szakkatalógusokból a Tóth Lajos Könyvtár köteteinek leírását (katalóguscéduláit) kiszedték. (Csak a tárgyszavas katalógus rózsaszín katalógus-cédulái maradtak meg.) A Pécsi Orvostudományi Egyetem Könyvtárába nem tudni, hogy ezek a cédulák átke-rültek-e, de annyi bizonyos, hogy aktív használatra nem lettek volna alkalmasak. A nem használat, valamint az átletárolás miatt sajnos ezek a forrásnak számító katalóguscédulák eltűntek. 1989-ben Gracza Tünde könyvtárigazgató kezdeményezésére kezdődhetett meg a szenespincéből felmentett állomány szakszerű, min-den részletre kitérő (ld. possessor-bejegyzések és bélyegzőnyomatok) feldolgozása. [18.]

*Ezúton köszönöm Dr. Gracza Tündének, a Pekár Mihály Orvosi és Élettudományi Szakkönyvtár vezetőjének a Tóth Lajos Könyvtárral és a Pécsi Orvostudományegyetem Központi Könyvtárával kapcsolatos hasznos infor-mációit.

Források és irodalom

- [1] Entz Béla: Az Erzsébet Tudományegyetem és Pekár Mihály. In: Pekár Mihály emlékezete 1871–1942. (A Kis Akadémia Könyvtára 57.) Budapest, 1944. 121.
- [2] Förster Rezső: Megemlékezés Pekár Mihályról a Kis Akadémia 1942 november 9-iki összejövetelén. In: Pekár Mihály emlékezete 1871–1942. (A Kis Akadémia Könyvtára 57.) Budapest, 1944. 5–13. (10.); Gor-ka Sándor: Pekár Mihály halálára. In: Pekár Mihály emlékezete 1871–1942. (A Kis Akadémia Könyvtára 57.) Budapest, 1944. 197.
- [3] Ódorné Gracza Tünde: Egy valóra vált álom. A PTE OEC Könyvtára történetének első fejezete 1926–1946. In: A Pécsi Tudományegyetem orvosi könyvtára alapításának 75. évfordulójára. Szerk. Ódorné Gracza Tünde. Pécs, 2001. 37–75.; Gracza Tünde: A Tóth Lajos-gyűjtemény = (<http://lib.pte.hu/aok/toth-lajos-gyujtemeny>) [2016.06.20.]
- [4] Várkonyi Nándor: Pergő évek. Budapest, 1976. (Tények és tanúk) 197.
- [5] Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, Orvostudományi Jegyzőkönyv 1931–32. tanév tizedik rendes ülés (1932. jún. 7.) XXVII. Pont
- [6] A Pécsi Magyar Királyi Erzsébet-Tudományegyetem almanachja az ... tanévre. Pécs, 1938–1941.
- [7] Entz Béla: Az Erzsébet Tudományegyetem és Pekár Mihály. In: Pekár Mihály emlékezete 1871–1942. (A Kis Akadémia Könyvtára 57.) Budapest, 1944. 35–142.
- [8] Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, Orvostudományi Jegyzőkönyv 1943–44. tanév hetedik rendes ülés (1944. márc. 24.) XXXI. Pont
- [9] Várkonyi Nándor: Pergő évek. Budapest, 1976. (Tények és tanúk) 197.
- [10] Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, VIII. 114. 88/1944–45. Benne: *Jelentés Méltóságos Dr. Pekár Mihály egyet. nyilv. tanár urhoz az Erzsébet Tudomány-Egyetem Tóth Lajos-könyvtárának felállításáról és katalógizálásáról.* 6 p.
- [11] Entz Béla: Serlegbeszéd a Kis Akadémia seregszemléjén, 1942. december 12-én. In: Pekár Mihály emlé-kezete 1871–1942. (A Kis Akadémia Könyvtára 57.) Budapest, 1944. 19.
- [12] Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, VIII. 114. I-76/1948–49.
- [13] Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, VIII. 114. I-76/1948–49.

-
- [14] Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, Orvostudományi Jegyzőkönyv 1944/45. tanév tizedik rendes ülése (1945. jún. 26.) – Indítványok – 22. Javaslat a kar Tóth Lajos Könyvtárának az Egyetemi Könyvtárban történő áthelyezésére; Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, VIII. 114. 88/1944-45.
- [15] Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, Orvostudományi Jegyzőkönyv 1944/45. tanév tizedik rendes ülése (1945. jún. 26.) – Indítványok – 22. Javaslat a kar Tóth Lajos Könyvtárának az Egyetemi Könyvtárban történő áthelyezésére
- [16] Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, VIII. 114. 1945/46. tanév első rendes Könyvtári Bizottsági ülés (1945. nov. 28.) 6. pont 3–4. p.
- [17] Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, VIII.114. 1945/46. tanév második rendes Könyvtári Bizottsági ülés (1946. jún. 26.) 7. pont 5. p (101/1945-46)
- [18] Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, VIII.114. J-59/1964. Dr. Fényes Miklós levele Dr. Ruzsás Lajosnének (Pécs, 1964. június 26.); Ódorné Gracza Tünde: Egy valóra vált álom. A PTE OEC Könyvtára történetének első fejezete 1926–1946. In: A Pécsi Tudományegyetem orvosi könyvtára alapításának 75. évfordulójára. Szerk. Ódorné Gracza Tünde. Pécs. 2001. 37–75.

Possessorok nyomában : A Tóth Lajos Könyvtár állományát lapozgatva...

Gracza Tünde

PTE ETKK Pekár Mihály Orvosi és Élettudományi Szakkönyvtár

E-mail: gracza.tunde@lib.pt.hu

A Pécsi Tudományegyetem (PTE) Orvostudományi Múzeumának volt igazgatója – Dr. Benke József – által folytatott egyetemtörténeti kutatások intézményünk több munkatársát is arra ösztönözték, hogy foglalkozzanak szűkebb környezetük történetével.

Igazgató Úr útmutatásai alapján 2000-ben fogtunk hozzá orvostudományi előd könyvtárunk – a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Tóth Lajos Könyvtára – fellelhető dokumentumainak összegyűjtéséhez, feldolgozásához, közreadásához. Ez idő alatt a Tóth Lajos Könyvtárról sok olyan adatot találtunk, amit érdemes volt a nagyközönség számára – jubileumi konferencia és tanulmánykötet formájában[1] – közkinccsé tenni. Az elmúlt tizenöt évben is folytattuk ezt a kutatómunkát. Idén – a Tóth Lajos Könyvtár alapításának 90. évfordulója alkalmából – ismét elérkezett egy pillanat, hogy újabb részleteket tárjunk az érdeklődők elé.

Az 1919-ben Pozsonyból távozni kényszerült Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem (E.T.E.) mintegy 78.000 kötetből álló könyvtára cseh állami tulajdonba került. A viszontagságos évek után – az 1921. évi XXV. törvénycikk értelmében – 1923 októberében Pécsre települt Egyetem ennek ellenére már „vagonnyi” könyvállománnyal rendelkezett. Az oktatás számára ezek a dokumentumok nem igen voltak alkalmasak, hiszen feldolgozatlan, főleg régi kiadású kötetekről volt szó. Professzorainknak mégis köszönetet kell mondanunk értük, tudvalevő sokszor életük kockáztatása árán, személyes poggyászukba rejtve mentették át Pozsonyból a dokumentumokat és a pesti viszontagságos évek során sem lankadt figyelmük. Hagyatékokból és más könyvtárak föllépései közül gyűjtötték össze ezt a tekintélyes mennyiséget.

Az Egyetem könyvtárának létrejöttét az a több mint 30. 000 kötetből álló gyűjtemény is segítette, amit Zichy Gyula megyéspüspök – elődje Klimó György szándékát is figyelembe véve – ajánlott fel, kifejezetten erre a célra. Az állomány napjainkra egy lezárt, de kutatható, muzeális értékű különgyűjtemény.

Az E.T.E. könyvtárának további sorsáról – néhány kis mozaik felvillantásával – témánk szempontjából is érdemes beszélni. Ki kell emelni Dr. Fitz József (1888-1964) igazgató működését, aki jelentős – példaértékű – változást vitt végbe a könyvtár fejlődésében, hiszen 1930-ig csupán „egyetlen elavult s különféle egyéni módszerek szerint készített betűrendes katalógussal ellátott könyvanyagként”[2] említik a könyvtárat. Modernizálta és új alapokra helyezte az intézmény egész működését. 1930-1934 között az állomány feldolgozásra került, szakszerű betűrendes- és szakkatalógus készült, átgondolt, valamennyi karra kiterjedő könyvbeszerzést szervezett és valósított meg, kiépítette a bel- és külföldi cserekapcsolatok rendszerét. A könyvtár látogatóinak számára új, nagyobb olvasótermet és kutatószobát, magas színvonalú kézikönyvtárat biztosított.[3] Ebbe a környezetbe került letétbe – 1946 és 1961 között – a Tóth Lajosról elnevezett orvostudományi könyvtár állománya.

„A debreczeni és a pozsonyi magyar királyi tudományegyetem felállításáról” szóló 1912. évi XXXVI. tc. értelmében alakult meg 1918. április 14-én Pozsonyban az orvoskar négy elméleti intézettel és hét klinikával. A kar első dékánja Pekár Mihály (1871-1942), prodekanja Fenyvessy Béla (1873-1954) voltak. Professzorokká Velits Dezső (1860-1921) szülész, Herzog Ferenc (1879-1952) belgyógyászt, Bakay Lajos (1880-1959) sebészt, Reuter Camillo (1874-1954) ideggyógyászt, Veress Ferenc (1877-1962) bőrgyógyászt, Heim Pál (1875-1929) gyermekgyógyászt, ifj. Imre József (1884-1945) szemészt, Pekár Mihály (1871-1942) kórtanászt, Entz Béla (1877-1959) kórbonctanászt, Mansfeld Géza (1882-1950) gyógyszerteranászt és Fenyvessy Béla (1873-1954) közegészségtanászt nevezték ki.

Az alig egy éves pozsonyi regnálás után 1919 szeptember 22-én az ETE-nek el kellett hagynia a várost. Rövid

és viszontagságos budapesti évek következtek, majd „a kolozsvári és pozsonyi m. kir. tudomány egyetem ideiglenes áthelyezéséről” szóló 1921. évi XXV. tc. értelmében „a pozsonyi m. kir. Erzsébet királyné-tudományegyetem ideiglenesen Pécsre nyer elhelyezést”. [4]

A törvényekben az ideiglenes elhelyezésről van szó, azonban „a Pekár Mihály vezette elhelyező és berendező bizottság úgy dolgozott, mintha végleges lenne az egyetem pécsi működése”... [5] 1923 októberében a jogi, a bölcsészettudományi karokon, valamint az orvosi fakultás első és második évfolyamán kezdődött meg a képzés. Az E.T.E. „teljessé” csak a klinikák elkészülte után, az 1924/25-ös tanévtől vált.

Az orvoskari intézetek és klinikák tudományos igényeik kielégítésére saját „tanári” könyvtárakat hoztak létre, ezeket azonban hallgatók nem látogathatták. A „tanári” könyvtárak alapját Farkas László (1847-1922) és Imrédy Béla (1863-1921) főorvosok magánkönyvtárai képezték, melyeket még Budapesten sikerült megszerezni ilyen célra. Ezeket bővítették az orvoskari tanárok saját gyűjteményeikkel.

Hogy a szegényebb sorsú egyetemi hallgatók a szükséges tankönyveket kölcsönözhesék Pekár Mihály az általa szervezett és vezetett Erzsébet Kollégiumban könyvtárat hozott létre a számukra. A tankönyveken kívül „szórakozást nyújtó” kötetekről is gondoskodott.

Egyre nagyobb igény mutatkozott azonban egy orvoskari könyvtár létrehozására. Pekár Mihály az 1926. május 6-án kelt jelentésében erről így tájékoztatta az Egyetemi Könyvtár igazgatóját Várkonyi Hildebrandot (1888-1971): „azt tudod, hogy mi egy külön orvostermészettudományi könyvtárat akarunk alapítani. Ennek a könyvtárnak magja lesz a megvett Szily könyvtár. Ezt az orvostermészettudományi könyvtárat, amit Tóth Lajos hozzájárulásával 'Tóth Lajos Könyvtár'-nak neveztünk el ideiglenesen a központi épületben a souterrainben, abban a két helyiségben helyeztem el, ahol valaha a gazdasági hivatal volt. Ez a két helyiség tulajdonképpen az élettani intézethez tartozik, de egyelőre átengedem a Tóth Lajos könyvtárnak. A Tóth Lajos könyvtár felállításánál a Te tanácsodat is igénybe akarom majd venni. Természetesen ide is fognak lapok járni és ezeknek a jegyzékét is fel kell majd venni a közös jegyzékbe. Egyelőre vedd tudomásul, hogy a Tóth Lajos könyvtár megalakult.” [6]

A könyvgyűjtemény könyvtárrá alakítására, vagyis feldolgozására, rendszerezésére, katalógusokon keresztül történő feltárására csak évekkel később – 1935 júniusától 1938 júniusáig, az Egyetemi Könyvtár állományának használhatóvá tétele után – került sor. A katalógizálást Várkonyi Hildebrand unokaöccse Várkonyi Nándor (1896-1975) az Egyetemi Könyvtár munkatársa és Ditrői Irén – az Élettani Intézet munkatársa – végezték el. Várkonyi az Egyetemi Könyvtár állományának rendezése során nagy gyakorlatra tett szert. Lelkesedéssel és örömmel vezette a Tóth Lajos Könyvtár dokumentumainak katalógizálását, és a – végül is – kétféle katalógus elkészítését. [7] Valamennyi kötetbe sorszámot nyomtattak, és ellátták őket egy 35 mm átmérőjű „A Pécsi M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem Tóth Lajos Könyvtára 1926.” feliratú körpecséttel. A szépen berendezett és használók számára kutathatóvá tett könyvtár igazgatói teendőit – haláláig – Pekár Mihály látta el. [8] Gondoskodott a könyvtár fejlesztéséről, állományának gyarapításáról is. Pekár Mihály halála után a könyvtár állományát bizonyíthatóan – ezt egy másik tanulmányban fogjuk részletesen feltárni – fejlesztették.

A 2. világháborús körülmények, a szovjet megszállás, a megváltozott politikai és gazdasági változások azonban megpecsételték a könyvtár sorsát. Amint erről már beszámoltunk, előbb az egyetemi értékek mentésére szolgáló „nyitott raktárat” csináltak a helyiségeiből, majd a megmaradt állományt az Egyetemi Könyvtárba helyezték letétbe [1]...

Mint már említettük, a Tóth Lajos Könyvtár másoktól megvásárolt, vagy ajándékba kapott gyűjteményekből is gyarapította állományát a költségvetésben előirányzott, dokumentumvásárlásra fordítható éves kereten kívül.

Jelen dolgozatban arra vállalkoztunk, hogy a megmaradt kötetek – az eredeti állomány alig tizede – alapján mindazokról megemlékezzünk, akiknek hagyatéka, ajándéka a Tóth Lajos Könyvtár állományát gazdagította. Tesszük ezt azért, hogy felkeltsük az érdeklődést nem csupán a Tóth Lajos Könyvtár megmaradt kötetek felkutatására, hanem az eredeti tulajdonosok, elődök életrajzának pontosítására, tökéletesítésére, kiadására.

Táblázatban foglaltuk össze a napjainkra jócskán megfogyatkozott – alig 2000 db – Tóth Lajos Könyvtár köteiben található, egyforma – 40 mm x 20 mm-es – méretű, ovális, a tulajdonosok életrajzi adataira utaló felirattal ellátott, fekete színű pecsétek alapján összeállítható „adakozói” listát. [1. táblázat]

A lista a feliratokon található valamennyi adatot közli.

név	felirat a 40x20 mm, ovális, fekete pecséten	szül-hal	ajándék
Ádám Lajos	Dr. Ádám Lajos egyetemi tanár, Budapest könyvtára ajándék		igen
Bartucz Lajos	Dr. Bartucz Lajos antropologus, Budapest könyvtára		
Bóke Gyula	Dr. Bóke Gyula egyetemi tanár 1832-1918 Budapest Könyvtári ajándéka	1832-1918	igen
Chrapek Jenő Edgárd	Dr. Chrapek Jenő Edgár 1887-1926 sebész főorvos Budapesten könyvtára	1887-1926	
Entz Géza	id. Entz Géza 1842-1919 egyetemi tanár ajándéka	1842-1919	igen
Farkas László	dr. Farkas László budapesti sebész főorvos 1846.-1922. könyvtára.	1846-1922	
György Gábor	Dr. György Gábor könyvtára		
Jánossy Boldizsár	Dr. Jánossy Boldizsár könyvtára		
Klasz Pál	Dr. Klasz Pál Budapest könyvtára		
Raisz Sándor	Raisz Sándor máv. Főorvos Pécs ajándéka 1934		igen
Schmidt Antal	Dr. Schmidt Antal 1867-1934 kórházi igazgató ajándéka Pécs	1867-1934	igen
Spányik József	Halasi Spányik József, megyei orvos, Déva könyvtára		
Szily Kálmán	nagyszigeti id. Szily Kálmán 1838.-1924. könyvtára	1838-1924	
Tangl Ferenc	dr. Tangl Ferenc budapesti egyetemi tanár 1866-1917 könyvtára	1866-1917	
Tauffer Vilmos	dr. Tauffer Vilmos budapesti egyetemi tanár 1851. - 1934. ajándéka	1851-1834	igen
Tóth Lajos	Tóth Lajos államtitkár 1856-1926 könyvtára	1856-1926	
Tuszkai Ödön			igen
Viszneky Béla	dr Viszneki Béla jászberényi tiszti főorvos könyvtára		
Winternitz M. Arnold	Dr. Winternitz M. Arnold budapesti székesfővárosi kórházi főorvos m. kir. udvari tanácsos budapesti és pécsi egyetemi tanár sz. 1872. - +1938 könyvtárából ajándék	1872-1938	igen

1. táblázat A possessorokra vonatkozó adatok a Tóth Lajos Könyvtár dokumentumaiban lévő pecsétek alapján

- [1] Jubileumi tanulmányok : A Pécsi Tudományegyetem orvosi könyvtára alapításának 75. évfordulójára. Szerk. Ódorné G.T. Pécs. 2001.
- [2] Dr. Vitéz Szabó P.: A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága. Pécs. 1940. p. 191.[!]
- [3] Könyvtárunk története. <http://old.lib.pte.hu/main.php?menu=library&article=konyvtarrol/bemutakozas.html> [2016.06.13.]
- [4] Ezer év törvényei. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7481> [2016.06.13.]
- [5] Benke J.: A pécsi orvosi kar és orvosegyetem története. In: Jubileumi tanulmányok : A Pécsi Tudományegyetem orvosi könyvtára alapításának 75. évfordulójára. p. 11.
- [6] Pekár professzor levele dr. Várkonyi Hildebrand könyvtár igazgatóhoz. (PTE ETKT tulajdona.)
- [7] Várkonyi N.: Pergő évek. Bp. 2004. p. 185-198.
- [8] Pekár D.: Bátyám élete és halála. In: Pekár Mihály emlékezete 1871-1942. Bp. 1944. p. 168-169.

A felsorolt személyek életrajzát – főleg a korabeli sajtóban közölt, a kortársaik által megfogalmazott nekrológjaik alapján – felkutattuk, kiegészítettük. Az alábbiakban tesszük közzé azokat a bemutatott táblázat immáron kiegészített változatával együtt.[2. táblázat]

Őszintén reméljük, hogy különösen azon személyek esetében sikerül valamilyen új információt, életrajzi adatot közölni, akiknek születési és halálozási dátumát nem tartalmazzák a könyvekbe szereplő pecsétek feliratait.

ÁDÁM LAJOS (1879-1946)

Tergenyn született, 1904-ben Budapesten avatták orvosdoktorrá. A Szent István Kórházban Hütl Hümér (1868-1940) majd az I. Sebészeti Klinikán Dollinger Gyula (1849-1937) professzorok mellett járta a sebészet iskoláját. "Egyiknek sebészi finomságát, a másiknak merészségét egyesítette istenáldotta tehetségével." 1916-ban magántanárrá habilitálták a zsigerek sebészetének témakörében. Az első világháborúban „páratlan emberszeretetről tett tanubizonyosság”t, szinte reggeltől estig a műtőasztal mellett állt. „Gyerekek akkor voltam boldog, ha a tizedik műtét után megpihenve azt éreztem, hogy valami haszna van embertársaimnak a munkámból.” 1926-ban a III. sebészeti klinika igazgatója lett. Száznál több tudományos közleményben ismertette tapasztalatait, melyeket közel ezer műtét során szerzett. „A legkimagaslóbb az érzéstelenítésben volt, ezért évente tett eleget valamely európai vagy amerikai sebészeti intézet meghívásának, hogy tapasztalatait átadja”. Nevéhez köthető a helyi érzéstelenítés bevezetése és magyarországi alkalmazása. Közel százötven tanítványa volt. Nagyon büszke volt, amikor 1946-ban a Pázmány Péter Tudományegyetem Rector Magnificusává választották, azonban hirtelen bekövetkezett halála miatt nem fejezhette be ezt a feladatát. Utolsó öntudatos perceiben így búcsúzott. „Igazán boldog az, aki másoknak csak örömet szerez és mások örömeiben meg tudja találni a saját boldogságát”.[ál1]

[ál1] Babics A.: Ádám Lajos 1879-1946. Orvosok Lapja.1946. 2. 23. 1153.

BARTUCZ LAJOS (1885-1966)

Szegváron születet 1885. április 1-én. A kecskeméti piarista gimnáziumban érettségizett, majd a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen folytatta tanulmányait. Török Aurél (1842-1912) professzor mellett mb. tanársegéd, 1906-tól tanársegéd lett. 1914-ben hagyták jóvá magántanári képesítését „emberméréstanból”. [bl1] 1914-1920 között a Lenhossék Mihály (1863-1937) vezette anatómiai intézetben tartott előadásokat. Antropológus, a biológia tudományok doktora, akit a magyar történeti-emberkutatás megalapítójaként emlegetnek. Számos tudományos publikációja jelent meg. Ő szerkesztette az Antropológiai Füzeteket, a Néprajzi Múzeum Értesítőjét, az Alföldi Tudományos Intézet Évkönyvét, a Biológiai Közlemények Pars Anthropologicát (1957-től Anthropológiai Közlemények).[bl2,bl3,bl4,bl5]

Publikációi közül a Természet Világa 1965-ös évfolyamában megjelent, Semmelweis négyszeri exhumálása című munkáját szeretnénk kiemelni, mely számos olyan tényt közölt, amely jelentős előrelépést jelentett a Semmelweis kutatók számára.

[bl1] Uj egyetemi magántanárok. Orvosi Heti Szemle. 1914. 57. 5. 137.

[bl2] https://hu.wikipedia.org/wiki/Bartucz_Lajos [2016.07.14.]

[bl3] <http://www.bibl.u-szeged.hu/exhib/evfordulo/bartucz/bartucz.htm> [2016.07.14.]

[bl4] http://www.nhmus.hu/hu/gyujtemenyek/embertani_tar/bartucz_lajos [2016.07.14.]

[bl5] <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00663/21246.htm> [2016.07.14.]

BŐKE GYULA (1832-1918)

A Tatán született – eredeti nevén – Beck Gyula szülővárosában, majd a pesti piaristáknál járt gimnáziumba. „Pesten leckeadással és írásmunkák végzésével tartotta fenn magát”. A szabadságharc megszakította tanulmányait, de annak lezajlása után „visszatért ismét iskola padjához”. 1852-ben – Korányi Friggyessel (1828-1913) és Navratil Imrével (1833-1919) – együtt érettségizett, kitüntetéssel. 1858-ban avatták orvosdoktorrá Bécsben, itt kezdte meg gyógyító tevékenységét az Allgemeines Krankenhausban. Valószínűsíthető, hogy a

nagy patológus Carl von Rokitsanszky (1804-1878) munkássága volt rá nagy hatással, ezért kezdett ilyen jellegű kutatásokba. A hatvanas években Würzburgban Anton Friedrich von Tröltsch (1829-1890) mellett tanulmányozza a modern fülgyógyászat alapjait. 1862-ben tért haza Würzburgból, anyagi gondjai miatt azonban csak 1863-tól kezdte el a fülgyógyászati gyakorlatot. „Pestre ekkor még nem nagyon jutottak el a fülgyógyászat újjászületésének hírei a fültükréről, a paracentesisről az antrotomiáról”. A szemorvosok látták el a fülgyógyászati eseteket. 1863-1867 között a Szent Rókus Kórház igazgatójának Flór Ferencek engedélyével osztályról-osztályra járt és ott kezelte a betegeket. Eötvös József bárótól – közoktatásügyi miniszter – kért segítséget, aki találkozásukkor hitetlenkedve fogadta, a fül vizsgálata során alkalmazott fültükrő előnyös voltát. „Böke azonban volt olyan élelmes ember, hogy ott helyben megvizsgálta a miniszter fülét és abból fényes eredménnyel egy nagy fülzsírdugaszt távolított el. Természetesen a Saulból rögtön Pál lett s Böke csakhamar kézhez kapta a miniszteri magántanári megerősítést...” Közben a kórházi beteganyag növekedése miatt sok tapasztalatra tett szert, magántanári vizsgát tett, 22 ágyas fülészeti osztályt alakítottak ki számára. 1897-ben létesítettek számára fülgyógyászati tanszéket az egyetemen. Harminhárom évig volt egyetemi oktató. Negyvenkét évi kórházi működése után nyugdíj jogosultság nélkül távozott a kórházból! A legismertebb orvosi szakfolyóiratok: Orvosi Hetilap – 1861-ben itt jelent meg első cikke: „Himlő folytán fellépő örvongések” címmel –, Virchow's Archiv, Wiener Medizinische Presse, Wiener Medizinische Wochenschrift, Jahrbuch für Kinderheilkunde közltek publikációit. 1900-ig több mint 80 dolgozata jelent meg! 1868-ban került ki a nyomdából első fülgyógyászati tankönyve. Tagja volt a Budapesti Orvosi Körnek, az Igazságügyi Orvosi Tanácsnak. Az 1880-ban a Közegészségügyi Egyesület keretein belül megalakult Szamaritánus Egyesület – a kórházból távozó szegények gyámolítására – pénztárosa, majd 1896-1912-ig elnöke volt. 86 évesen 1918 márc. 5-én halt meg. Ő a modern magyar fülgyógyászat megteremtője.[bgy1]

[bgy1] Váli E.: Böke Gyula.OH.1918. 62. 18. 242-245.

CHRAPEK JENŐ EDGÁR (1886-1926)

Budapesten született. Szorgalmával már az evangélikus gimnáziumban kitűnt társai közül. Tanulmányai során tökéletesen elsajátította a német, francia, angol és olasz nyelveket.

Az orvosdoktori diplomáját a budapesti egyetemen vette át. Különösen az anatómia és az élettan érdekelte. A „műtői oklevelet” a Dollinger Gyula (1849-1937) vezette sebészeti klinikán érdemelte ki, gyakorlatot pedig orvosként a „békésgyulai” sebészeti osztályon szerzett. Az ottani főorvos – Kaczvinszky János (1871-1924), kinek fő kutatási területe a műtét utáni septicus betegségek kinines kezelése – iránti háláját az Orvosi Hetilapban megjelentetett „A Kazvinczky-féle chinin kezelési eljárásról” című cikkével róta le. A háború kitörésekor visszakerült Budapestre ahol a Révész utcai hadikórházban teljesített szolgálatot.

1917-ben egy honvédtartalék-kórházzal az olasz harctérre Tolmezzoba helyezték. A háború után a Kun-utcai kórházban Ádám Lajos (1879-1946) egyetemi tanár mellett volt „externistaorvos”. 1920-ban kezdte el működését a Lorántffy Zsuzsanna diakonissza kórház, melynek főorvosává választották. Ugyanakkor rendelőszakorvosa is volt a gépgyárak betegpénztárának. Rendkívüli szorgalma, közvetlensége, nyugodtsága, szakértelme közkedvelté, közismertté tették, különösen a „Wertheim-műtétek” területén. A műtőasztal mellett higgadt, megfontolt, „alaposmérlegelő” volt, akit a nehéz problémák a technikailag nehéz műtétek vonzottak különösképpen. Számos nagy terjedelmű publikációjában szívesen foglalkozott nagy, általános kérdésekkel bonctani, élettani és kórtani „megvilágításban”. Első anatómiai dolgozatát 1909-ben adta közre „Az endocardiumról és a His-féle kötegről”.

Egész életén át kutatta a szív és beidegzésének „bonyolult viszonyait”, de 1910-1914-ig daganatkórtani vizsgálatokkal, a háborús évek alatt a sebek hermetikus elzárásának kérdésével, a sérülések ajakhiányok képző műtéteivel, a klucscsonttörések kezelésének lehetőségeivel és az emlőkiirtás utáni plasztikai lehetőségeivel is foglalkozott. A háborús évek után a fertőzőes sebfolyamatok kerültek érdeklődésének középpontjába. A hashártya-összenövéssek pathogenesiséről készült monográfiáját a pécsi egyetemre nyújtotta be!

A sebésztársasági üléseken és a közkórházi orvostársulatban gyakran szerepelt jól átgondolt, kitűnő stilisztikai érzékkel készített dolgozatokkal. 1924-ben megírt nagy kritikai tanulmánya „az effectus evidentissimus”-ról objektív ítélőképességről tanúskodik. Ezt az írását azonban álnév alatt jelentette meg.

Utolsó nagy dolgozata a plexus solaris komplikált viszonyait igyekezett tisztázni sebészi vonatkozásban. 39 éves korában, munka közben érte a halál.[cje1,2]

[cje1] Eliszer E.: Chrapek Jenő Edgár dr. 1886-1926. Budapesti Orvosi Ujság. 1926. 43. 1326-1327.

[cje2] http://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1926_05_1/?pg=128&layout=s [2016.07.14.]

ENTZ GÉZA (1842-1919)

Mezőkomáromban született 1842. március 29-én. Apja és nagyapja nyomdokait követve, ő is az orvoskarra iratkozott be, ahol 1867-ben avatták orvosdoktorrá. 1868-ban a „Természet” hasábjain keresztül – elsőként Magyarországon – tudományosan ismertette a „darwinizmust”. 1873-1889 között a kolozsvári egyetemen tanított állattant. A Kolozsvári Orvos-természettudományi Társulat 1876. február 25-i ülésen tartott „Alsórendű állatoknál előforduló levélzöldtestecskék természetéről” című előadása után tanártársa Genersich Antal (1842-1918) e szavakkal gratulált neki: „Barátom, amit most előadtál, annak sokkal nagyobb a tudományos jelentősége, mint mi azt ma meg tudjuk ítélni”.

1883-tól a Magyar Tudományos Akadémia levelező- 1990-től rendes tagjává választották. 1889-ben a budapesti műegyetemen, 1901-1914-ig a budapesti tudományegyetemen tanított. 1902-1918 között részt vállalt az Állattani Közlemények szerkesztésében. Nagyszámú tudományos közleménye jelent meg magyar és külföldi szaklapokban egyaránt. Ő volt az első magyar protisztológus.

Hét gyermeke közül kettő lépett orvosi pályára. Ifj. Entz Géza (1875-1943) apja tanszékét vette át Budapesten, Entz Béla (1877-1959) pedig a pécsi egyetemen a kórbonctan ny. r. tanára, két éven keresztül az Erzsébet Tudományegyetem rektora és három éven keresztül annak orvoskari dékánja volt. [eg1, eg2]

[eg1] Dudich E.: Id. Entz Géza emlékezete születésének százéves évfordulója alkalmából. 1842—1942 Állattani Közlemények. 1942. 39. 3-4. 113-123.

[eg2] Horváth G.: Id. Entz Géza ig. és r. tag emlékezete. Bp.MTA.1930.

FARKAS LÁSZLÓ (1847-1922)

Alsótakátsi Farkas László dr. nevét 1879-től rendszeresen említette a korabeli sajtó. Az ott közölt híradásokból állítható össze rövid, szakmai életrajza.

1878-ban ezredorvossá nevezték ki.[f1] 1883-1888 között a Szent Rókus-kórház 115 ágyas bujakóros és urológiai osztályának rendelőorvosa lett. (Ezekben az években a 22 ággyal rendelkező fülgyógyászati osztályon Böke Gyula a rendelőorvos.[f2])

1886-ban – mint szabadságolt állományban lévő honvédezredorvosnak, s a vöröskeresztgyesület budapesti Erzsébet-kórháza főorvosának – nyújtotta át Károly Lajos főherceg a koronás arany érdemkeresztet.[f3] Ő volt 1891-ben az Ugron-Fejérváry párbajnál Ugron Gábor (1847–1911) orvosa[f4], a következő esztendőben a Horváth-Óváry,[f5] az 1896-ban vívott Fejérváry-Bernáth,[f6] majd 1902-ben Harmoncourt-Wahrman affaire-ben is jelen volt orvosként.[f7] Ebben az évben költözött ki a Szent Rókus-kórházból az egyetem II. számú sebészeti klinikája. A felszabadult kórtermekben kapott helyett – Navratil Imre (1833-1919) vezetésével – az I. számú sebészeti osztály, helyére pedig a II. sz. sebészeti osztály került. Ennek élére kapott főorvosi kinevezést Farkas László, aki addig a már említett bujakóros és urológiai osztályt vezette. Itt dolgozott az 1913-ig, nyugdíjba vonulásáig.

1908-ban a Vöröskereszt egyesület érdekében végzett munkája elismeréseképpen királyi tanácsosi címet kapott. [8] 1912 novemberében a háborús hospitalizáció megfigyelésére a Balkánra utazott. „Főképp Belgrád és Szófia volt utazásom célja és nem azért mentem, hogy operáljak vagy gyógyítsak, hanem csak nézni és megfigyelni, miképpen látják el megfelelően a harcból irtóztatott sebekkel visszatérő derék katonákat.”[f9] Az első világháborúban szerzett érdemei elismeréseként számos hadi előléptetésben részesült, ezredorvossá, törzsorvossá, másod, majd első osztályú főtörzsorvossá nevezték ki. Az 1915. november 19-én tartott stockholmi hadifogolytanácskozáson a magyar vöröskereszt képviselőjében gróf Apponyi Albert (1846-1933) és Farkas László – már mint udvari tanácsos – tárgyaltak.[f10]

1918. májusában elnyerte a hadiékítményes I. osztályú vörös kereszt díszjelvényt.[f11]

Éltének 74. évében váratlanul elhunyt. Temetése 1922. február 5-én délelőtt tizenegy órakor a Kerepesi úti temetőben volt.[f12]

Szakirodalmi tevékenységéből ki kell emelni az 1887-ben íródott Hadegészségügyi Közlemények első részeként megjelent A hadegészségügy reformja című munkáját. Ebben a hadegészségügyről, mint a közegészségügy fontos részterületéről értekezett. Hangsúlyozta azokat a fontos témaköröket,

- a sebesülteknél alkalmazandó egységes sebkezelés,
- a hadegészségügyi személyzet oktatása,
- a katonaorvosok helyzetének javítása, s képzésük kérdései,

melyek megváltoztatása nem tűrt tovább halasztást. Egész életében azon munkálkodott, hogy a hadegészségügy jobbítása érdekében megfogalmazott elképzelését megvalósítsa és ezzel a magyar közegészségügyet szolgálja.

Orvosi könyvtárosként egy gondolatot mi is ki szeretnénk emelni ebből a munkából:

„A tudományos források használhatása végett szakkönyvtárt kell berendezni a külföldi s honi jelesebb munkákból, melyek a hadorvostan egyik-másik ágát érdeklik. E könyvtár szabad használatu legyen, hogy ki-kí tetszése szerint látogatva fent időzése alatt, az is, ki magának a szükséges műveket meg nem szerezheti, au courant lehessen a modern orvosi irodalomban.”

[f1] Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára. 1879. 6. 2.

[f2] Hollán H.: A Rókus Kórház története. Bp. 1967. 116-136.

[f3] Budapesti Hírlap. 1886. 6. 118. 6.

[f4] Pesti Hírlap. 1891. 12. 350. 4.

[f5] Pesti Hírlap. 1892. 13. 128. 8.

[f6] Fővárosi Lapok. 1896. 33. 116. 4.

[f7] Budapesti Hírlap. 1902. 22. 215. 6.

[f8] Budapesti Közlöny. 1908. 42. 241. 1.

[f9] Budapesti Hírlap. 1912. 32. 271. 8-9.

[f10] Barabás B.: Magyar hadifoglyok élete orosz-olasz földön. Bp. 1916. 42-46.

[f11] Budapesti Közlöny. 1918. 52. 124. 1.

[f12] Gyászrovat. Budapesti. Hírlap. 1922. 42. 28. 6.

GYÖRGY GÁBOR (1870-1922)

Rövid életrajzát a Pesti Naplóban megjelent híradás alapján tudtuk összeállítani: „Györgyné, a Nemzeti Színház érdemes művésznője, mint értesülünk, nagybeteg. A művésznőt házi orvosán kívül odaadón ápolja fia, dr. György Gábor egyetemi tanársegéd.”[gy1]

Az édesanya, György Jánosné Farkas Nagy Lujza (1843-1911) színésznő, aki pályáját vidéken, előbb Szabadkán, majd Kassán kezdte.[gy2]

Gimnáziumi tanulmányait a budapesti református főgimnáziumban végezte.[gy3]

Anyja neve, már szerepel a Budapesti Czim- és Lakjegyzék 1. évfolyamában, de az övé, csak 1896/1897-ben kiadott évfolyamban tűnik fel, a budapesti egyetem II. boncztoni tanszékének második segédeként. A Tanhoffer Lajos (1843-1909) vezette intézetben 1901-ben már első tanársegéd volt.

Valószínűsíthető, hogy édesanyja révén őt kérték fel a Nemzeti Színház orvosának, mert több esetben ő látja el a színészeket, illetve a színházban balesetet szenvedetteket.[gy4.,gy5.]

1904-től a szabadkai m. kir. állami gyermekmenhelyet irányította, mint igazgató főorvos.[gy6]

1910-ben – valószínűsíthető, hogy édesanyja rossz egészségi állapota miatt – költözött újra Budapestre. A Kereskedelmi Minisztérium 3. ügyosztályán (Belkereskedelem) titkáráként tevékenykedett.[gy7] A következő évben a kereskedelemügy minisztertől „posta- és távirdatanácsos” kinevezést kapott.[gy8] ettől kezdve a „Posta- és távirda egészségtanának” oktatását is ő végezte. 1914-ben nyitották meg a postások hadikórházát, melynek igazgató-főorvosává György Gábort választották. Az ápolókat és a személyzet többi tagját is a „postások köréből” jelölték ki.[gy9] A háború befejezése után – haláláig – a posta kötelékében maradt. 1922-ben Budapesti Hírlap tudósított a haláláról: „György Gábor dr. posta és távíró igazgató a magyar posta kiváló főorvosa 52 éves korában meghalt. Budapesten temetése március 14. kedden du. 3 órakor lesz a Rákoskeresztúri temető halottasházából.”

[gy1] Beteg művésznő. Pesti Napló. 1903. 54. 326. 14.

[gy2] Magyar Színművészeti Lexikon (1929-1931). <http://mek.oszk.hu/08700/08756/html/> [2016.07.16.]

- [gy3] Iskolatársak találkozója. Pesti Hírlap (PH). 1909. 31. 146. 15.
 [gy4] Baleset a főpróbán. Budapesti Hírlap (BH). 1902. 22. 69. 7.
 [gy5] Szigeti Imre állapota. PH. 1902. 24. 137. 6.
 [gy6] Belügyi Közlöny, 1904. 9. 26. 266.
 [gy7] Budapesti Czim- és Lakásjegyzék, 1912. 24. 297.
 [gy8] Budapesti Közlöny. 1913. 47. 150. 1.
 [gy9] BH. 1914. 34.291.10. 17.
 [gy10] BH. 1922. 42. 60. 7.

JÁNOSY BOLDIZSÁR (1875?-1911)

1903-ban kapott dr. Niedermann Gyula (1839-1910) – a lipótmezei elmeorvóintézet nyugalmazott igazgatója engedélyt arra, hogy Rákospalotán 140 férőhelyes szanatóriumot építsen elmebajosok számára. Az intézmény 1904-ben került átadásra.[jb1] Talán ez volt az első munkahelye Jánosy Boldizsárnak, mielőtt 1907-ben a bajai közpórház alorvosi állását megpályázta volna. [jb1] Baján csupán egy évet töltött, majd visszakerült Budapestre.[jb2] 1910-ben vette át kinevezését az Epstein László igazgató-főorvos vezette budapest-angyalföldi állami elmeorvóintézet másodorvosává. [jb3]

1911-ben megrázó hírt közölt a „Egy orvos tragédiája” címmel a Szamos című napilap április 11-én megjelent száma: „Budapesti telefonjelentés közli velünk: Az angyalföldi tébolydában tegnap reggel nagy riadalmat keltett az a hír, hogy dr. Jánosy Boldizsár az intézet egyik alorvosa öngyilkos lett. Az elmúlt éjszakán éppen inspekciót teljesített s így a szabályok szerint az inspekciós szobában töltötte az éjjelt. Reggelre aztán holtan találták az ágyban. A borbélya akadt rá, akit 7 órára odarendelt magához. A környezet öngyilkosságot sejtett, mert a fiatal orvostól – aki még csak 36 éves volt – tudták, hogy régóta súlyos idegbajban szenved. Epstein dr. a tébolyda igazgatója nyomban jelentést tett az esetről a rendőrségnek, ahonnan bizottság ment a helyszínre. Kiderült ekkor, hogy szó sincs öngyilkosságról. A szegény doktort szívészélhűdés ölte meg, amelyet nyilván idegbaja idézett elő. A szerencsétlenül járt fiatalember azelőtt a Neidermann-féle szanatóriumnak volt orvosa, majd Baján praktizált s csak nemrég került az angyalföldi tébolydába”.

- [jb1] Budapesti Hírlap. 1903. 23. 113. 7.
 [jb2] Magyarország tiszti cím- és névtára. 1907. 26. 153.
 [jb3] Belügyi Közlöny. 1910. 15. 49. 491.

KLASZ PÁL (1856-1918)

„Meghalt Klasz Pál. – Amíg élt, a maga szerény, alázatos, szinte félénk fellépésével, kedves naiv, a bizalmaskodástól aggódalmasan óvakodó modorával olyan természetesnek hatott, hogy nem tűnt fel, ahogy nem tűnik fel a levegő, a virág, a napsugár. Azoknak, akik ismerték, nemcsak a rokonszenvedőket nyerte meg, hanem megszerezte a tiszteletüket is, az ő széleskörű, mélyseges filozófiai alapon megkonstruált tudományosságával, éles elméjével és minden általános mértéket meghaladó hallatlan munkabírással és produktivitásával. Mint orvos, mint a belügyminisztérium egyik legkitűnőbb tisztviselője, mint a szakirodalomnak elsőrangú munkása, mindenütt kiváló alkotott, mindenütt kitűnő volt, mindenütt bámulatot keltett készségével, talpraesettségével, eszméinek tisztaságával és világosságával. A hivatalos munka neki soha elég nem volt. Nincs az a nagyobb feladat, az a terjedelmesebb egészségügyi probléma, amelyen a legönzetlenebb módon ne dolgozott volna, nem törődve azzal, hogy még az erkölcsi elismerés is másnak jár ki az ő munkájáért; sőt nem törődve azzal sem, hogy mikor végre mégis rákerült volna a sor, hogy ezt megkapja, akkor megtagadták tőle. Mint ember művelt, finom és becsületes volt. Minden tekintetben tökéletes mintaképe a férfúnak aki nem felforgatni, nem imponálni, nem uralkodni akar, hanem dolgozni; nem a haszonért, hanem a munkáért, amelyet szeretett. Lesz még bőseges alkalom arra, hogy az ő élete folyásáról és munkájáról részletesebben szó essék. Most az ő frissen hantolt sírja mellett emeljük kalapot egy klasszikus szabású közéleti férfiú elmúlhatatlan erényei előtt.”[kp1]

Rendszeresen publikált magyarul és idegen nyelveken, haláláig szerkesztette a Közegészségügy c. folyóiratot, de fordítóként is találkozhatunk a nevével. 1898-ban a Közegészségi Tanács rendkívüli tagjává, valamint a tiszti orvosi vizsgák budapesti országos bizottságának jegyzőjévé kinevezték ki. Feleségével együtt tagjai a "Szeretet" testi és szellemi fogyatkozásban szenvedőket gyógyító országos egyesületnek. A Közegészségi Tanács tagjaként írta A gyakorló orvos című fejezetet az 1902-ben megjelent Magyar Orvosi Vademecumba. Eb-

ből szeretnénk néhány gondolatot kiragadni, hiszen az orvosokkal kapcsolatos legfontosabb tulajdonságokat veszi számba: „ha csak lehetséges, iparkodjék praxisának megkezdése előtt, kórházi szolgálatban tapasztalatot szerezni... idejekorán megtanulja az emberek gyengéit elnézni, túlköveteléseiket, hálátlanságukat megbocsátani...”[kp2]

Klasz Pál a Turisták Lapja munkatársa és a Magyar Turisták Egyesületének alapító tagja és – haláláig – pénztárosa is volt. Az egyesület könyvtárának is ajándékozott könyveket. A Turisták Lapjában megjelent nekrológjából csupán azért idézünk, mert szinte szóról szóra azokat a tulajdonságait emelték ki, amit a Közegészségügy folyóirat méltatásában olvashattunk. „Azok közé a ritka férfiak közé tartozott, kik mindenütt teljesítették kötelességüket, a nélkül, hogy érvényesülni, előtérbe lépni kívántak volna. Csöndes, szerény, de lelkes híve volt egyesületünknek; nem sokan ismerték tagjaink közül, de a kik ismerték, szerették és tisztelték a puritán erkölcsű, jellemes férfiút.”[kp3]

[kp1] Dr. Klasz Pál (Meghalt 1918. évi február hó 28-án). Közegészségügy. 1918. 10. 3-6. 30.

[kp2]http://library.hungaricana.hu/hu/view/KlasszikusOrvosiKonyvek_171_1/?pg=31&layout=s [2016.június.25.]

[kp3] Turisták Lapja. 1918. 30. 30.

RAISZ SÁNDOR (1873-1940)

Zemplén vármegye Nagymihályi járásának székhelyén született 1873. április 11-én. Apja Raisz Gedeon járási orvos, kórház igazgató, egészségügyi főfelügyelő volt, aki – főleg a kolera járvány elleni erőfeszítései elismeréseként – elnyerte a miniszteri tanácsosi címet.

Raisz Sándor 1896-ban – szigorló orvosként – a Bókay Árpád (1856-1919) vezette gyógyszer-tanészeti tanszék tiszteletbeli gyakornoka lett. [rs1] Orvosi oklevelét a budapesti királyi tudományegyetemen 1897-ben kapta meg, de már 1896-ban a Bókay Árpád vezette gyógyszer-tanészeti tanszék majd ennek II. belgyógyászati klinikán díjtalan gyakorló lett. [rs2] 1898-tól „műtőnövendékként” a II. sebészeti klinikán tökéletesítette tudását. 1901-ben a Rókus Kórház alorvosává nevezték ki. [rs3] A katonai szolgálat letöltése után 1903 októberétől 1913 júliusáig a bajai kórház sebészetén, majd belgyógyászatán volt osztályos főorvos. 1904-ben nősült, feleségül vette a bajai származású Drescher Gabriellát. 1913 augusztusában a pécsi MÁV-nál üzletvezetőségi főorvosként alkalmazták. 1914. november 1-től népfelkelő segédorvos [rs4], 1916 márciusában már mint népf. főorvos kapta meg a katonai egészségügy körül szerzett kiváló érdemei elismerésül a Vörös Kereszt hadiékitményes II. osztályú díszjelvényét. [rs5] 1917 októberében a háború ideje alatti kitűnő szolgálata elismerésül a „koronás arany érdemkeresztet a vitézségi érem szalagján” elismerést nyerte el a pécsi barakkórház ezredorvosaként. [rs6]

1915-től felügyelő-, majd 1918 márciusától főfelügyelő főorvos volt a MÁV pécsi üzletvezetőségénél.

Kassai Raisz Sándor államvasúti főtanácsos, üzletvezetőségi főorvos, harminchat évi munka után 1934 júniusában nyugdíjba vonult. [rs7] ebből az alkalomból kormányzói kitüntetésben részesült 1935-ben. [rs8]. Budapestre költözött, mivel a neve szerepel a Budapest és környékének betűrendes távbeszélő névsora kötetében 1936-1939 között, de az 1940-esben már hiába keressük a nevét.

[rs1] Hőgyes E.: Emlékkönyv a Budapesti Királyi Magyar Tudomány egyetem Orvosi Karának multjáról és jelenéről. Bp. 1896. p. 528.

[rs2] Budapesti Hírlap (BH). 1897. 17. 181. 7.

[rs3] Pesti Napló. 1901. 52. 291. 10.

[rs4] Budapesti Közlöny (BK). 1915. 49. 108. 7.

[rs5] BK. 1916. 50. 121. 4.

[rs6] BK. 1917. 51. 257. 4.

[rs7] MÁV Archívum Raisz Sándorra vonatkozó dokumentumai. 185/1913., 25562/1915., 32535,38148/1918., 2472/1925., 4358,5225/1934.,

[rs8] BH. 1935. 55. 39. 8.

SCHMIDT ANTAL (1867-1934)

A Baranya megyei Vasason született, iskoláit Pécsen a Püspöki Lyceumban kezdte, majd a ciszterci gimnáziumban folytatta. Orvosi oklevelét 1893-ban a pesti egyetemen nyerte el. A pécsi közkórházban kezdte munkáját másodorvosként. 1895-1896-ban Kolozsvárott a sebészeti klinikán volt műtőnövendék. Itt szerezte meg az iskolaorvosi, a törvényszéki orvosi, valamint az egészségügyi okleveleket is. 1900-ban Pécsen tiszteletbe-

li főorvossá avatták, két év múlva pedig a sebészeti osztály kinevezett főorvosa lett. Találkozhatunk nevével a Pécsi Lóverseny egyesület versenyorvosaként is.[sa1]

A háborús évek alatt a pécsi vöröskeresztkórház sebészfőorvosi teendőit látta el. Erreth Lajos (1846-1918) halála után a pécsi városi kórház igazgató főorvosának választották. 1923-ban a közegészségügyi szolgálat terén kifejtett eredményes munkája elismerésül nyerte el magyar királyi egészségügyi tanácsosi címet.[sa2] Az egyetem Pécsre települése után a kórház a m. kir. Erzsébet tudományegyetem klinikai célokat szolgáló közkórháza lett, melynek igazgató-főorvosi teendőit 1926-ban történt nyugdíjba vonulásáig Farkas Antal látta el. Kórházigazgató tevékenységéért egészségügyi főtanácsosi címet nyert el. A Pécsre költözött egyetem gazdasági hivatalának megszervezésében fontos szerepet vállalt, s annak igazgatói feladatait is majdnem három éven keresztül ellátta.[sa3]

Schmidt Antalt már gimnazista évei alatt „mindenekfelett legkiválóbb szavalónak” tartották. Egy alkalommal „oly érzéssel szavalta el Tóth Kálmánnak „Szomorú fűz” c. költeményét, hogy maga is sirva fakadt, meg a hallgatóságban sem maradt egy szem sem szárazon.”[sa4] Nem csoda, ha nevét nem csupán Pécs város egyik legkiválóbb orvosaként ismerhették meg kortársai, de számos dal szerzőjeként is: Sötétedik, Durcáskodik a babám, Nyári felhő, Végigszántott, Ne kezdjed azt vagy a Gramofon online internetes oldalon máig elérhető és hallható – legsikerültebbnek mondott – Sirassatok, ha meghalok...[sa5,sa6]

A pécsiek kedvelt kilátójától – a francia emlékműtől – indul a Miléva út, mely Schmidt Antal nejéről, Duka Miléváról kapta nevét. Az út megépítését 1918-ban Schmidt Antal szorgalmazta és a kivitelezéshez szükséges költségeket is egy általa létrehozott alaptól biztosították.[sa7]

[sa1] Pécsi versenyek. Vadász- és Versenylap. 1905. 49. 22. 1.

[sa2] MTI Napi Hírek, 1923. május 2. http://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1923_05_2/?query=dr%20%22Schmidt%20Antal%22&pg=93&layout=s[2016.07.16.]

[sa3] Schmidt Antal dr. Pécsi Napló. 1934. 43. 130. 3.

[sa4] A Ciszterci Rend Pécsi Római Katolikus Főgimnáziumának Értesítője 1912/13-ik. Pécs. 1912. p. 16.

[sa5] Új nóták. Esztergom és Vidéke. 1893. 15. 96. 4.

[sa6] Schmidt Antal dr. ny. kórházigazgató meghalt. Dunántúl. 1934. 23. 130. 2.

[sa7] Baronek J.: A mecseki parkerdő megnevezett turistaújtjai és épített turistapihenői.

Pécsi Szemle 2002. 5. 3. 73-93.

SPÁNYIK JÓZSEF, HALASI (1836-1908)

Apja, id. Spányik József 1892-ben hunyt el. [sj1] Ő volt az aki a szabadságharc során ellátta a sebesülést szenvedett Bem Józsefet: „Az 1849. febr. 7-én vívott szászvárosi ütközetben, az osztrákok már-már elfoglalták az egyik honvéd üteget. Ebben a pillanatban az öreg Bem maga ugratott oda az ágyúk védelmére. «Canaille, meine Kanonen will ich haben!» kiáltotta dühösen s lovaglőostorával az egyik osztrák vadásznak arcába csapott. Csoda, hogy meg nem ölték vagy el nem fogták. Mindössze jobbkezének középső ujját zúzta össze egy puskagolyó. Sebét a 4. honv. zászlóalj orvosa, Spányik József kötözte be. Mivel azonban a seb nem-sokára üszkösödni kezdett, összeroncsolt ujját le kellett vágatnia.[sj2]

Az alábbiakban a megjelenés sorrendjében közöljük azokat az értesítéseket, amelyeket a korabeli sajtóban találtunk, és amelyek feltételezhetően az 1836-1908 között élt Halasi Spányik Józsefre vonatkoznak.

Születésének pontos éve – 1836 – egy Budapesten 1906-ban megjelent kiadványban is fellelhető.[sj3]

Az 1876-ban megalakult Kolozsvári Orvos-Természettudományi Társulat tagja volt, a megalakulás évében előadást tartott: A roncsoló toroklobról.[sj4]

1884-ben járásorvos a dévai járásban, valamint Déva „rendezett tanácsú város” orvosa volt.[sj5]

A kolozsvári egyetemről szóló 1903-ban közreadott emlékkönyvben a közegészségtani intézet 20 éves működése is bemutatásra került. Itt említik Spányik József tanársegéd nevét, aki – feltételezéseink szerint – az általunk már bemutatott dévai orvos fia lehet. Feltételezhető, hogy apja nyomdokain haladva, ő is a kolozsvári egyetemen folytatott orvosi tanulmányokat.

A Pesti Hírlap 1908-as és 1914-es évfolyamaiban olvashatók a Spányik József és felesége haláláról szóló híradások: „Halasi és köröskényi dr Spányik József, nyug. m. kir. honvéd törzsorvos, életének 73-ik évében, július 13-án Maros-Vásárhelyt, meghalt.”[sj6]

„Halasi és köröskényi özvegy dr. Spányik Józsefné született Árkosi Mihály Juliánná, törzsorvos felesége, életének 82-ik, özvegyiségének 6-ik évében, végelgyengülés után Marosvásárhelyt meghalt.”[sj7]

- [sj1] Az Erdélyi Múzeum-Egyesület háromnegyedszázados tudományos működése, 1859-1934. Cluj-Kolozsvár, 1937. p. 92.,107.
 [sj2] Gyalokai J.: Bem. Magyar Katonai Közlöny. 1922. 10. 514.
 [sj3] A M. Kir. Állami Számvevőszék jelentése az 1905. évi zárszámadásról, valamint az államháztartás, államvagyon és állami adósságok kezelése körül az 1905. évben szerzett tapasztalatairól. p. 435.
 [sj4] http://eda.eme.ro/bitstream/handle/10598/5647/emerto_1876_01_07.pdf?sequence=1 [2016.07.16.]
 [sj5] Magyarország tisztai cím- és névtára. Bp.1884.
 [sj6] Pesti Hírlap (PH). 1908. 30. 170. 14.
 [sj7] PH. 1914. 36. 286. 14.

SZILY KÁLMÁN, nagyszigethi (1838-1924)

Izsákon látta meg a napvilágot. Érettségi vizsgát a pesti piarista gimnáziumban tett. Felsőfokú tanulmányait a József Ipartanodában és a bécsi Politechnikumban folytatta, majd Stoczek József (1819-1890) tanársegédje lett. Zürichben, Berlinben, Heidelbergben képezte tovább magát. Összesen harmincegy évet munkálkodott József Ipartanodáért – 1872-től Műegyetemért – tanárként, dékánként sőt rektorként. „Szily tulajdonságaival könnyű volt megnyerni az ifjúságnak lelkesedésig fokozódott rokonszenvét, kartársainak őszinte tiszteletét, becsülését és fölöttes hatásának teljes bizalmát.” 1865-ben levelező- 1873-ban rendes tagjává választotta a Magyar Tudományos Akadémia. Az 1870-ben történt titkárrá választása után 36 évig ez lett főhivatása. A főtitkári állást csak 1905-ben cserélte fel a főkönyvtárnokival.

Első tudományos publikációi a Természettudományi Társulat Közlönyében jelentek meg, melynek szerkesztését is elvállalta.

„A Társulat 11-szer tisztelte meg, hároméves ciklusonként ismétlődő bizalmával s 11 évig az elsőtitkári, 1 évig az alelnöki és 19 évig az elnöki tisztséget viselte.”

1903 dec. 19-én megalakult Magyar Nyelvtudományi Társaságnak is aktív tagja lett. 1904-ben elnökké választották.

Szily a Természettudományi Közlönyön kívül még, a Műegyetemi Lapokat, az Akadémia kiadásában a Matematikai Értekezéseket, az Akadémiai Értesítőt, a Magyar Nyelvet is szerkesztette. [szk1]

[szk1] Ilosvay L.: Nagyszigethy Szily Kálmán. 1838-1924. Budapesti Szemle. 1924. 197. 568. 138-149.

TANGL FERENC (1866-1918)

„Úgy érzem, hogy mindazt amit életemben elértem, első sorban anyám szigorú erkölcsökre alapított nevelésének, céltudatos, önfeláldozó ambíciójának köszönhetem. Életrajzi adataim közül ezt tartom legfontosabbnak.” [tf1] E szavakkal kezdte 1916-ban – akkor már az anaemia perniciosával küszködve – tollba mondani életrajzát Tangl Ferenc. 1866-ban Pesten született. Gimnáziumi tanulmányai után azzal az „eltökélt szándékkal” kezdte el az orvosi egyetemet, hogy valamely elméleti szakon fog megmaradni. Orvostanhallgató korában Walther Flemming (1843-1905) intézetében szövettannal foglalkozott, Lenhossék József (1818-1888) mellett „demonstrátorkodott”, majd Hőgyes Endre (1847-1906) intézetbe került. Egy kórszövettani „pályatéte” sikeres megoldásának jutalmaként Scheuthauer Gusztáv (1832-1894) tanársegédje lehetett. Végzett „orvosdoctorként” Grazban, Tübingenben, Berlinben, majd ismét Schethauernél fejlesztette tudását. 1891-ben az állatorvosi főiskolán az élet és szövettani tanszék élére került, melyhez „physica tanításának kötelezettsége is járt”. Tizenegy évig dolgozott itt. Működésének 5. évében Liebermann Leo (1852-1926) kezdeményezésére a földművelésügyi ministerium állatéleti és takarmányozási állomást létesített a számára, melyet európai hírűvé tett, s melyet haláláig vezetett.

1893-ban a bécsi Hochschule für Bodenkultur Élettani Intézetébe, 1904-ban az Innsbrucki Egyetemre, néhány évvel később a berlini állatorvosi főiskolára kapott meghívásokat. 1902-ben Plósz Pál (1844-1902) halála után elfoglalta a budapesti egyetem élet- és kórvegytani, 1906-ban Hőgyes Endre (1847-1906) halála után a kórtani, és Udvaránszky László (1862-1914) halála után az Élettani Tanszéket. Ez utóbbi volt élete nagy álma!

Az 1910/11 és 1911/12 tanévekben dékánna választották. 1902-ben levelező, 1910-ben rendes tagja lett az Akadémiának. Tudományos munkásságából ki kell emelni: „fáradtságos kísérletek útján meghatározta és összehasonlította különféle állatokon a fejlődésük közben elhasznált kémiai energia mennyiségét. Híressé vált az ő

curara-methodusa melyet éveken át fejlesztett, s melynek segítségével a Zuntz-Geppert-féle respirációs kísérleti berendezést a legváltozatosabb energia-forgalmi kérdések megoldására tette alkalmassá.”

[tf1] H.: Tangl Ferencz. OH. 1918. 62. 1. 10-12

TAUFFER VILMOS (1851-1934)

Kortársai Magyarország legelső és legnagyobb nőorvosaként tartották számon.

1874-ben avatták orvosdoktorrá, majd a pesti egyetem szülészeti tanszékén gyakornokoskodott két éven keresztül. 1878-ig Freiburgban, Alfred Hegar (1830-1914) asszisztenseként dolgozott. Hazatérte után olyan színvonalon hasznosította a Freiburgban tanultakat „curettez, gátat, sipolyt operál, laparotomiákhoz fog”, hogy tanársegédje műtéteinél maga Kézmárszky Tivadar (1842-1902) professzor asszisztált! 1881-ben – Markusovszky Lajos (1815-1893) javaslatára – számára állítják fel a 37 ágyas II. sz. női klinikát. Már ekkor hüvelyen át tudott eltávolítani rákos méhet és ő kezdte meg a sugárral történő kezelést is. 1898-ban az ő tervei alapján épül fel az új 200 ágyas női klinika. Elsőként végzett hazánkban epehólyag műtétet és beteg vese kiirtást. Saját módszere alapján – a világon elsőként – sikeresen varrt össze átmetszett urétert. A legsúlyosabb hólyagsipoly operálásokkal is kivívta kollégái elismerését.

A szülészeten a gyermekmentés elhanyagolt terület volt, ennek érdekében „előbb a magasfogót, majd az anya életét is megmentve a császármetszést alkalmazta.”[tv1]

Jelentős tevékenységet végzett a babaügy terén is.

Munkásságának 40 éve a folytonos alkotás, tanítás, kutatás, tudományos tevékenység jegyében telt, amit tanítványainak egész sora, értékes publikációinak sokasága bizonyít. Közéleti tevékenysége is figyelemre méltó volt. Az Országos Közegészségi Tanács egyik elnökét, a szülészeti ügyek miniszteri biztosát, az anyák védelmére szervezett Országos Stefánia Szövetség egyik alapítóját tisztelhetjük személyében.

1934. december 4-én 83 éves korában hunyt el.[tv2]

[tv1] Tóth L.: Tauffer Vilmos 1851-1934. OH. 1934. 78. 50. 1147.

[tv2] Szénágy J.: Tauffer Vilmos. Szociális Orvostudomány. 1935. 2. 1. 24.

TÓTH LAJOS (1856-1926)

1856-ban Kiskőrösön született. 1879-ben avatták orvosdoktorrá a pesti egyetemen, ahol élettani és szemészeti tanulmányokat folytatott. 1887-ben az általános gyógyszerstan magántanára lett. A kolozsvári egyetemen katedrát kínáltak számára, mégis inkább a Kultuszminisztériumot választotta. Évtizedekig állt az egyetemi ügyosztály élén, „a magyar felsőoktatásügy és tudományos törekvések centrumában.”[tl1]. Neki köszönhető, hogy kiépült a budapesti egyetem belső klinikai telepének Baross és Mária utcai része, az élettani és kémiai intézetek, az új műegyetemi telep Lágymányoson, a bölcsészeti kar, az Egyetem téri központi épületet, a közgazdasági egyetem felállítása és kifejlesztését, a kolozsvári egyetem „kétharmad” része, a pozsonyi, debreceni, pécsi, szegedi egyetemek, az Eötvös Kollégium létesítése, valamint magyar bábaképzők egész sora. „Intézmények és épületek ezek, amelyeknek fundamentumához és kötőanyagához úgy kellett a Tóth Lajos lelke, energiája és szervező képessége, mint a mesebeli kőműves feleségének hamvai a sziklavár bástyatómborjaihoz.”

Tóth Lajos a modern magyar gyógyszerészoktatás megteremtőjeként is ismert, de nem kis szerepet vállalt az orvostovábbképzésben és a külföldi kapcsolatok fejlesztésében. Ő szervezte az első nemzetközi orvosi kongresszust Budapesten.

A Pozsonyból menekülni kényszerült Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Pécsre kerülését is ő segítette. „Hogy a multja és hagyományai, földrajzi fekvése, nemzeti jelentősége és műveltségi szintje által amúgy is erre hivatott Pécs fél évezred után újból egyetemi várossá lett, ebben a nemzet egységes akarata, minisztere és derék munkatársai mellett felbecsülhetetlen érdeme van Tóth Lajosnak.” A sok hátráltató tényező ellenére az egyetem Pécsre telepítése olyan sikeres volt, hogy méltán lehetett egy lapon emlegetni a tradicionális egyetemekkel, így a marburgival illetve a giessenivel. A korabeli sajtó nagy elismeréssel mint a magyar Heidelberget említi. (1925-re a Pécsi Egyetemnek 1200, a szegedinek 1090, a debreceninek 894 hallgatója volt.)

„A Tóth Lajos életerejére és munkakedve megegyeszer magasra lobogott, amikor az 1921. évi XXV. t.-c. értelmében megszületett Kolozsvar helyett Szeged, Pozsony helyett Pécs egyeteme. És ezen a ponton kapcsolódik legszorosabban a mi különös hálánk és kegyeletünk Tóth Lajos emlékéhez.”[tl2] Az orvoskar fő feladatának tekintette a köszönetnyilvánítást. Az 1926. évi június 17-én tartott orvostudományi ülésen Pekár Mihály kapott megbízást, hogy tegyen javaslatot a gesztus kifejezésére. A köszönetnyilvánítás az alábbi hét pontban vázolható:

-- Tóth Lajos bronz mellszobrának felállítása. A szobrot Kisfaludy Strobl Zsigmond (1884-1975) készítette el. Az ehhez szükséges összeg egyik részét az orvosi kar adta össze, másik részét az e célra gyűjtött összegből fedezték. A szobor ünnepélyes egyetemi közgyűlés keretében 1925. május 27-én gróf. Klebelsberg Kuno (1875-1932), Korb Flóris (1860-1930) és Pekár Mihály (1871-1926) szobraival együtt került elhelyezésre az egyetem dísztermében.[tl3]

-- A II. fizetési osztály jellegével való kitüntetés. Az 1925. november 27-én tartott orvostudományi ülésen résztvevők egyhangúlag fogadták el Reuter Camillo (1874-1954) dékán javaslatát, Tóth Lajos államtitkár II. fizetési osztály jellegével való kitüntetését. A felterjesztést december 2-án nyújtották be a Kultuszminisztériumba.

-- Tóth Lajos államtitkár magán-könyvgyűjteményének megvásárlása.[tl4]

-- Az „orvostudományi” könyvtár a Tóth Lajos Könyvtár nevet kapta.

-- Tóth Lajos ünnepi előadások. Az 1926. december 20-án megtartott orvostudományi ülésen Scipiadés Elemér (1875-1944) ny. r. tanár javaslatára az Erzsébet Tudományegyetem Tudományos Szövetsége keretén belül működő orvosi szakosztály ünnepi ülésén elhangzó előadás attól kezdve mint „Tóth Lajos-ünnepi előadás” szerepelt.

-- Az előbb említett ülésen ugyancsak Scipiadés Elemér 5 millió koronát ajánlott fel hozzájárulásként a Tóth Lajos plakett készítésének költségéhez. Az érmet Kisfaludy Strobl Zsigmond készítette el és azok kaphatták meg, akik az előbb említett ünnepi előadást tartották. [tl5]

-- A Tóth Lajos nevét viselő alapítványt Grósz Emil (1865-1941) budapesti Pázmány Péter tudományegyetemi tanár hozta létre 1924-ben. Az alapítólevél II. 2. pontja szerint az alapítványi tőke kamataiból az egyetem egy „hazafias, szorgalmas és tehetséges hallgatója karonként felváltva évente jutalmazandó”.

-- Tóth Lajos halálát követő 1927. január 26-i egyetemi tanácsülésen résztvevők közös elhatározása alapján az egyetem dísztermében elhelyezett szobra talapzatára művészi kivitelezésű tábla került, „Tóth Lajos 1856-1926” felirattal.[tl6]

[tl1] Baranya megyei Levéltár (Bm.L.) M. kir. Erzsébet Tudományegyetem (MKETE) rektori hivatala ir. 662/1925-26.

[tl2] Vitéz Berda Károly dr.: Tóth Lajos szellemi hagyatéka. In: MONE. 1937. 14. p. 104.

[tl3] P.Gy.: A négy szobor. In.: Dunántúl 1925. máj. 30. p.2.

[tl4] A pontos körülmények egyelőre tisztázatlanok. PTE ÁOK Irattára. MKETE orvostudományi karának jegyzőkönyve 1926/27. (1927.febr.18.)

[tl5] Süle Tamás: Baranya és Pécs orvostörténelme érmeken. p. 607. Baranyai levéltári füzetek 138.

[tl6] Ódorné G.T.: Márványtábla helyett. Dr. Tóth Lajos emlékezete, munkásságának pécsi vonatkozásai. Orvostudomány. 2001. 56. 4. 293-295.

TUSZKAI ÖDÖN (1863-1945)

Székesfehérváron született 1863. március 27-én Tuszkau Élias és Weisz Rézi gyermekeként.

1875-1879 között szülővárosa ciszterci főgimnáziumba járt. Már ekkor nagy hozzáértéssel foglalkozott a fűvészetrel. Az orvosi tanulmányait a budapesti és a berlini egyetemen folytatta. Oklevelét 1888-ban szerezte, majd évekig a Tauffer Vilmos (1851-1934) vezette II. Nőorvosi és Szülészeti Klinikán tanársegédként dolgozott évekig.

Tuszkauinak írt családnevét 1892-ben változtatta Tuszkaira.[tö1] Ebben az évben vette feleségül Zweigwölf Margitot.[tö2]

1897-1898 között a Budapesti Hírlap több cikkében azzal vádolják, hogy 1887-ben, amikor szigorló orvosként huzamosabb ideig lakott a városban, a székesfehérvári királysírokból koponyákat tulajdonított el. Tuszkai ezeket az állításokat a „legenergikusabb módon utasította vissza”. [tö3,tö4,tö5]

Tuszkai Ödön az I. világháború alatt az egyik fővárosi helyőrségi kórház sebészeti osztályát vezette. 1916-ban a háború alatt a „katonai egészségügy körül szerzett kiváló érdemei elismerésül a Vörös Kereszt hadiékitményes II. oszt. díszjelvényével” jutalmazták.[tö6]

Mivel magántanári felvételi kérelmét elutasították, 1902-ben Marienbadban fürdőorvosi tevékenységbe kezdett.

Az 1904-ben Budapesten 300 taggal megalakult Országos Magyar Bábaszövetség elnöke Tuszkai, női elnöke Thain Józsefné születésű lett.[tö7]

Utolsó ismert cikke a Tolnai Világlapja 1938. évi 18. számában jelent meg Az orvosok nagy problémája: megölhetik-e a gyógyíthatatlan beteget? címmel jelent meg. 1939-ben még szerepel a neve A budapesti egységes hálózat (Budapest és környéke) betürendes távbeszélő névsorában.

Néhány katalógusban, így az Országos Dokumentumellátó Rendszerben az elhalálozási éve 1945.

Gyógyító munkája mellett húsznál több hazai és nemzetközi konferencián vett részt előadásaival. Összesen 143 önálló nőgyógyászati, gyermekgyógyászati, szociálhigiénés és orvospedagógiai tárgyú publikációja jelent meg magyar, német, francia, angol nyelven. Tizennégy évig szerkesztette a Pester Medizinisch-Chirurgische Presse című tekintélyes orvosi szaklapot. Az Országos Gyermekvédő Ligának alapítása óta igazgatósági tagja volt[tö8]

[tö1] Pesti Hírlap. 1892. 14. 311. 19.

[tö2] Budapesti Hírlap (BH). 1892. 12. 309. 7.

[tö3] BH. 1897. 17. 232. 4.

[tö4] BH. 1897. 17. 233. 5-6.

[tö5] BH. 1897. 17. 235. 5.

[tö6] Budapesti Közlöny. 1916. 50. 157. 3.

[tö7] BH. 1904. 24. 355. 12.

[tö8] Zsidó Kultúrtörténeti emlékek Fejér megyében. Szerk. Lakat E. Székesfehérvár. 2004

VISZNEKY BÉLA (18??-1920)

1898-ban a budapesti tudományegyetem Kétly Károly vezette II. sz. belgyógyászati kórodában díjazatlan gyakornok volt, majd a szülészeti és nőgyógyászati tanszékre került.[vb1]

1899-ben tisztiorvosi képesítést kapott.[vb2]

1901-ben műtőnövendék volt a Dollinger Gyula által igazgatott I. sz. műtőintézetben. [vb3]

1903-ban már járási tiszti orvosként dolgozott Jászberényben, 1909-ben törvényszéki orvosi képesítést nyert. [vb4]

Az 1911-ben készített „Pillanatfölvételek a jászberényi fogházból” című írás nem túl kedvesen írt róla: „Úgy látszik, az ország összes börtöneiben, fogházaiban hasonló állapotok uralkodnak, mindenütt visszaélnék... hogyan bánnak a betegekkel? A fogház rablétszáma 230-50 közt ingadozik. Ebből a létszámból naponta 40-50 beteg jelentkezik. A kórház vezetője dr. Visznecky Béla. Akarat nélkül való báb, csak javasolni tud, de a végrehajtást már nem meri ellenőrizni. Az ő rendelkezéseit Nemes Manó egyszerűen fölűgja. És rendben van. Az orvos urnak nincs ellenvetése. Példa: március 30-án éjjel egy beteghez hívták az orvost. (A beteg nevét, a neveket, az utalásokat általában most elhallgatjuk.) Jegesborogatást rendelt a beteg számára. A jegesborogatást azonban csak másnap délután kapta meg a beteg.”[vb5]

Tudományos munkásságáról a Klasz Pál és Dóczi Imre által szerkesztette Közegészségügyben megjelent cikkei tanuskodnak.

1915-ben Iskolaorvosi jelentést készített a jászberényi tapasztalatairól.

Az Egri Népujságban megjelent hír szerint dr. Visznecky Béla jászberényi kir. járásbíróági fogházorvos vérmérgezésben hunyt el 1920. április 3-án.[vb6]

[vb1] Hivatalos Közlöny (HK). 1898. 6. 14. 362.

[vb2] Belügyi Közlöny, 1899. 22.

[vb3] HK. 1901. 9. 18. 423.

[vb4] Budapesti Közlöny 1909. 132. 1.

[vb5] Népszava. 1911. 39. 97. 6.

[vb6] Igazságügyi Közlöny. 1920. 29. 4. 321.

WINTERNITZ ARNOLD (1872-1938)

1900-ban szerezte meg műtői oklevelét a Dollinger Gyula (1849-1937) vezette I. sebészeti klinikán. 1906-ban Tudományos működése jutalmául a budapesti kar magántanárrá habilitálta és már 1907-ben a sebészeti kórtan és diagnostica magántanárává választották. [wa1] 1908-ban a magyar sebészek kongresszusán a Stafánia-gyermekekórház főorvosaként számolt be a tüdőhörgők tükrözésével elért eredményekről.[wa2]

1911-12-ben az Ángyán Béla (1885-1945) vezette Szent István-kórház Telepy utcai „fiók kórházában” látta el a főorvosi teendőket. [wa3] „Az akkor még a kezdet nehézségeivel küzdő agysebészet terén dolgozik, mesterétől tanult merész ügyességgel, szívóssággal.”

1914 betegen került vissza a harctérről, de hősiességéért, az „ellenséggel szemben kitűnő és önfeláldozó szolgálatának elismerésül” elnyeri „a koronás arany érdemkeresztet a vitézségi érem szalagján” kitüntetés. 1915. augusztus 25-én az egyetemi nyilvános rendkívüli tanári címet érdemelte ki. [wa4]

1916-ben a Munkácsy utcai hadikórház törzsorvosi feladatainak ellátására kapott megbízást. [wa5]

1917. augusztus 27-én a közegészségügy szolgálatában szerzett érdemei elismerésül, a magyar királyi udvari tanácsosi címet nyerte el. [wa6] A háború alatt megismerkedik Sauerbruchal a nagy német sebésszel innen jön érdeklődése a tüdősebészet felé.

1919-ben nevezték ki a IV. sz sebészeti tanszékre. Szt István kórház nagy sebészeti osztályát, ahol kitűnő gárdát neve és alakít.

1936-ban az Országos Közegészségügyi Tanács tagjává választották meg.[wa7]

1937-ben vált meg – 26 év után – kórházi szolgálatától „boldogan szentelte magát kedvenc olvasmányainak a csillagászat és a világtörténelem terén”. Ebben az évben tevékenységei elismeréseként a magyar királyi igazságügyminiszter 1939. évi szeptember hó 3. napjáig terjedő időre az Igazságügyi Orvosi Tanács tagjává választotta, de e megbízatásnak már nem tudott eleget tenni. 1938 november 25-én elhunyt. „A sebészet sötét ellensége a rák győzte le, s a nagy tüdősebészt éppen a tüdején támadta meg... A farkasréti temetőben az első búcsúbeszédet Scipiades Elemér a pécsi egyetem prorectora mondotta... majd Kubányi Endre a közkórházi főorvosok, Elischer Vilmos a a magyar sebésztársaság nevében vett búcsút, tanítványai nevében pedig Skoff Tibor MÁV kórházi főorvos.”

Közel félszáz tudományos publikációi közül talán a legjelentősebbnek mondhatók: A nyak sebészi bántalmái (1901); Az ectopia vesicae és annak műtéti kezelése (1901); A tüdőgümőkór sebészi kezelése (Gyógyászat, 1924); Vese és uréter kövek jelentősége a hasi diagnosticában (Orv. Hetil. 1926).[wa8]

[wa1] Budapesti Czim- és Lakásjegyzék. 1909. 21. 3. 366.

[wa2] Budapesti Hírlap. 1908. 28. 132. 11.

[wa3] Budapesti Czim- és Lakásjegyzék, 1911 (23. évfolyam)3. rész 316.

[wa4] Budapesti Közlöny (BudK) 1915. 49. 100. 2.

[wa5] BudK. 1916. 50. 124. 2.

[wa6] BudK. 1917. 51. 200. 1.

[wa7] BudK. 1936. 70. 242. 1.

[wa8] Vámosy Z.: Winternitz Arnold 1872-1938.OH. 1938. 82. 49. 1197-1198.

A most bemutatott életrajzokat a korabeli sajtóban található híradások, nekrológok, rövid közlemények alapján állítottuk össze. Az 1. táblázat adatait ezekkel kiegészítve adjuk most közre. [2. táblázat]

(Talán rendhagyónak mondható, hogy az életrajzi adatok alatt az adott orvos monogramjával jelölt felsorolásban található meg a felhasznált irodalom. Segíteni szerettünk volna ezzel azoknak, akik folytatni kívánják a kutatást. A felsorolásokban szereplő kéziratokat a 2001-ben megjelent Jubileumi tanulmányok alapján idézzük. Némelyike átkerülhetett már az azóta létrejött PTE Egyetemi Levéltárba és ott új jegyzékszámot kaphatott!)

Őszintén reméljük, hogy sikerült felkelteni az érdeklődést és az elkövetkezendő években tovább folyhatnak a könyvtár történetével kapcsolatos kutatások. Azt kívánjuk, hogy minél több részletet sikerüljön kideríteni, valamint azt, hogy a PTE ETKK Pekár Mihály alapításának 100 éves évfordulójára készülő dolgozatok további meglepetésekkel szolgáljanak.

név	felirat a 40x20 mm, ovális, fekete pecséten	szül-hal
Ádám Lajos	Dr. Ádám Lajos egyetemi tanár, Budapest könyvtára ajándék	1879-1946
Bartucz Lajos	Dr. Bartucz Lajos antropologus, Budapest könyvtára	1885-1966
Bóke Gyula	Dr. Bóke Gyula egyetemi tanár 1832-1918 Budapest Könyvtári ajándéka	1832-1918
Chrapek Jenő Edgárd	Dr. Chrapek Jenő Edgár 1887-1926 sebész főorvos Budapesten könyvtára	1887-1926
Entz Géza	id. Entz Géza 1842-1919 egyetemi tanár ajándéka	1842-1919
Farkas László	dr. Farkas László budapesti sebész főorvos 1846.-1922. könyvtára.	1846-1922
György Gábor	Dr. György Gábor könyvtára	1870-1922
Jánossy Boldizsár	Dr. Jánossy Boldizsár könyvtára	1875?-1911
Klasz Pál	Dr. Klasz Pál Budapest könyvtára	1856-1911
Raisz Sándor	Raisz Sándor máv. Főorvos Pécs ajándéka 1934	1873-1940
Schmidt Antal	Dr. Schmidt Antal 1867-1934 kórházi igazgató ajándéka Pécs	1867-1934
Spányik József	Halasi Spányik József, megyei orvos, Déva könyvtára	1836-1908
Szily Kálmán	nagyszigeti id. Szily Kálmán 1838.-1924. könyvtára	1838-1924
Tangl Ferenc	dr. Tangl Ferenc budapesti egyetemi tanár 1866-1917 könyvtára	1866-1917
Tauffer Vilmos	dr. Tauffer Vilmos budapesti egyetemi tanár 1851. - 1934. ajándéka	1851-1834
Tóth Lajos	Tóth Lajos államtitkár 1856-1926 könyvtára	1856-1926
Tuszkai Ödön	<i>Budapesti szülész-nőgyógyász az Országos Magyar Bábászövetség első elnöke.</i>	1863-1945
Viszneky Béla	dr Viszneki Béla jászberényi tiszti főorvos könyvtára	18??-1920
Winternitz M. Arnold	Dr. Winternitz M. Arnold budapesti székesfővárosi kórházi főorvos m. kir. udvari tanácsos budapesti és pécsi egyetemi tanár sz. 1872. - +1938 könyvtárából ajándék	1872-1938

2. táblázat A korabeli sajtó alapján – a possessorokra vonatkozó adatokkal – kiegészített táblázat

Köszönetet mondunk mindazoknak, akik a dolgozatunkban szereplő személyek életrajzi adatainak felderítésében segítségünkre voltak:

Bánfai József, a PTE ETKK Központi Könyvtár munkatársa

Fekete Ágnes, a PTE ETKK Központi Könyvtár munkatársa

Gyánti István, a Csorba Győző Könyvtár munkatársa

Martos Veronika, a PTE ETKK Pekár Mihály Orvosi és Élettudományi Szakkutár munkatársa

Molnár Zoltán, a MÁV Archivum munkatársa

Nagy Imre Gábor, a MNL Baranya Megyei Levéltára levéltárigazgató h.

Pap Dávid, a Csorba Győző Könyvtár munkatársa

Pogányné Dr. Rózsa Gabriella, Magyar Honvédség Egészségügyi Központ Tudományos Könyvtár igazgatója

Regele Tímea, a PTE ETKK Pekár Mihály Orvosi és Élettudományi Szakkönyvtár munkatársa

Sarbak Tímea, a Csorba Győző Könyvtár munkatársa

Dr. Zókáné Bozsik Anna, a Csorba Győző Könyvtár munkatársa

Semper bonis artibus – Ex librisek a Tóth Lajos Könyvtár és az Előd Könyvtár gyűjteményében

Regele Tímea

PTE ETKK Pekár Mihály Orvosi és Élettudományi Szakkönyvtár

E-mail: regele.timea@lib.pte.hu

A most 90 éves Tóth Lajos Könyvtár, valamint a hozzá kapcsolódó Előd Könyvtár feldolgozása során számos érdekesség került elő a könyvekből: levelek, fényképek, korabeli reklámok, meghívók, a hajdan volt tanulók jegyzetei, kedves, baráti bejegyzések, hivatalos dedikálások, de akadt számos préselt virág és levél, bélyegek, sőt, vegyszer és vérfolt, égésnyom, vágások... megannyi különleges emléke egy régi kornak, egy régi könyvtárnak. És természetesen találtam – nem meglepő módon – a könyvekhez talán leginkább hozzá tartozó tulajdonosi pecséteket, névbejegyzéseket, valamint szebbnél szebb ex libriseket. Most róluk lesz szó, de mielőtt bemutatnám a korabeli művészek alkotásait és a hozzájuk tartozó könyvek tulajdonosait, lássuk csak, mi is az az ex libris?

A latin kifejezés annyit tesz: „könyvei közül”. A művelt olvasók annak idején ezzel a szókapcsolattal, valamint nevük bejegyzésével látták el a tulajdonukban lévő könyveket, időnként apró kis versekkel megfűszerezve, hogy az esetleges kölcsön kérő jó barátokat így figyelmeztessék visszaszolgáltatási kötelezettségükre. A nyomdászat elterjedése révén pedig létre jött egy új „ágacska” a vizuális alkotó művészet hatalmas fáján: a könyv tulajdonosának rendelésére a grafikus által készített, majd nyomdai úton sokszorosított kis papírlapocska, amely már nem csupán a tulajdonjogokat volt hivatott tisztázni, hanem díszítette, „öltöztette” is a könyvet. Védelmi funkciója mellett már az is igen nagy jelentőséggel bírt, hogy művészi értéket hordozzon, a könyv értékességén felül megmutassa a tulajdonos jó ízlését, igényességét, nem utolsósorban haladását a kor divatjával. A nyomtatott tulajdonjegy a rajta szereplő képek, ábrák, szimbólumok által hűen tükrözte a könyv birtokosának státuszát, származását, foglalkozását, ízlését, de akár életének fontosabb állomásait, vagy humorát, világnézetét, hobbiját is, végérvényesen kisajátítva magának az ex libris nevet. Méltán nevezi Mendöl Zsuzsanna az ex librist a „grafikai műfajok epigrammája”-nak[1]: egyetlen kis lapocska a könyvben oly sok mindent elmond, mint egy-egy hosszú barátság. Barátság a könyvvel, a művészettel, a tudománnyal, a szellemi és a kétkézi munkával, melynek gyümölcsét az olvasó a kezében tartja.

A gyökerek egészen az ókorig nyúlnak vissza. A legkorábbi ex libriseket Egyiptomban és Ninivében találták, persze ekkoriban még szó sem volt papírra nyomtatott művészeti alkotásról, kizárólag gyakorlati funkciót láttak el a papirusz tekercsbe dugott apró falapocskák vagy az agyagtáblákra hengerelt tulajdon bélyegzők. Majd 3 és fél ezer évvel ezelőtt III. Amenothep és Assurbanipal őrnoái az uralkodók könyvtárában a történelem legelső ismert ex libriseivel igyekeztek megóvni uraik féltett tulajdonát. A középkori kódexeket már kifinomultabb módon jelölték: a kötéstábla anyagába festették/vesték/aranyozták/préselték a tulajdonos címerét. Ezeket a jelöléseket – amelyek gyakran nem csak remek kézműves munkák, hanem igazi művészi alkotások – nevezik supra librossnak, és a legközelebbi „felmenője” az ex librisnek. A supra librosszal ellátott könyvekről, főként, ha a kötésük is egyforma volt, már messziről látszott kihez tartoznak (erre majd lesz példa a későbbiekben a Tóth Lajos Könyvtár könyvei közt is), és eltüntetésük, hamisításuk csak a könyv kötésének tönkretételével volt lehetséges. A drága, sok esetben akár több falut, birtokot érő ritka kódexeket még így is – biztos, ami biztos – szó szerint leláncolták, a tulajdonost pedig olykor a könyv belsejében is feltüntették, ekkor még csak a név egyszerű beírásával. A supra librosszal és láncsal ellátott könyvek legismertebb hazai példája Mátyás király kódexei, a Corvinák.

A klasszikus értelemben vett ex librisek a könyvnyomtatás megjelenésével szinte egy időben terjedtek el, bár már azt megelőzően is készültek drága könyvek számára fametszetes, úgynevezett nyomódúc technikával előállított könyvjegyek, és azonnal divatos kiegészítői lettek az egyre szélesebb társadalmi rétegek számára elérhető olvasmányoknak. Első fénykorukat a XVI. században élték a kis rajzos tulajdonlapocskák, és gyakran olyan neves művészek dolgoztak rajtuk, mint Albrecht Dürer. A mind művészeti, mind használati tárgyi, mind nyomdászati szempontból újdonságnak számító ex libris rendkívül népszerű lett, és Németalföldről indulva hamar meghódította a művelt Európát. Az ex libris iránt rajongó, az újdonságra és különlegességre fogékony európai „olvasó tábor” legalább olyan büszke volt művészi könyvjegyeire, mint magukra a könyvekre. Igen nagy vonzerőt jelentett az is, hogy míg egy-egy ismert alaplíra vagy könyvújdonságot akár többen is birtokolhattak, az ex libris minden esetben egyedi és kizárólagos volt. Sok ex libris rendelésekor a tulajdonosok már jó előre azt is figyelembe vették, hogy a divatos kis „lapocskák” kedvelt cseretárgyak lettek a kifejezetten erre szakosodó gyűjtők körében, így számos ex libris sosem került beragasztásra, hanem a művészek, és a divatos különlegességek rajongóinak magángyűjteményét gyarapították. Ez leginkább a XX. század első felében vált sokak szenvedélyévé, ekkor élte második fénykorát – vagy reneszánszát – az ex libris használata, készítése és gyűjtése. A gyönyörű munkákat eleinte rokon témájú, majd egyre inkább önálló kiállításokon mutatták be, a készítőket, a tulajdonosokat és a gyűjtőket legnagyobb büszkeségére. Az ex librisek iránti érdeklődés fokozottságát jelzi, hogy számos pályázat került kiírásra, különböző katalógusok készültek, 1909-ben pedig Kozma Lajos önálló kötetet szentelt az ex libriseknek, a későbbi években pedig saját szaklapjai és gyűjtői egyesületei is voltak. A hatalmas érdeklődést, valamint azt, hogy az ex libris tényleges művészi értéket hordoz, mi sem támasztja alá jobban, mint hogy hazánk legnevesebb intézményei lettek a legnagyobb gyűjtők: az Országos Széchényi Könyvtár ötven-, az Iparművészeti Múzeum hetvenezres példányszámú gyűjteménnyel rendelkezik.

Izgalmas és örömteli felfedezés számomra, hogy napjaink virtuális kultúrájának szinte mindent elsöprő előretörése nemhogy elfeledtette, hanem még inkább előtérbe helyezte a hagyományos, kézzelfogható, saját történettel, illattal és oly gyakran titkokkal rendelkező könyvek szeretetét, és ezzel együtt az ezt a személyes, különleges kapcsolatot minden másnál jobban kifejező, egyedi, összetéveszthetetlen, csak a valódi könyvbe beragasztható kis lapocskát, az ex librist.

Nézzük, milyen típusai, formái vannak az ex librisnek:

A tulajdonos szerint:

- kiadói ex libris
- könyvtári ex libris
- testületi ex libris
- adományozói ex libris
- tulajdonosi ex libris

Szintén széles technikai szempontból is a választék:

- klasszikus, nyomdatechnikával sokszorosított grafikai alkotás
- tipográfiai ex libris
- tulajdon bélyegző
- ex libris pecsét
- kötéstábla ex libris (külső és belső supra libros)

Megjelenés szerint:

- grafikai műalkotás
- testületi vagy személynév
- fotó
- címer

Téma szerint a teljesség igénye nélkül:

- foglalkozás
- heraldikus
- mitológiai
- vallási
- kedvtelés/hobbi
- természet
- életút

A Tóth Lajos Könyvtár könyvei közt az ex librisek minden fent említett típusára találunk példát.

A tulajdonosok mellett természetesen a készítők is fontosak, ők elsősorban a grafikai műalkotások kapcsán kerülnek előtérbe. Egy-egy könyvjegy érdekességét, értékét a készítő személye is nagyban befolyásolja.

- Kiadói ex librisek: Fischer, Teubner, Brandstatter, Zikfeldt
- Supra libros: Magyar Természettudományi Társulat, Magyar Orvosi Könyvkiadó
- Könyvtári ex librisek: The New York Academy of Medicine – Library, Pécsi Erzsébet Tudományegyetem Bőr- és Nemibeteg Klinikájának Könyvtára
- Testületi ex librisek: Budapesti Székesfőváros Állat- és Növénykertje, Kórbonctan Pécs, Élettani Intézet
- Adományozói pecsétek és ex librisek: Krayzell Aurél, Hóman Bálint, Böke Gyula
- Tulajdonosi pecsétek és ex librisek: Verebely Tibor, Szily Kálmán, Reuter Kamillo, Tangl Ferenc, Iványi Ernő, Kenessey Aladár, Faludi Géza, Ernst Strauch, Entz Béla, György Gábor, Tibor Ervin, Hüttl Hümér, Tóth Lajos, Lobmayer Géza, Franz Keibel, Paul Fraisse, Hartmann Lajos, Ritoók Zsigmond, Novák Ernő, Ferencz Dénes, Visznecky Béla, Klasz Pál, Chrapek Edgar

A legegyszerűbb a fent említettek közül a tulajdon bélyegző, ez klasszikus értelemben nem igazi ex libris, bár esetenként szerepel rajta ez a kifejezés is. Olcsó és gyors eljárás, főleg, ha egyszerre sok könyvben kell megjeleníteni a tulajdonost, ezért leginkább akkor került használatra, ha hagyatékot dolgozott fel a fogadó könyvtár. Ilyen többek közt Böke Gyula, Schmidt Pál, Gorka Sándor és Tuszkai Ödön adományozói pecsétje. [1. ábra]

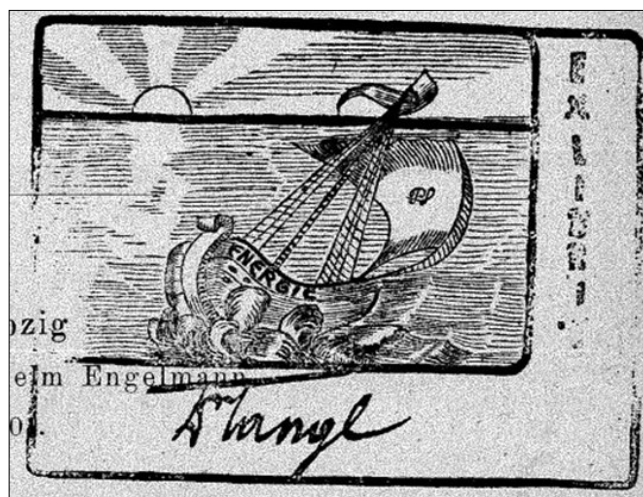
1. ábra Böke Gyula tulajdonbélyegzője

Természetesen számos esetben maga a tulajdonos is ezt az egyszerű módszert választotta, Chrapek Edgar (1887-1926) budapesti sebész főorvos például gyakran egyszerre kettőt is belepecsételt a könyveibe, továbbá aláírásával is ellátta, és nem egyszer még igazi, papírból készült tipográfiai ex librist is ragasztott bele. Biztos, ami biztos.[2. ábra] Körpecsétjén az orvoslás ősi szimbóluma, a kígyó tekeredik fel a tudás jelképének, a bagoly-nak a csőrére. Az ovális pecsétet valószínűleg utólag, a könyvadományt átvevő Tóth Lajos könyvtár dolgozói pecsételték bele.

2. ábra Chrapek Edgar által használt pecsétek és tulajdonjegy

Jánossy Boldizsár és Tangl Ferenc bélyegzőjén [3. ábra] már megtaláljuk az ex libris kifejezést: az előbbi egyszerű, a nevet és az ex libris feliratot tartalmazó pecsét, a másik viszont egy szépen kidolgozott, nagyméretű, vitorlást ábrázoló bélyegző, és innen már csak egy lépés a nyomdatechnikával sokszorosított grafika, amely önálló kis alkotásként is megállja a helyét. Természetesen a tulajdonbélyegzők közt kell megemlíteni Tóth Lajos magán-, és a róla elnevezett könyvtár könyvtári pecsétjét. Utóbbit jellegzetes bíbor színű tintával nyomták a dokumentumokra. Tulajdonosi bélyegző található még Willy Meyertől, Farnady Elemérről, Burger Pétertől, Visznecky Bélától és természetesen Pekár Mihálytól is. Ezek többnyire kerek bélyegzők, az oválisat minden esetben az adományt fogadó intézmény használta.

3. ábra Tangl Ferenc ex libris bélyegzője

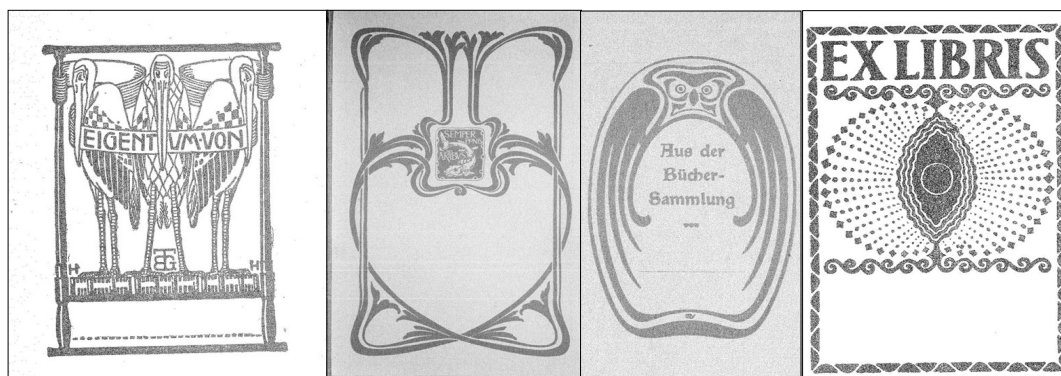
Különleges és igen régi kategória a supra libros, a kötéstáblára nyomtatott, vagy vésett, festett, akár a kötés anyagába hímzett tulajdon jel. [4. ábra] Erre is van példa a Tóth Lajos Könyvtár könyvei közt, az 1841-ben alapított Magyar Természettudományi Társulat supra librosa, ami egyben a testületi ex libris kategóriába is bele tartozik. Ugyanide tartozik az 1862-es alapítású Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat kötéstáblába préselt tipográfiai supra librosa is. Ezek a kiadványok szép példái az egyforma kötésben, egyforma jelöléssel ellátott könyveknek, a polcon már messziről szembe tűnnek, keresni sem kell őket.

4. ábra Supra libros a Magyar Természettudományi Társulat és a Magyar Orvosi Kiadó Társulat kötéstábláin

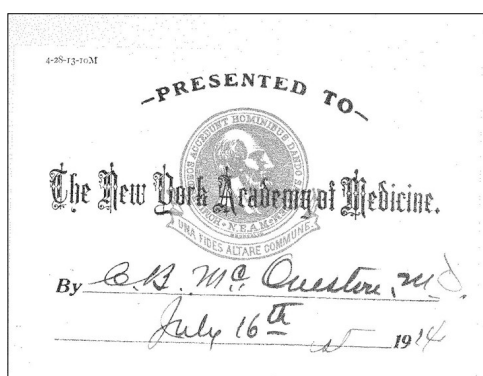

Itt kell megemlíteni a kiadói ex libris egy másik, igen kedves és figyelmes típusát: a kötéstábla belső felébe nyomtatott üres, a leendő tulajdonos által kitölthető biankó ex libris-t. [5. ábra] Számos kiadó él ezzel a lehetőséggel manapság is; könyvtárunk régi könyvei közt a Fischer kiadó halas, valamint a „Semper bonis artibus” feliratot tartalmazó, a Teubner kiadó komoly marabukat ábrázoló és „Eignet um von” felirattal ellátott, a Brandstatter kiadó baglyos, „Aus der Büchersammlung von” feliratos, és a Zikfeldt kiadó „Ex libris” feliratú, nonfiguratív szecessziós darabjai találhatók meg.

5. ábra Különböző kiadók könyvjegyei

A klasszikus, papíralapú, nyomtatott ex libris bemutatását a könyvtári, illetve intézeti példákkal kezdem. változatban maradt ránk az 1847-ben alapított New York Academy of Medicine ex librise, amelyen Hippokratész arcképe, és két jelmondat látható: „Una fides altare commune” és „Homines Deos accedunt Hominibus dando salutem” (Cicero).[6. ábra]

6. ábra Könyvtári ex libris

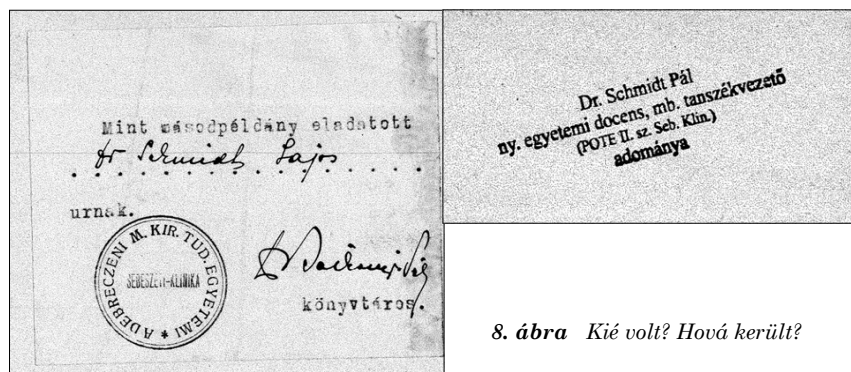
A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Kórbonctani Intézetének ex librisén két igen gyakori szimbólumot, mikroszkópot, és könyvet tartó kezét láthatunk egyértelmű utalásként a lexikális és a gyakorlati tudás elválaszthatatlanságára. Külön érdekesség, hogy a kép alatti felirat megemlíti a könyv beszerzésének forrását és időpontját. A Bőr- és Nemibeteg Klinikának szintén volt nyomtatott könyvjegye, ezen a dokumentum leltári adatait is feltüntették.[7. ábra]

7. ábra Intézeti könyvjegyek

Ehhez hasonló az a kis lapocska, amelyet a „Debreczeni M. Kir. Tud. Egyetemi Sebészeti-Klinika” könyvtárosa ragasztott be a könyvtár által felesleges duplum példányként eladott könyvbe, megnevezve a vevőt, az intézményt, a könyvtárost, és az eladás okát is. Ez nem klasszikus értelemben vett ex libris, de igazi könyvtörténeti

csemege. A vevő Dr. Schmidt Lajos (1893-1957) sebész, egyetemi tanár volt, aki először Debrecenben, később a pécsi orvosi karon dolgozott. Fia, Dr. Schmidt Pál (1937-) később a könyvtárnak adományozta a kötetet, erről az adományozásról a címlapon találunk egy adományozói pecsétet. A pecsétek és lapok segítségével a könyv egész története végig követhető: kié volt, honnan hová került. [8. ábra]

8. ábra Kié volt? Hová került?

Ez figyelhető meg Iványi Ernő (1868-1915) orvos egyik ráánk maradt könyvében is. Az önkéntes mentőorvosként is dolgozó, munkájáért 1908-ban Koronás Arany Érdemkeresztrel kitüntetett Iványi doktor végtelenül egyszerű, tipográfiai könyvjegyén a könyv saját könyvtárában elfoglalt helyének sorszámát is felvezette. Az apró kis ex libris jól mutatja az könyvszerető orvos szerénységét és pontosságát. Könyvei közül ez a példány (és lehet, hogy további darabok is) György Gábor gyűjteményébe került, ennek a gyűjteménynek orvosi vonatkozású kötetei pedig vásárlás és adományozás révén a Tóth Lajos könyvtárba. A kötetben mindhárom ex libris és pecsét szerepel. [9. ábra]

9. ábra Egy könyv útja a pecsétek tükrében

Budapest Székesfőváros Állat- és Növénykertje könyvjegye 1914-ből maradt ránk. A könyvjegy nagyobb részét figyelmeztető felirat foglalja el, a bal felső sarokban viszont található egy szép, címerpajzsos, állat figurás ábra: Budapest fővárosunk címere. [10. ábra] A címerpajzs gyakori eleme az ex libriseknek, a legkorábbi ex libris típus éppen a heraldikus, azaz címeres ex libris, de a későbbi könyvjegyeken is gyakran megtalálható, akár stilizált formában is.

10. ábra Budapest Székesfőváros Állat- és Növénykertje könyvjegye, és különösen szép címere

Ezzel eljutottunk a klasszikus ex librisekhez, a sort természetesen a legrégebbi formái közé tartozó címeres ex libris bemutatásával kezdem. Erre két példát találtam: nagyszigeti Szily Kálmán nyelvész, természettudós (1838-1924), és gálszécsi Ritoók Zsigmond belgyógyász (1870-1938) könyvjegyét. [11. és 12. ábra] Előbbi különös jelentőséggel bír, hiszen az 1926-ban alapított Tóth Lajos Könyvtár magját Szily Kálmán megvásárolt hagyatéka adta. Az oroszlanos, koronás címerpajzson oszlopsort és csillagokat is látunk, alatta Szily Kálmán aláírás pecsétje olvasható.

Ritoók Zsigmond könyvjegyének külön érdekessége, hogy a Nap-Hold-Csillag hármas együtt jelenik meg, a hatágú csillagot farkas tartja a kezében, a napkorong angyalok háta mögött ragyog, a félholdat pedig turbános férfi fején látjuk.

11. ábra A Szily család címere ex libris-en

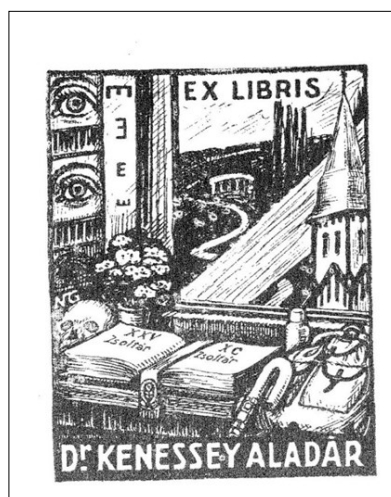

12. ábra Ritoók Zsigmond heraldikus könyvjegye

Verebély Tibor (1875–1941) sebész, patológus könyvjegye Almásy Denise grófnő [Almásy Dénesné, Almásy-Teleky Éva] (1893-1984) festő, grafikus alkotása. [13. ábra] A főnemesi családból származó művésznő Németországban tanult, 1939-től a volt Ernst-Múzeum igazgatónője, több más ex libris mellett a Gyulai Kórház könyvjegyét is ő rajzolta. A kép sokat elárul tulajdonosáról: a koponya, a kasza a halállal nap, mint nap való szembe-sülés jele, ahogy a könyvek és a mikroszkóp az állandó kutatómunkáé. „Ahogy fent, úgy lent” – a mikroszkóp nagytestvére, a távcső a csillagászat iránti érdeklődést, a kutya pedig a legkedvesebb négylábú társ szeretetét fejezi ki. Mint oly sokszor már, itt is megjelenik a hold és a csillagok: a tudós elme vágya a végtelen természet megismerésére. Az ablak boltívén középen egy apró családi címer látható, körötte felirat: „Leges naturae aeternae super omnia”.

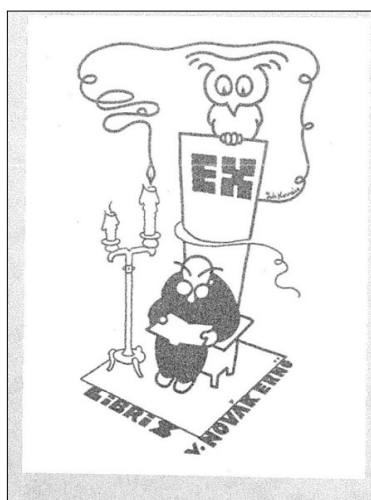
13. ábra Ahogy fent, úgy lent

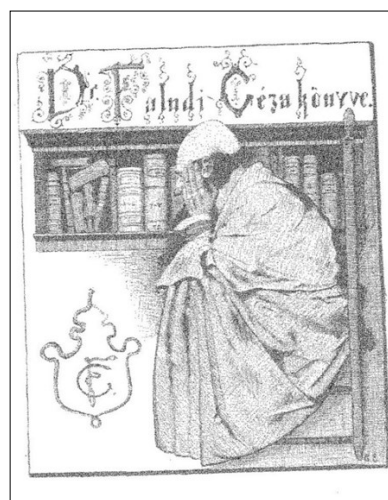
14. ábra A „legpécsibb” ex libris

Igen hasonló Kenessey Aladár (1872-1971) szemész, kórházi főorvos ex librise. A pécsi Szemészeti Klinika megalapítója 90 éves koráig aktívan dolgozott, munkája mellett pedig számos egyéb elfoglaltságnak is hódolt: tagja az 1891-ben alapított Mecsek Egyesületnek, de szívesen fotózott is, kiváltképp érdekelte a sztereoszkópia. Könyvjegyén nyitott ablak előtt látjuk a tulajdonos számára fontos dolgokat: a szemvizsgáló táblákat, a természet szeretetét jelző virágsokrot, a zsoltáros könyvet – Kenessey Aladár 28 éven át töltötte be a református egyházmegye főgondnoki tisztségét – és a túrabotot a hátizsákkal. Az ablakon kitekintve pedig templomtornyot, és a mecseki sétaút mellett a csodaszép Ilonka pihenőt, amelyet felesége, Szántó Ilona tiszteletére építtetett 1934-ben. [14. ábra] A zsoltáros könyv mögött pedig ezen a képen is megbújik a halál elkerülhetetlenségére utaló koponya. A koponya felett látható az ex libris készítőjének, Nikelszky Géának (1877-1966) jellegzetes NG monogramja. Nikelszky Géza iparművész eredeti szakmája keramikus, festő, de emellett verseket, novellákat, műkritikákat írt, és nem utolsósorban ex libriseket rajzolt. A Zsolnay-gyár munkatársaként 52(!) éven át tervezte a szebbnél szebb vázákat, csempéket, tálakat, de emellett templomi oltárt, szőnyeget és bútorokat is. Az általa készített könyvjegy a múlt századi Pécs két igen jelentős, meghatározó és talán a két legsokoldalúbb polgárát köti össze.

Vitéz Novák Ernő (1908-1997) sebész könyvjegye olvasó férfit ábrázol, magas támlás székét a gyertyaláng füstje öleli körbe, tetejéről a bölcsesség madara, a bagoly figyel. [15. ábra] A képen dinamikusan váltakoznak az egyszerű, szögletes vonalak és a lendületes hurkok, a kép egyszerre sugall könnyedséget és stabilitást. Az olvasó alak nagy, kerek szemüvege, kopasz feje búbjára vont szemöldöke, és a bagoly ugyan olyan hatalmas szeme, és hasonló vonallal meghúzott fülei mókás párhuzamot vonnak a két alak közé. Nem véletlen a rejtett humor: az alkotó, Sch. Kovács Kálmán (?-1946) illusztrátor, grafikus – nevét aprócska betűkkel rejtette el a kanyargó füstben – leginkább karikatúrákat készített, vidám, finoman ironikus alkotásai a kor számtalan magazinját díszítették, „trükkfilm” készítésével pedig elsők közt foglalkozott nem csak hazánkban, hanem a nagyvilágban is. Saját magát „Walt Disney úttörőjének” tartotta, ám rendkívül visszahúzódo személyisége elzárta előle a világhírnévhez vezető utat.[2]

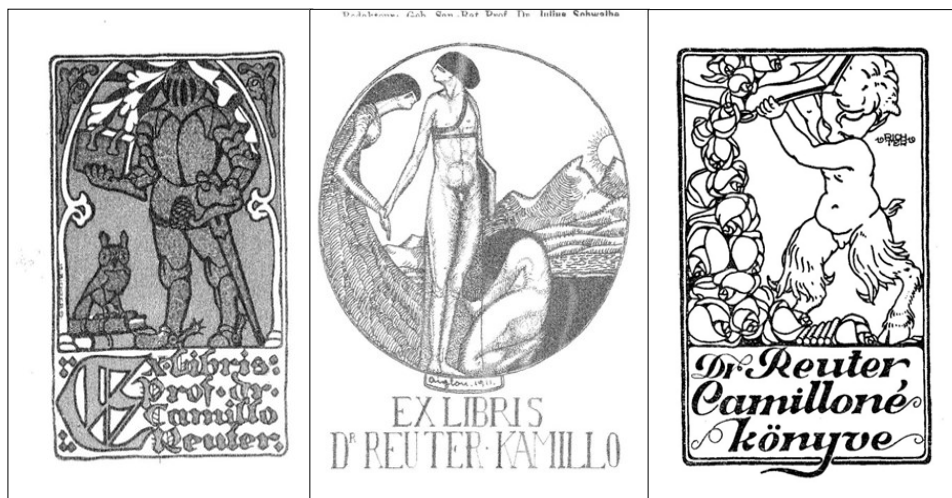
15. ábra Karikatúra a könyvjegyen

16. ábra A polihisztor könyvjegye

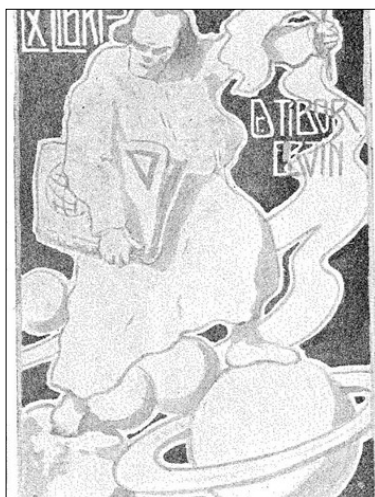
Faludi (1865-ig Krenn) Géza (1840-1885) gyermekorvos, numizmatikus, gyorsírástörténész igazi polihisztor volt. [16. ábra] Ex librisén Novák Ernőéhez hasonlóan támlás székén gondolataiba mélyedő, könyv fölött töprengő férfit látunk, mellette kötetekkel zsúfolt könyvespolc. Hosszú orvosi (talán műtős?) köpenye testét, keze arcát fedi el. Nem tudni, a titokzatos alak gondterhelt, vagy csak mélyen elmélkedik, de az ábrából finom kidolgozottsága mellett is súlyos zárkózottság, megközelíthetetlenség érződik. Az alsó sarokban fonalas, stilizált címerpajzs látszik.

Id. Reuter Camillo (1874-1954) elmeorvos, természetvédő igazi rajongója volt az ex librisnek. Nem csak használta, gyűjtötte is a könyvjegyeket! Természetesen a könyvekkel együtt. Hatalmas magánkönyvtára volt, ex libris, növény- és térképgyűjteménye. Ő maga is több ex librist használt, a fellelt 5 féle közül (elképzelt, hogy még több is van) régi könyveinkben két típus maradt ránk, valamint a felesége által használt könyvjegy egy példánya is. [17. ábra] Korai könyvjegyeit Sassy (Aiglon) Attila (1880-1967) festőművész, grafikus készítette, ezek közül nálunk egy 1911-ből származó, három alakot kör alakú képben ábrázoló ex libris található meg. A szecessziós képen középen férfi áll, kezében könyv, mellette két nő, a háttérben hegyek és napkorong. A későbbi, 1919-ben készült könyvjegy Ifj. Richter Aladár (1898-1950) grafikus, festő, az 1926-ban megalakult Iparművészek Országos Egyesületének alapító tagja munkája, aki a Pécsi Tudományegyetem címerén is dolgozott Pekár Mihály megbízásából 1925-ben. Ezen a képen is egy könyvet tartó alakot látunk, ezúttal egy páncélos lovagot, társa a már megszokott bölcsesség madara, a bagoly. Szintén az ő műve Reuter Camilloné ugyan ebben az évben készült ex libris-e. Ezen a kedves, kifejezetten nőies kis képen gyermek szatír emel feje fölé könyvet, amelyből rózsák hullanak a földre.

17. ábra Reuter Camillo több ex librist is használt

Tibor Ervin ex librise az egyik legdrámaibb a sorban: a hosszú köpenyes alak a naprendszer bolygóin áll, jobb lába a Földön, a bal a Szaturnuszon, bal kezével a tejutat ragadja meg, a jobban – mi más – könyv látható. A kép igen hatásosan szemlélteti a tudományt művelő ember hatalmát a világmindenség fölött. A kép bal alsó sarkában a művész aláírása is bár nehezen, de olvasható: Gremesperger Ernő (1885-1918). A festőművész Zsámbecon született, iskolai rajztanárként dolgozott. Főleg aktot és csendéleteket festett, képei jelenleg is keresettek.[18. ábra]

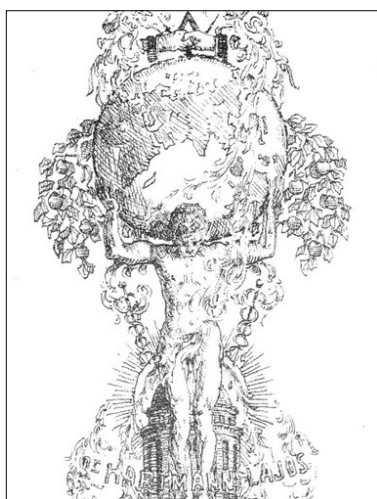
18. ábra A legdrámaibb ex libris

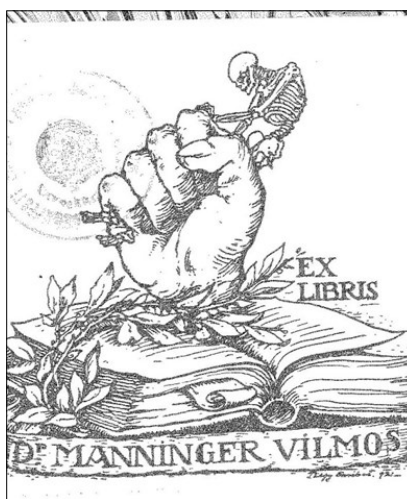
19. ábra A halál elkerülhetetlen

Hüttl Hümér (1868-1940), akit a „szike Paganinije” -ként is emlegettek, könyvjegyre a homokórát, a múló – gyakran igen gyorsan – idő jelképét választotta. [19. ábra] A jelmondat: „Vulnerant omnia, ultima necat” figyelmeztetés, hogy a halál elkerülhetetlen, orvosként az életet meghosszabbítani, a szenvedést enyhíteni lehet, de az időt megállítani és a halált elkerülni nem. Hüttl professzornak, a gyomorvarró gép feltalálójának könyvtárában számos mű éppen a halállal, annak filozófiájával foglalkozott; sebészként nap, mint nap szembesült az idő múlásával, az élet múlandóságával. Ex libris-ének egyszerűsége drámaiságában vetekszik Tibor Ervin könyvjegyével.

Hartmann Lajos (1878-1929) kassai sebész főorvos, a Magyar Sebésztársaság alapító tagja, a tüdőbetegségek gyógyításának elkötelezettje. Aprólékosan kidolgozott könyvjegyen jelképek egész sorát vonultatja fel. A központi alak a görög mitológia jól ismert alakja, Atlas, aki a földgömböt (eredetileg az égboltot) tartja a vállán. A földgömb két oldalán gyümölcsöző fák, Atlas mellett jobbról és balról is a kígyós hírnököt látható. Alattuk kupolás épület és ragyogó napkorong. Az egész kompozíció alapja pedig könyv: ezen nyugszik az „egész világ”. A kép legtetején egymásba kulcsolódó kezek és a szabad kőművesek körző-derékszög jelképe látható. Izgalmas helyen, a könyv gerincén rejtette el a készítő apró, csak nagyítóval látható betűkkel a nevét. Radnai Géza (1873-1923) szobrászvész, márvány és érc mellett szívesen vett kezébe tollat és papírt is. A több neves külföldi és hazai díjat kapott művész karikatúrákat és ex libris-eket is készített főleg fiatal, tanulóévei alatt. Pályája elején ezzel biztosította megélhetését, finanszírozta külföldi tanulmányait. Hartmann doktor, aki a Deutsche Gesellschaft für Chirurgie tagja volt, valószínűleg Németországban találkozott a művésszel, erre utalhat a könyv gerincén látható másik, Berlin felirat.

20. ábra Jelképek tárháza

21. ábra Manninger Vilmos könyvjegye

Pálffy Erzsébet készítette Manninger Vilmos (1876-1945) sebész, a Magyar Sebésztársaság másik alapító tagjának és a rák elleni küzdelem magyar úttörőjének könyvjegyét 1921-ben. Az ábra szintén gyönyörű szimbóluma annak, ahogy a tudást birtokló orvos megküzd a halállal. A nyitott könyvből kiemelkedő kéz ökölbe szorítja a halált megtestesítő, ellenálló, szabadulni igyekvő csontvázat. A kezet és a könyv lapjait babérkoszorú fonja körbe. Mint számos orvos kollégája, Manninger Vilmos is az élet oltalmának, a szenvedés enyhítésének és a túl korai halál legyőzésének szentelte életét. A rendkívül művelt, több nyelvet is kiválóan beszélő orvos nagylelkűsége is példás volt: saját apai örökségét, egy nyaralót, és a hozzá tartozó birtokot ajánlotta fel árva és állandó orvosi felügyeltre szoruló gyermekek számára.

Lobmayer Géza (1880-1940), a magyar tüdősebészet megalapítója számára a Münchenben élő, magyar származású karikatúrista, Mathilde Ade (1877-1953) grafikus művész készített ex libris-t. A művésznő csak külföldön alkotott, több mint 200 könyvjegy és számtalan aprólékosan kidolgozott színes karikatúra jelzi termékeny pályafutását. Az 1905 körül, több színben is kinyomtatott klisé személyes kedvencem. Egyik érdekessége, hogy hasonlóan Hüttl Hümér könyvjegyéhez, ezen az ábrán sem találunk könyvet, ellentétben az összes

többi ex librisszel. A csontváz képében megjelenő halál viszont itt van: Atlas helyett ezen a képen ő tartja vállán a földgömböt, a tudás – vagy árulás – kígyója az egyenlítő mentén öleli azt körbe. Az elkerülhetetlen végzet felett pedig egy fiatal pár ölelkezik: önfeledt szerelmük diadala az élet, amely úrrá lesz a halál felett. Mögöttük a Tejút fényes csillagai ragyognak.[22. ábra]

22. ábra A szerelem legyőzi a halált

Az utolsó könyvjegy már egy új, modern művészeti ág, a fotóművészet terméke. Entz Béla (1877-1959) patológus, kutatóorvos könyveit saját fotójával jelölte meg, de ha jól megnézzük, a kép minden jellegzetességét a magán viseli a klasszikus ex librisnek. A nyitott ablak előtt ülő, munkájába mélyedő tudós: akár csak Faludi Géza vagy Verebely Tibor könyvjegyén. A legjellegzetesebb motívum, a könyv is megjelenik, az orvosi hivatást jelentő fehér köpeny pedig Tibor Ervin ex librisén köszön vissza. [23. ábra]

23. ábra Új idők, új ex libris

Az ex libris alkotói közt – ahogy bizonyára már az olvasónak is feltűnt – szép számmal találunk hölgyeket. A könyvjegy használata nem csak a bibliofil orvostársadalomban volt igen elterjedt, a művészek is előszeretettel készítették a kor divatos kis képecskéit. Kedveltek, jól eladhatóak és a XX. század elején hatalmas népszerűségnek örvendtek. Komoly gyűjtés folyt, kiállításokon, szaklapokban lehetett bemutatkozni általuk, és nem utolsósorban jövedelmező termék is volt. A hagyományos festészet terén kissé háttérbe szoruló művésznők nagy lehetőséget találtak a kor kedves és divatos „apró rajzocskáiban”. Az ex libris igen személyes: a megrendelő olyan műalkotást kér és kap, amely hűen tükrözi személyiségét, hivatását, szinte egész életét a világ elé tárja. Ebben a bensőséges megrendelő-alkotó kapcsolatban a művész hölgyek könnyen megtalálták a számukra kedvező lehetőséget, hiszen ez a fajta meghitt kapcsolat pont az ő terepük volt. Az ex libris mindig valakinek készül. Sosem „csak úgy”. Igazi, személyes ajándék, és gyakran a valóságban is az volt. Kedves barát, ismerős, pártfogó részére egy igazán egyedi és szívhez szóló ajándék.

A múlt század elején a könyvjegyek iránti hatalmas kereslet igencsak pezsdítő hatással volt a grafikai termékek piacára. Ugyanakkor a divat és a népszerűség sajnos a minőség rovására is ment, ahogy Vitéz Barcsay

Andrásné Weissenbach Jeanette fogalmaz: „Sok gyűjtő csak azért csináltatott ex librist, hogy legyen csere-anyaga. Ennek következtében számos értéktelen és ízléstelen ex libris keletkezett.”[3]

A másik népes alkotótábort a karikatúristák adják. A könyvjegy a maga tömörségével és személyességével tálcán kínálja magát a drámaiság és a humor virtuózainak. Már a legkorábbi nyomtatott könyvjegyben is, a fametszés technikájával 1450 körül Hans Knabensberg számára készült ex libris-en megjelenik egy tréfás szóvicc. A tulajdonos becenevére (Iglér) utaló kép egy sünt ábrázol.[4] Az ex libris fénykorában számtalan módosítás, pajzán vagy éppen lírai ábrácska készült. A karikatúra mestereinek biztos anyagi forrást és egyben könnyed „kikapcsolódást” is jelentett egy-egy könyvjegy elkészítése. A humoros, bájos, ám tulajdonosára rendkívül jellemző ex libris legszebb példája a könyvtárunkban megtalálhatóak közül talán vitéz Novák Ernő gyertyafényes-baglyos rajzocskája.

Az ex librisek érdekessége, hogy egyetlen képbe gyakran egy egész élettörténetet, egy ember egész személyiségét belesűrítik. Természetesen emiatt igen sok szimbólum jelenik meg a rajzokon. Orvosi könyvjegyekről lévén szó a fent bemutatott alkotásokon számos hasonló szimbólumot találunk. A könyv szinte mindig „alapdarab”, csupán két ex libris van, ahol nem láthatjuk. A másik igen gyakori ábra a csontváz, vagy koponya. A halál metaforájaként jelenik meg, és orvosként mindenki másnál gyakrabban találkoztak vele a bemutatott könyvjegyek tulajdonosai. Akár nyíltan, akár rejtve, de sok képen megjelenik. Hasonlóan kedvelt szimbólum a bölcsességet jelképező bagoly, erre is láthatunk több példát a bemutatott képeken, egyéni könyvjegy mellett kiadó társulat is szerepeltette Pallas Athéné szent madarát. Több képen is megtalálható a kígyó, az orvosok és gyógyszerészek talán legtöbbször szerepeltetett, ikonikus állata. Az orvosi foglalkozásra utaló tárgyak megjelenítése is gyakori: a pálca a kígyókkal, mikroszkóp, szemvizsgáló tábla, de más eszközök is gyakoriak orvosi ex libriseken, nálunk leginkább ezekre van példa. Az óra, homokóra az idő végeességére hívja fel a figyelmet, orvosi ex librisekről lévén szó pedig a halállal való versenyfutást is jelentheti. Érdekes, hogy az univerzum is milyen gyakori téma; a kozmosz végtelenségét és a benne rejlő tudást megismerni – sőt, gyakran uralni vágyó – ember egyrészt reménytelen, másrészt ember feletti erőfeszítését látjuk több képen is, de a bolygók, és főleg a Nap-Hold-Csillag hármas már a heraldikus ex libriseknek is alapelemei. Itt fontos megjegyezni, hogy a heraldikus ex libris legfontosabb, központi eleme, a címerpajzs a későbbi könyvjegyeken sem ritka, bár központi szerepét elveszti, néha csak stilizált körvonala látható, és néha tényleg „keresni kell”. Ezek persze csak a leggyakoribb szimbólumok, mellettük számtalan ritkább, személyesebb vagy különösebb ábra enged betekintést az ex libris tulajdonosának életébe.

Hivatkozások

- [1] Mendöl Zs.: Az ex libris. Baranyai Könyvtáros 1985. 13. 1. 36.
- [2] Janovits I.: Emlékezés. Sch. Kovács Kálmánra. Diárium 1947. 17. 1. 35.
- [3] Weissenbach J.: Az ex libris és a könyv. Magyar Könyvszemle 1942. 66. 1. 47.
- [4] Jobst Á.: Ex libris medicinae. Comm. de Historia Artis Medicinae. 1996. 29. 149-157.

Felhasznált irodalom

- Arady K.: Magyar orvosok ex librisei. Orvosi Hetilap. 1959. 100. 10. 304-306., 373-376.
- Gyöngy K.: Magyar karikatúristák adat- és szignótára: karikaturisták, animációs báb- és rajzfilmesek, illusztrátorok, portrérajzolóok 1848-2007. Bp. 2008.
- Horváth H.: Magyar ex librisek. 1525-1985. Bp. 1985.
- Jobst Á.: Ex libris medicinae Comm. de Historia Artis Medicinae. 1996. 29. 149-157.
- Molnár B.: Kassa orvosi története. Kassa. 1944.
- Szállási Á.: Magyar orvosi ex librisek. Orvosi Hetilap 1991. 132. 1. 544-545.
- Szili E.: A magyar ex libris első évszázada. Szombathely. 1992.
- Weissenbach J.: Az ex libris és a könyv. Magyar Könyvszemle 1942. 66. 1. 47.
- https://hu.wikipedia.org/wiki/Ex_libris [2016.08.29]

Balról lefele:
Dr. Fischerné Dr. Dárdai
Ágnes
Ésik Szabolcs
Lengvári István
Dr. Schmelcz-Pohánka
Éva

Lent középen:
Dr. Gracza Tünde

A plakátot Balogh Fanni
tervezte

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
UNIVERSITY OF PÉCS

MEGHÍVÓ

**90 ÉVES A PTE EGYETEMI KÖNYVTÁR ÉS
TUDÁSKÖZPONT PEKÁR MIHÁLY
ORVOSI - ÉS ÉLETTUDOMÁNYI
SZAKKÖNYVTÁR**

Ünnepi megemlékezés

Helyszín: PTE ÁOK TANÁCSTEREM
(PÉCS, SZIGETI ÚT 12. 1. EMELET)

Időpont: 2016. SZEPTEMBER 30. PÉNTEK 11.00 ÓRA

A VENDÉGEKET KÖSZÖNTI: DR. FISCHERNÉ DR. DÁRDAI ÁGNES
EGYETEMI TANÁR, A KÖNYVTÁR FŐIGAZGATÓJA ÉS
DR. MISETA ATTILA EGYETEMI TANÁR, A PTE ÁLTALÁNOS
ORVOSTUDOMÁNYI KAR DÉKÁNJA

Program:

11.00 – 11.15 ÉSIK SZABOLCS: PEKÁR MIHÁLY ÉLETE KÉPEKBEN
11.15 – 11.30 LENGVÁRI ISTVÁN: PEKÁR MIHÁLY MUNKÁSSÁGA
 LEVÉLTÁRI DOKUMENTUMOK ALAPJÁN
11.30 – 11.45 DR. KARÁDI ZOLTÁN: PEKÁR MIHÁLY TUDOMÁNYOS
 MUNKÁSSÁGA
11.45 – 12.00 DR. SÜLE TAMÁS: PEKÁR MIHÁLY ÉS A KIS AKADÉMIA
 KÁVÉSZÜNET
12.15 – 12.30 DR. SCHMELCZER-POHÁNKA ÉVA: A TÓTH LAJOS
 KÖNYVTÁR ÉS AZ ORVOSKAR INTÉZETI ÉS KLINIKAI KÖNYVGYŰJ-
 TEMÉNYEI AZ ERZSÉBET TUDOMÁNYEGYETEM IDŐSZAKÁBAN
12.30 – 12.45 DR. GRACZA TÜNDE: POSSESSOROK NYOMÁBAN,
 A TÓTH LAJOS KÖNYVTÁR ÁLLOMÁNYÁT LAPOZGATVA
12.45 – 13.00 REGELE TÍMEA: SEMPER BONIS ARTIBUS:
 EX LIBRIS A TÓTH LAJOS KÖNYVTÁR ÉS AZ ELŐD KÖNYVTÁR
 GYŰJTEMÉNYÉBEN

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont

Fent középen a PTE
Művészeti Kar hallgatói:
Németh Rebeka és
Galántai Péter

Jobbról lefele:
Dr. Miseta Attila
Dr. Karádi Zoltán
Dr. Süle Tamás
Regele Tímea

A fotókat Péter Zsuzsanna
és Szarka Veronika
készítették

A folyóirat célja:

Az Orvosi Könyvtárak folyóirat célja aktuális orvosi könyvtárosi, könyvtárszakmai és egészségügyi témájú információk közlése. Ezen belül megjelentet eredeti és összefoglaló közleményeket, beszámolókat, híradást ad szakmai képzési lehetőségekről, úti jelentéseket, MOKSZ tagkönyvtárakat érintő híreket közöl, valamint az orvos és könyvtáros szakma képző intézményeinek hallgatói számára publikálási lehetőséget biztosít, közli a hallgatók írásait, illetve azok kivonatát. A kéziratok elbírálásának, illetve elfogadásának joga a szerkesztőséget illeti. Az eredeti közlemények elbírálása peer-review rendszerben történik.

Kéziratok beküldése:

A kéziratokat a szerkesztőség a gracza.tunde@lib.pte.hu e-mail címen fogadja. Az eredeti közlemények Orvosi Könyvtárakban való publikálásának feltétele, hogy a cikk korábban még nem jelent meg és az Orvosi Könyvtárakhoz való benyújtással egy időben máshova még nem került beadásra, valamint a kézirat benyújtását valamennyi szerző jóváhagyta és a közlemény a Helsinki deklaráció (1975, revízió 2008) előírásainak megfelel.

Az eredeti közlemények szerkezete:

A címlapon magyar és angol nyelvű cím, szerző(k) neve és munkahelye(i) (a szerző neve mellett felső indexszel jelölve); magyar és angol nyelvű összefoglaló max. 80-80 szó terjedelemben, megfogalmazásában a közlemény lényegét megragadó és annak szerkezetét követő; magyar és angol nyelvű kulcsszavak (max. 4-4); rövidítések jegyzéke (angol nyelvű rövidítések lehetőség szerinti lefordításával); szöveg (bevezetés, cél, módszer, eredmények, discussio/megbeszélés); irodalomjegyzék (Vancouver stílus); táblázatok, ábrák; táblázatok és ábrák jegyzéke; levelező szerző elérhetősége.

A Szerkesztőség címe: 7624 Pécs, Szigeti út 12.

A megjelent közlemények tartalmáért a szerzők felelnek.

For the content of the articles the authors are responsible.

Fotó: Ésik Szabolcs

Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetségének
 negyedévenként megjelenő hivatalos lapja
 ISSN 2061-036X (nyomtatott)
 ISSN 2061-0378 (online)
 Borítóterv: Ésik Szabolcs
 Honlap: <http://http://moksz.webnode.hu/>
 Facebook: <https://www.facebook.com/orvosikvtarak>
 Kiadja: A Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetsége
 1125 Budapest, Diós árok 3.
 Tel: +36 1 354-5369
 Lapigazgató:
 Dr. Palotai Mária, PhD – MOKSZ elnök
 E-mail: palotai.maria@aeek.hu
 Főszerkesztő:
 Dr. Gracza Tünde
 E-mail: gracza.tunde@lib.pte.hu
 Társszerkesztő:
 Kárpáti Zoltánné Tölgyesi Ágnes
 E-mail: tolgyag@pandy.hu
 Korrektor:
 Bérczy Ildikó
 E-mail: konyvtar@jahndelpeszt.hu
 Angol nyelvi tanácsadó: Kiss Tamás
 E-mail: kiss.tamas@lib.pte.hu
 Szerkesztőség címe:
 7624 Pécs, Szigeti út 12.
 E-mail: gracza.tunde@lib.pte.hu
 Adószám: 18230082-1-42
 Nyomtatásban megjelenik 50 példányban
 DOI: 10.18424/OK.2016.Klsz.

